

**Hamletova dialektika,
aneb
Dánská filosofie existence**

Diplomová práce

JAKUB MAREK

Vedoucí práce: doc. PhDr. LADISLAV BENYOVŠKY, CSc.

Fakulta humanitních studií

Univerzity Karlovy v Praze

Magisterské studium

Obecná antropologie – Integrální studium člověka

Obor: Filosofická antropologie

2006

Trest

Je zbičováno srdce moje
a vybičován je můj duch:
střed chtěl jsem najít tomu, co je
kruhem, kde Bůh udělal kruh...

VLADIMÍR HOLAN

Obsah

Expozice problému.....	4
I. Možnosti filosofie existence.....	6
§ 1. Dánská filosofie	6
§ 2. Spekulace	7
§ 3. Jsoucnost „člověk“	8
§ 4. Pozitivní východisko dánské filosofie.....	10
§ 5. Problém „já“	12
§ 6. Situace existence	14
II. Proměny existence	17
§ 7. Úvod.....	17
§ 8. Estetický vztah.....	18
§ 9. Negativita	22
§ 10. Etická existence	23
§ 11. Meze etické existence	26
§ 12. Religiózní existence	29
§ 13. Pohyb existence	31
III. Konstituce duchovní existence	36
§ 14. Světská opora	36
§ 15. Světská zkušenost.....	39
§ 16. Úzkost	40
§ 17. Reflexe	42
§ 18. Duch	45
Inter-mezzo: Okamžik	49
§ 19. Prostý čas	49
§ 20. Věčnost a časnost.....	50
§ 21. Okamžik.....	52
§ 22. Dialektika okamžiku	53
IV. Absurdní existence.....	56
§ 23. Retrospektiva niternosti	56
§ 24. Dějiny	61
§ 25. Křesťanství.....	63
§ 26. Absurdita křesťanství	65
§ 27. Víra	68
Závěr.....	73
Poznámka k citacím:	75
Použitá literatura	76

Expozice problému

Následující text se *pokouší* interpretovat jedinečný obrat *pojetí lidství*, ke kterému došlo v tzv. dánské filosofii. Její pozici ve filosofické tradici lze vymezit jak historicky – obdobím poloviny 19. století, s hlavním vrcholem mezi lety 1843 – 1849, tak místně – jedná se o dánsky psaná a v Dánsku publikovaná díla. Především však jednotlivými význačnými texty.¹

Na tomto místě ale nejde o historické zkoumání tohoto hnutí dánské filosofie, ani o filologickou analýzu jejich textů, ale o filosofickou interpretaci, která má na jedné straně prokázat vnitřní souvislost a svázanost jednotlivých děl, které vypovídají z různých perspektiv, v do jisté míry proměnlivé a neustálené terminologii, o tomtéž problému. Druhou, hlavní stránkou, je pak explicitní vyzdvižení a vyhranění základního smyslu toho, čemu se v této filosofii dostává titulu „existence“.

Samotná povaha textů, o které se opírám, klade specifický nárok na čtenáře.² Vnitřní vazbu formy a obsahu nelze v tomto případě považovat za žádné klišé, ale jde tu daleko spíše o bytostný charakter nové podoby filosofování, jež, v souvislosti s novými problémy, které odkrývá, hledá i nový styl, který by o nich vůbec umožnil vypovídat.³

Nárok na čtenáře odpovídá nároku na interpretaci. Texty, který jsou jejím podkladem, vyrůstají z konkrétní a osobní zkušenosti jednotlivého člověka, a ani zde nejde o klišé, ale o novou pozici.⁴ Ukazuje-li se pak tato jednotlivá zkušenost jako nesdělitelná, pak její vyjádření může být jen jejím přesazením do obecná.⁵ Mezi autorem a čtenářem nemůže existovat přímý vztah, kterým by autor tuto svou zkušenost komunikoval bezprostředně, je tu však *možnost* určitého porozumění, které však nárokuje, aby čtenář nepřejímal toto obecné jedině jako obecné, ale obrátil se k vlastní zkušenosti se sebou samým.⁶ Je-li

¹ Viz přehled použité literatury.

² „So möge denn kein Halbkundiger an diese Arbeit dialektisch Hand anlegen; möge man sie vielmehr stehen lassen, wie sie nun steht.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 278

³ „... während es doch ganz in der Ordnung war dass mir zuerst die Form deutlich wurde denn die Form ist ja die Innerlichkeit. ... Wird was Existieren sei als ein Wissen mitgeteilt, so wird der Empfänger zu dem Missverständnis veranlasst, er bekomme etwas zu wissen; ...“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 298

⁴ „Die ganze Schrift dreht sich in einem Experiment, das ich abseits für mich machte, um mich selbst, einzig und allein um mich selbst.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 268

⁵ „Als ich dies begriffen hatte, wurde mir zugleich klar, dass meine Darstellung, wenn ich darüber etwas mitteilen wolle, die indirekte Form wählen müsse.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 292

⁶ „Wenn Wirklichkeit von einem Dritten verstanden werden soll, muss sie als Möglichkeit verstanden werden; und ein Mitteiler der sich dessen bewusst ist wird also darauf achten, dass seine Existenzmitteilung, gerade um auf Existenz hinzuweisen, in Form der Möglichkeit geschehen muss. Eine Mitteilung in Form der Möglichkeit legt es dem Empfänger so nahe, als es zwischen Mensch und Mensch möglich ist, in dem Mitgeteilten zu existieren. ...“

tomu tak, pak se interpretace, která z těchto textů vychází, nachází v dvojnásobném postavení. Na jedné straně vychází z obecného sdělení, na druhé, jimi k tomu nárokována, musí být výrazem jednotlivé zkušenosti autora interpretace. Jejím výsledkem je však opět – obecné sdělení.

Na místo o metodě je pak daleko spíše třeba mluvit o stylu,⁷ jakým se tato interpretace neustále pohybuje mezi obecným a konkrétním, aby ústila v obecné. Důsledkem je na jedné straně, že, pokud je tento pohyb záměrem, nemůže postupovat takříkajíc přímou cestou, která by přistupovala bezprostředně k textům, které jsou jí zdrojem; zároveň k nim musí neustále udržovat zpětnou vazbu, pokud je však jejím záměrem z těchto textů vycházet.⁸

Charakterem tohoto stylu je neustálé předbíhání a vracení se, které je právě výrazem toho, jak mezi původním textem a interpretací stojí autor sám, který na obou stranách jaksi překáží plynulému výkladu *bezprostředně* z těchto zdrojových textů samých. Tím, co udržuje explicitní souvislost interpretace a zdroje, jsou citace. Z důvodů dvojnásobnosti interpretace považuje autor za nezbytné dokládat tuto vazbu raději přímými a delšími citacemi, než, jak tomu z povahy věci může vždy být, ohrožovat tuto interpretaci co do explicitní vazby na texty, z nichž vychází. Předbíhání a vracení se bude pak patrné na nutnosti anticipovat další postup v některých citacích, jako, jinde, teprve zpětně dané místo dokládat.

Celá interpretace je dvojnásobná, je obecná v tom, jak musí nutně vycházet z jednotlivé zkušenosti, tak konkrétní v tom, jak navazuje na korpus dánské filosofie. *Může* být obecná a přitom konkrétní.

Was in bezug auf das Allgemeine groß ist, soll darum nicht als Gegenstand der Bewunderung hingestellt werden, sondern als Forderung. In form der Möglichkeit wird die Darstellung eine Forderung.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 52

⁷ „Die Form des subjektiven Denkers, die Form seiner Mitteilung ist sein Stil. Seine Form muss ebenso mannigfaltig sein, wie die Gegensätze sind die er zusammensetzt.“ Tamt., s. 51

⁸ Autor si nečiní nárok na nic jiného, než na interpretaci jakožto pokus o nové čtení, nové porozumění a výpověď o textech, které jsou vodítkem v artikulaci osobní zkušenosti. V dialektice (1) obecného vyjádření (textu) – (2) vlastního problému – (3) obecného vyjádření (interpretace) nelze jednotlivé vazby mezi „komponentami“ interpretace odloučit. Tím, o čem běží, není pojednání o historii, tedy jednotlivém a konkrétním vystoupení daného textu (či textů, školy, autorů...) v rámci filosofické tradice, ale problém sám, a to v souvislosti s možnostmi explikace, které se pohybují mezi póly zdroje a výstupu. Mediace mezi nimi na úrovni sdělení umožňuje nikoli jen obecná (abstraktní) či jen konkrétní (historická), ale obecná (předávaná) a konkrétní (přejatá) povaha problému. V této souvislosti, bez nároku na toto označení, srv.: „Fenomenologickou nazývám interpretaci díla myslitele tehdy, jestliže orientuje svůj zájem *primárně* nikoli výhradně k němu, nýbrž právě tak jako k problému, který dílo vyjadřuje. Realizuje se tak rozumění (*Verstehen*) dílu jakožto tomu, čeho smyslem je *vyjadřovat význam*, a nikoli jako prostému výskytovému jsoucnu.“ BENYOVSKÝ, LADISLAV, *Fenomenologická interpretace Fichtova pojednání prostoru v Nárysu vědosloví zvláštního* (in: *Fenomenologické studie k prostorovosti*), s. 9.

I. Možnosti filosofie existence

§ 1. Dánská filosofie

Dánská filosofie se sama do značné míry profiluje jako reakce na ve své době populární spekulativní filosofii. Jde především o samotnou HEGELOVU filosofii a její následovníky, ale i o spekulativní směry v teologii 1. poloviny 19. století. Smyslem předvedení základní argumentace, se kterou se dánská filosofie obrací proti spekulaci, není prosté vyvracení předpokladů spekulace jako takové, či diskuze o smyslu těchto předpokladů, nejde tu tudíž o jakousi negativní filosofii, která by svůj význam nalézala v pouhé opozici k spekulaci. Daleko spíše je taková expozice důležitá z toho důvodu, že se má ukázat, do jaké míry lze dánskou filosofii považovat za novou pozici filosofování vůbec, především ji tedy vyhranit vůči dosavadní racionalistické kontinentální tradici. Celá argumentace proti spekulaci je ve své podstatě dokladem hluboce reflektovaného a tudíž vědomého odklonu od této podoby filosofie, na kterou nechce dánská filosofie navazovat. Z její vlastní pozice se tak jedná o explicitně novou cestu tematizace základních filosofických problémů, ba dokonce o naprosto nové odkrývání dosud odbývaných či nezahlednutých problémů.⁹

Spekulací se míní, jak již bylo řečeno, především její nejvýraznější podoba, HEGELŮV *system*. Argumentace s ní je vedena na dvou hlavních rovinách. Tou první je napadání a zpochybňování jednotlivých motivů a pojmů hegeliánské filosofie, druhou, základnější, je však polemika se samotnými předpoklady spekulace. Na této druhé rovině se ovšem nejedná o výlučnou reakci na *system* jako takový,¹⁰ ale o napadání základních předpokladů racionalismu vůbec, jehož výjimečnou a nejplastičtější podobou je *system*. Celé polemicke je tedy třeba rozumět jako radikální reakci na racionalismus ve všech jeho případných podobách, jako reakci na odůvodňující předpoklady racionalismu. V následujícím textu bude sledována právě tato druhá perspektiva.

⁹ „Die dialektische Unerschrockenheit erwirbt sich nicht so leicht; und nur durch die Krisis hindurch, dass man es wagen muss gegen den bewunderten Lehrer recht zu haben, der alles besser weiß und nur das Problem nicht versteht.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 109

¹⁰ JOHANNES DE SILENCIO jej ironicky odmítá s poukazem na svou neschopnost mu porozumět: „Spisovatel této knihy rozhodně není filozofem, „systemu“ neporozuměl – jestli vůbec existuje, nebo zda už je hotový;... Spisovatel této knihy naprosto není filozofem; řekněme *poetice et eleganter*, že je takovým zvláštním pisařem...“ SILENCIO, JOHANNES DE, *Bázeň a chvění*, s. 9. Srv. „Ein System des Daseins kann nicht gegeben werden. Also gibt es ein solches nicht? Keineswegs. Das liegt auch nicht in dieser These. Das Dasein ist ein System für Gott; aber für einen existierenden Geist kann es ein System nicht sein.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 192

§ 2. *Spekulace*

Tím předpokladem, který stojí v základu jakékoli myslitelné racionalistické filosofie a tudíž potažmo i spekulace, je triviálně znějící identifikace: „myšlení (Denken) = bytí (Sein)“.¹¹ V jiné formulaci pak: „myšlení má realitu“.¹² Tento předpoklad nestojí podle dánských autorů jen v pozadí novověkého racionalismu, ale je základním předpokladem antické filosofie a provází dokonce celou klasickou tradici filosofování. Jak lze tomuto předpokladu rozumět?

Prvním charakterem identifikace myšlení a bytí je především rozhodnutí o povaze toho, co jest (a co se podává člověku), jako takovém, jež je myslitelné a tudíž přístupné, proniknutelné a pochopitelné myšlením. Myšlení je takovým nástrojem, který umožňuje zpřístupnit tuto sféru setkávaného jsoucná po způsobu „vědění“ o tom, čím to, s čím se setkáváme (v pravdě) jest. Důsledným rozvinutím tohoto charakteru je zároveň bytostně novověký nárok na jisté a rozlišené, či nutné a všeobecné poznání. V takovém poznání, které je vymáháno a zajišťováno na a vůči přírodě, je toto „jsoucí“ chápáno jako myslitelné rozumem a v tom, co je určuje, ve svém bytostném určení, jako pochopitelné nezávisle na konkrétní situaci.

Druhým charakterem je porozumění tomuto aktivismu „myšlení“ jako působnosti, jež není prostou kontemplativní tematizací a intelektuálním poznáváním, ale již se *něco* realizuje, jež je s *to něco* způsobovat. Tato působnost myšlení, či rozumu, nachází svůj bytostný výraz především ve vztahu ke svému nositeli, tedy *rozumné věci, rozumové bytosti*, člověku, jehož určení je být rozumný, řídit se svým rozumem. Rozum je tudíž (1) aktivismem odkrývajícím základní určení tohoto jsoucná člověk (rozumovost) a (2) aktivismem, který sám sebou (rozumem) toto určení (rozumovost) realizuje. Touto realizací je míněna reálná působnost, prosazování, kladení se rozumovosti, její uskutečňování.

Třetím charakterem této identifikace, který navazuje na první charakter, je výrazné a jednoznačné rozhodnutí ohledně toho, jak lze rozumět tomuto „bytí“.¹³ Centrem zájmu je „myslitelné bytí“, to, co na jsoucím lze myslet, to jak lze toto jsoucí rozumem určit. Myšlení a bytí je identifikováno především na rovině „obsahů“, obsažných určení, věcnosti, věcného obsahu, reality, - *esence*.¹³ Právě esence je tím, co je u jednotlivého jsoucná identifikováno s jeho

¹¹ Srv. především níže citované místo CLIMACUS, JOHANNES, Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, s. 196.

¹² „Dass das Denken überhaupt Realität habe, war die Voraussetzung der gesamten antiken und mittelalterlichen Philosophie.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 17

¹³ Srv. CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické droby, aneb Drobátko filosofie*, s. 58

přetrvávajícím, na situaci nezávislým určením. To, čím to které jsou jest, jeho pravé určení, je jeho esencí.¹⁴

Oproti tomu to, *zda* toto jsou existuje, tradičně řečeno *existence* tohoto jsou, je diskvalifikována do pozice pouhého výskytu těchto přetrvávajících, esenciálních kvalit. Veškerenstvo přístupného jsou je charakterizováno jako výskyt přetrvávajících určení v prostoru a čase, které znamenají negativní kontaminaci čistých určení, jejich zatemnění, díky kterému je jediným skutečným „problémem“ zpětné pročištění a odkrytí těchto určení, která pod nánosem kontingentních, jevových vrstev zůstávají ve své původnosti. Takto je určen úkol racionalistické filosofie, která je zajišťující a odkrývající dekontaminací jevového nánosu, pod kterým se rozumu předvádí a zpřístupňuje esencialita jsou světa.

§ 3. Jsou „člověk“

Výchozím bodem, ve kterém se koncentruje racionalistické určení člověka, které je tudíž z pozice jakékoli kritiky racionalismu neuralgickým bodem, s kterým se musí vypořádat, je:

(ego) cogito, (ergo) (ego) sum

Toto rozepsání descartovského archimédovského bodu má naznačit, že vlastní identifikace se děje mezi „myšlením“ a „bytím“, kdy těžiště nespočívá na významu „já jsem“, ale daleko spíše na „myšlení (teď a tady, nepochybně) jest“.¹⁵ Zatím jen v náznaku je třeba upozornit na to, že se důkaz „myslím, tedy jsem“ v prvním plánu musí pohybovat na půdě situace: teď a tady, právě tehdy, a tedy „teď“, když myslím. Tento charakter však v dalším postupu racionalistické argumentace zakrývá nečasová jistota, která sama je základem dalších nečasových jistot.

Vyskytující se myšlení, jakožto mohutnost reflexe reflektuje na jistotu svého reflektujícího výskytu. Rozum se kochá sám sebou a dokazuje sám sebe.

¹⁴ „Znám vědu, jež chce do světa duchovního svévolně vnášet týž zákon lhostejnosti, pod nímž vzdychá vnější svět. Podle ní stačí o velkých věcech pouze vědět, jiné námahy není třeba.“ SILENCIO, JOHANNES DE, *Bázeň a chvění*, s. 23.

¹⁵ Srv. „Voraussetzung des Systems ist das Subjekt-objekt, ist die Einheit von Denken und Sein. Auf Grund dieser Voraussetzung entspricht im System abstrakt-objektiv das Objekt dem Subjekt, das Sein dem Denken; und die Wahrheit ist die Übereinstimmung des Denkens mit sich selbst. Dieses objektive (nämlich abstrakt-objektive) Denken hat kein Verhältnis zu der existierenden Subjektivität; und während es immer eine schwierige Frage bleibt, wie das existierende Subjekt in diese Objektivität hineinschlüpfe, ist es gar keine Frage, dass die existierende Subjektivität immer mehr verdunstet und zuletzt das rein abstrakte Mitwissen in und von diesem reinen Verhältnis zwischen Denken und Sein wird: von dieser reinen Identität, ja dieser bloßen Tautologie weil ja das Sein nicht besagt, dass der Denkende ist, sondern eigentlich nur, dass der Denkende ein Denkender ist.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 196.

Problém „člověka“ zůstává v pozadí, ustupuje závratnému „důkazu rozumu“.¹⁶ Člověk je přísně vzato myslícím subjektem, tedy „věcí, která myslí“, či jinak řečeno věcí, jejímž určením je rozumovost. DESCARTOVO rozlišení rozprostraněných a myslících věcí ve své radikálnosti zakrývá právě tak radikální redukci „člověka“ na „věc“.¹⁷

Co se týče určení „existence“, pak z hlediska důkazu „cogito, sum“ jde jen o konstatování faktu: „teď a tady existuje rozum“, kterému náleží, z hlediska „esenciality“ nepodstatný atribut: „můj rozum“.¹⁸ Rozumovost je jediná, výzkum jejího výskytu, její existence, neskýtá racionalismu nosnou půdu, ovšem na rozdíl od esenciálních určení toho, čím tato rozumovost (vždy a jediné) jest.

Racionalismus nárokuje odkrývání této rozumové, inteligibilní vrstvy zakryté časnými určeními a vede (jednotlivého) člověka k tomu, aby tuto (svou) rozumovost (znovu) realizoval. Rozumovostí je však zároveň míněno: obecnost, závaznost, pravidelnost, nečasovost, nutnost a všeobecnost, nezávislost, spontaneita vlastního sebeurčování, příkrý odklon od světa. Celkově vzato tento nárok racionalismu zní: je třeba vyřadit nepodstatná, kontingentní, jevová určení, cílem je obecnost ve své průzračnosti. To, co je racionalismem přeneseno do média obecnosti, je především problém „ega“ jako takového. V míře, v jaké lze tomuto „egu“ rozumět jako jedinečnosti, nemůže mít význam.¹⁹

¹⁶ „Die Abstraktion ist interesselos; das Existieren ist des Existierenden höchstes Interesse.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 12

¹⁷ Tuto situaci CLIMACUS klade do souvislosti s problémem křesťanství, vůči kterému je právě „zvěčnění“ jsoucná člověk transparentní: „Objektiv redet man beständig nur von der Sache, subjektiv redet man vom Subjekt und von der Subjektivität und siehe, eben die Subjektivität ist die Sache. Dies ist beständig festzuhalten: das subjektive Problem ist die Subjektivität selbst, nicht eine Frage in Betreff einer Sache; ... Nein, die Frage ist die nach der Annahme des Christentums durch das Subjekt nach dem Übergang von einem objektiven Wissen um die christliche Wahrheit zu einem subjektiven Leben in der christlichen Wahrheit. Dieser Übergang vollzieht sich keineswegs direkt, von selbst; da er gerade die Entscheidung ist, und die objektive Annahme (sit venia verbo) Heidentum ist oder Gedankenlosigkeit.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 198.

¹⁸ „Die wirkliche Subjektivität ist nicht die wissende (denn durch Wissen befindet man sich im Medium der Möglichkeit), sondern die ethisch-existierende Subjektivität. ... Das kartesianische cogito ergo sum ist oft genug wiederholt worden. Versteht einer unter dem Ich in cogito einen einzelnen Menschen, so bewies der Satz: „ich bin denkend, ergo bin ich“, nichts: bin ich denkend, so ist's kein Wunder, dass ich bin (das ist ja schon gesagt); und das erste [dass ich denkend bin] sagt sogar mehr als das letzte [dass ich bin]. Versteht aber einer unter dem Ich, das in cogito liegt, einen einzelnen existierenden Menschen, so ruft die Philosophie: „Torheit, Torheit! hier ist nicht von meinem oder deinem Ich die Rede, sondern von dem reinen Ich.“ Aber dieses reine Ich kann doch wohl keine andere Existenz haben als Existenz in Gedanken: was soll dann der Schluss bedeuten? Dann wird ja gar nicht geschlossen; dann ist der Satz eine Tautologie. ... Freilich denkt der Existierende; aber er denkt, unendlich fürs Existieren interessiert, alles in Relation auf sich. So war Sokrates freilich ein Denker; aber er stellte alles andere Wissen in Indifferenz, indem er das ethische Wissen unendlich betonte, welches dem für Existenz unendlich interessierten, existierenden Subjekt entspricht. Vom Denken aufs Dasein zu schließen ist also ein Widerspruch; denn das Denken nimmt gerade umgekehrt vom Wirklichen das Dasein weg und übersetzt die Wirklichkeit, indem es sie denkt, in Möglichkeit. (...) Von jeder anderen als der eigenen Wirklichkeit gilt, dass man [nur] dadurch dass man sie denkt etwas von ihr wissen kann. Das Wissen von der eigenen Wirklichkeit würde also darauf beruhen, dass es dem Denken gelingt, ganz von der Wirklichkeit zu abstrahieren.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 15

¹⁹ Naproti této perspektivě spekulace stojí pozice „subjektivního myslitele“. „Während das abstrakte Denken die Aufgabe hat das Konkrete abstrakt zu verstehen, hat der subjektive Denker umgekehrt die Aufgabe, das Abstrakte

§ 4. Pozitivní východisko dánské filosofie

V prvním kroku je třeba se ještě jednou vrátit k situaci, ve které je přítomno tematické vědomí toho, že: „jsem, existuji“. Dánská filosofie tuto situaci charakterizuje jako význačné vědění, které je nepoměřitelné s jiným věděním. Nezávisle na tom, zda se jedná o nepochybnost vyvolanou důkazem: „myslím, tedy jsem (existuji)“, či jen o „uvědomění“ si tohoto faktu, jde vždy o vědění, které je jiného charakteru, než ostatní „vědění“.

Tomuto vědění o faktu vlastní existence (ovšem s akcentem: v této situaci, kdy mám tematické vědomí toho, že existuji, tedy „teď a tady“) vykazují povahu jistoty, která stojí proti ostatnímu vědění jako kvalitativně vyšší, a vzhledem ke které je třeba ostatnímu vědění přisoudit charakter „možnosti“ – může tomu být tak, jak se domnívám, že se to nabízí mému myšlení. Toto rozlišení, v situaci prohloubené skepse, odpovídá i v racionalismu. Další cesty se však rozcházejí. V případě racionalismu vede další postup rozšířením a potvrzením této jistoty, která skýtá pevný bod, vytvořením okrsku jistého poznání, jež svou jistotu zakládá na nepochybnosti „myslím, tedy jsem“. Aby bylo možno tento postup realizovat, musí být tato jistota myšlena ryze nečasově:

Jde o nepochybnost toho, že rozum existuje, bez přihlídnutí k tomu, že tento konkrétní rozum existuje „teď a tady“, či že jde o „můj“ rozum.²⁰ Nýbrž postupuje tak, že jakoby dochází k udržování napětí v tomto poli nepochybnosti existence rozumu tak dlouho, dokud nejsou provedeny další deduktivní důkazy a tím zpětně potvrzen výchozí bod důkazu. Jinak řečeno: „okamžitá“ nepochybná existence pochybujiícího rozumu je podržena tak dlouho, než tento rozum dospěje k tomu, že je myslící substancí, která má charakter nesmrtelnosti a bezrozměrnosti, a než je tedy takováto „myslící substance“ vůbec zpětně identifikována s původním „teď a tu“ existujícím

konkret zu verstehen. Das abstrakte Denken sieht weg von den konkreten Menschen auf den reinen Menschen hin; der subjektive Denker versteht das abstrakte Menschsein hinein in das Konkrete, dieser einzelne existierende Mensch zu sein.“ Tamt., s. 47

²⁰ Srv. „Ob man die Wahrheit als die Übereinstimmung des Denkens mit dem Sein bestimmt, oder als die Übereinstimmung des Seins mit dem Denken: jedenfalls muss man genau darauf achten, was unter dem Sein verstanden wird, das von dem denkenden Subjekt gedacht wird; und ist auch darauf zu achten, dass das denkende Subjekt, welches das Sein denkt, doch wohl nur ein existierender Mensch sein kann. Sonst gerät alles in Verwirrung. Wird das Sein als das empirische, konkrete Sein verstanden, das nie ist, immer nur wird, so ist auch die Wahrheit, als Übereinstimmung von Denken und Sein, niemals, wird immer nur. Eine fertige Wahrheit gibt es dann also nicht. Wird dagegen das Sein abstrakt gefasst, als die abstrakte Wiedergabe oder das abstrakte Vorbild von dem was das Sein in concreto als empirisches Sein ist: so besteht kein Hindernis, dass die Wahrheit als abstrakte abstrakt als etwas Fertiges bestimmt werde; denn die Übereinstimmung von Denken und Sein ist abstrakt gesehen immer fertig, da der Anfang des Werdens gerade in der Konkretion liegt, von der die Abstraktion absieht.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 248

nepochybným rozumem. Časový charakter situace „myslím, tedy jsem“ je vyřazen ze hry.

Ani tak však není tímto postupem zrušena kvalitativní distinkce mezi věděním o tom, že „existuji“ a ostatním věděním. Tato distinkce zůstává i u DESCARTA patrná v rozlišení mezi intuicí a dedukcí; způsob, jak „vím“ o tom, že jsem „myslící substancí“ je jiný, než způsob toho, jak „vím“ o tom, že (teď a tady) existuji. Veškeré další poznání, překračující tuto výchozí situaci, je již zcela v médiu rozumu a tudíž naprosto obecné. Obecnost vůbec však posledním krokem pohlcuje i výchozí situaci vědomí sebe sama.

Zde je již připravena půda pro argumentaci dánské filosofie proti racionalistickému postupu zajišťování zpřístupňujícího a „vědoucího“ rozumu v okrsku přístupného jsoucna. Z hlediska výše charakterizované situace je právě „nečasovost“ a obecnost tím, co dánská filosofie odmítá takto prostě prosazovat. Daleko spíše, pozitivně řečeno, se pokouší o rehabilitaci toho, co je konkrétní, jedinečné, proměnlivé, toho, s čím se, na rozdíl od obecných určení, setkáváme žitě jako se skutečností.²¹ V tomto žitém zakoušení nelze ignorovat pohyb a změnu.²² Oproti takto pojaté skutečnosti lze veškerému poznání přisoudit toliko charakter ideálního poznání a potud možnosti.²³

Důsledkem takové rehabilitace proměnlivého a přecházivého pojetí skutečnosti je, že veškeré úsilí o realizování obecná v konkrétním čase a prostoru je pouze „konkrétním“ pokusem o ideál. Veškeré poznání i veškeré úsilí o obecné sebeurčení je časovou, nedokonalou, konkrétní verzí věčného, dokonalého a obecného ideálu.

Tato proměnlivost se dotýká i mojí vlastní zkušenosti mne samého. Sám o sobě mohu uvažovat jako o tom, kdo má „vědění“ o sobě samém dvojího charakteru – totiž „okamžitou“ jistotu existence a „vědění“ o tom, čím jsem. Právě tato druhá podoba vědění o sobě samém je tou, která podléhá změně – zakouším, že jsem co do toho, čím jsem byl, vystaven proměně. Zároveň je toto vědění, které se děje v médiu rozumu, obecností, kterou, přísně vzato, jsem nikdy nebyl dokonale, ideálně. Navzdory úsilí o obecnost nemohu o tom, čím aktuálně jsem, či jsem byl, uvažovat jako o čistém obecném určení.

²¹ „Je-li spekulace důsledná, musí existenci jednotlivého člověka nebo existenci toho, co se myslet nedá, velmi pohrdat. Bude musit jednotlivci říci – ovšem za předpokladu, že by se vůbec do toho chtěla plést: nestojí to za ztrátu času, pusť to z hlavy – být jednotlivým člověkem je jako nebýt vůbec nic! Začni raději přemýšlet, pak budeš celým lidstvem – *cogito, ergo sum*.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 208

²² „Existenz lässt sich nicht ohne Bewegung denken, und Bewegung lässt sich nicht sub specie aeterni denken.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 7, srv. „Die Negation, der Übergang, die Mediation, das sind drei vermummte, bedenkliche, heimliche Agenten (*agentia*), die alle Bewegungen zustande bringen.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 99

²³ „Weil im Erdenleben alles im Werden ist, ist darin alles ungewiss.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 167.

Konkrétní situace, ve které se nacházím a ve které jsem se nacházel, není identifikovatelná s inteligibilním ideálem obecná. Je-li tato distinkce mezi obecným určením coby ideálem a ideálním určením zahlédnuta, pak důsledně vzato nelze dospět k určení sebe sama, které by bylo právě takto ideální. Nemožnost jednoznačné a ideální výpovědi o vlastním určení, které je odpovědí na otázku: „Co jsem?“ neznamená, že by zároveň mojí konkrétní situaci nepřináleželo vědomí vlastní výlučnosti a konkrétnosti. V mezích esenciálních určení však nelze tuto jedinečnost „sebe sama“ explikovat.²⁴

§ 5. Problém „já“

Postup dánské filosofie se obrací právě k přehlíženému a „zobecněnému“ motivu toho, co znamená toto: „já“. Já nelze identifikovat s obecnem právě proto a právě tehdy, je-li konkrétní, či jinak řečeno, je-li to „moje já“. Tato výlučnost „sebe sama“ je žitě přístupná a, pokud není tak, jak se to děje v racionalismu, derivována na obecnost, vystupuje jako problém toho, jaký má toto „já“ vůbec význam.

Esenciální určení charakteru „Was-sein“,²⁵ které jsou nečasového a obecného charakteru, jsou z hlediska určení toho, čím je „já“, diskvalifikována především tím, že nemohou vypovídat o jedinečnosti a časovosti. Paradoxním řešením, které dánská filosofie nabízí na místo tradičního zdůrazňování esenciálních určení, je důraz na výjimečnost vztažného určení, kterým se děje vztah k těmto „obsažným“ určením. Byť nelze sebe sama považovat za hotové, jednoznačné a obecné „cosi“,²⁶ přesto zároveň vždy jednotlivý člověk je „nějak“. Vždy sám sobě „nějak“ rozumím, vždy jsem „nějak“ jinak než jen obecně.²⁸ V tomto banálním „jak“ (Wie) se odkrývá možnost jiného zachycení situace „jsem, existuji“.²⁹

²⁴ „Dem Existierenden ist das Existieren das höchste Interesse, und die Interessiertheit am Existieren die Wirklichkeit. Was Wirkliches ist, lässt sich in der Sprache der Abstraktion nicht ausdrücken. Die Wirklichkeit ist ein inter-esse zwischen der durch Abstraktion erreichten hypothetischen Einheit von Denken und Sein. ... Die Wirklichkeit, die Existenz ist das dialektische Moment in einer Trilogie, deren Anfang und deren Schluss für einen Existierenden, der sich qua Existierender in dem dialektischen Moment befindet, nicht da ist. Die Abstraktion schließt die Trilogie zusammen.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 13

²⁵ Srv. „Moucha, která je, má zrovna tolik bytí jako božstvo, a ta hloupá poznámka, kterou uvádím, má ve vztahu k faktickému bytí zrovna tolik bytí jako Spinozovo hluboké myšlení, neboť v poměru k faktickému bytí platí Hamletova dialektika: být či nebýt. Faktické bytí je vůči rozličnosti všech bytostných určení indiferentní, a vše, co je, patří bez malicherné žárlivosti k bytí a stejnou měrou se ho účastní. V ideje je tomu, jak ovšem víme, zcela jinak. *Jakmile však mluvím o bytí ideálně, nemluvím už o bytí, ale o bytostnosti.*“ CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické drošky, aneb Drobátko filosofie*, s. 58

²⁶ Pro celý další postup je v tomto ohledu směrodatná následující formulace: „V duchovním životě neexistuje nehybný stav (není tu vlastně žádný stav, všechno je aktualita); ...“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 192

²⁷ „Selbst« aber bedeutet eben den Widerspruch, dass das Allgemeine als das einzelne gesetzt ist.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 93

²⁸ „... jeder Mensch, der auf sich selbst achtet, weiß, was keine Wissenschaft weiß, da er weiß, wie er selbst ist; ...“ Tamt., s. 93 a dále: „Der konkreteste Inhalt, den das Bewusstsein haben kann, ist das Bewusstsein um sich selbst, um das Individuum selbst – natürlich nicht das reine Selbstbewusstsein, sondern das Selbstbewusstsein, das so konkret ist, dass kein Schriftsteller, auch nicht der wortreichste und der die größte Gewalt der Darstellung besitzt,

Již na rovině předmětného vztahu je vlastní poznání vždy „nějakým“ porozuměním „něčemu“. Vnesení této modalit do prostého subjekt-objektového vztahu odpovídá „zprostředkovanosti“ takového vztahu, který právě není prostý, ale podmíněný tímto „jak“ se děje. Nejde však o jiný pokus o transcendentální filosofii, o nové předpoklady možnosti poznání, které brání a zakrývají bezprostřední intuici „věcí samých o sobě“, ale o výchozí bod nového určení „já“.³⁰

Specificky se tato distinkce ukazuje na příkladu racionalismu. Uvažujeme-li jeho nárok jako prosazování se racionality prostředky jí samé, pak je racionalismus právě takovou pozicí, která vylučuje problém toho, „jak“ se taková realizace může (vůbec) dít. Jejím nárokem je obecně, že se má realizovat rozumem, coby médiem obecně.³¹ Oproti této pozici stojí dánská filosofie s nárokem zkoumání toho, co znamená jedinečnost určení „já“.³² Novým médiem, ve kterém se děje úsilí o realizaci vlastního (ať už jakého) určení, ke kterému se nyní obrací, je „médiem existence“.³³

es jemals vermocht hat, ein einziges solches Selbstbewusstsein zu beschreiben, während jeder einzelne Mensch es hat.“ Tamt. s. 165

²⁹ V souhrnné, byť na tomto místě značně předjímací formulaci tuto distinkci a vykročení novým směrem nacházíme zcela explicitně v *Konečném dodatku*: „Objektiv wird betont: „was“ gesagt wird; subjektiv: „wie“ es gesagt wird. ... jedoch fragt dies Wie ... nach dem existentiellen Verhalten des Existierenden zu dem Gesagten. Auf seiner Höhe ist dieses Wie die Leidenschaft der Unendlichkeit, und die Leidenschaft der Unendlichkeit ist die Wahrheit selbst. Aber die Leidenschaft der Unendlichkeit ist gerade die Subjektivität, und also ist die Subjektivität die Wahrheit. ... Die Leidenschaft der Unendlichkeit ist das Entscheidende, nicht ihr Inhalt, denn ihr Inhalt ist sie eben selbst. Also ist das subjektive Wie und die Subjektivität die Wahrheit. Aber das Wie, das subjektiv betont wird, ist zugleich, weil das Subjekt existiert, dialektisch in bezug auf die Zeit. Im Augenblick leidenschaftlicher Entscheidung, wo der Weg vom objektiven Wissen abbiegt, sieht es so aus als wäre damit die unendliche Entscheidung fertig. Aber in demselben Augenblick ist der Existierende in der Zeitlichkeit, und das subjektive wie verwandelt sich in ein Streben, das von der entscheidenden Leidenschaft der Unendlichkeit impulsiert und immer wieder angefrischt wird, aber doch ein Streben bleibt.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 259

³⁰ „Wird objektiv nach der Wahrheit gefragt, so wird objektiv auf die Wahrheit als einen Gegenstand reflektiert, zu dem der Erkennende sich verhält. Es wird nicht auf das Verhältnis reflektiert, sondern darauf, dass es das Wahre ist wozu er sich verhält. Wenn das wozu er sich verhält nur das Wahre ist, so ist das Subjekt in der Wahrheit. Wird subjektiv nach der Wahrheit gefragt, so wird subjektiv auf das Verhältnis des Individuums [zu seinem Denken] reflektiert; wenn nur das Wie dieses Verhältnisses in Wahrheit ist, so ist das Individuum in Wahrheit, selbst wenn es sich so zur Unwahrheit verhält.“ Tamt., s. 256

³¹ „Durch das Subjekt-Objekt der Mediation sind wir bloß zur Abstraktion zurückgekommen; denn die Bestimmung der Wahrheit als Subjekt-Objekt ist ganz dasselbe wie die Bestimmung dass die Wahrheit ist: besagt nur, dass die Wahrheit eine Verdopplung ist.“ Tamt., s. 250

³² Mezi mnoha programovými prohlášeními volím např.: „Ale být člověkem není totéž jako být zvíře, u něhož je jeden exemplář méně než druh.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 216

³³ „In der Sprache der Abstraktion kommt das, was die Schwierigkeit der Existenz und des Existierenden ausmacht, eigentlich nie zum Vorschein, geschweige dass die Schwierigkeit erklärt würde. Weil das abstrakte Denken eben sub specie aeterni ist, sieht es von dem Konkreten ab: von der Zeitlichkeit, vom Werden der Existenz, von der Not des Existierenden: dass er als Verbindung des Ewigen und des Zeitlichen existieren soll. ... Abstrakt nach Wirklichkeit fragen (wenn es richtig wäre, abstrakt danach zu fragen; da ja doch das Einzelne, das Zufällige, von dem abstrahiert wird, mit zur Wirklichkeit gehört)...“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 1.

§ 6. *Situace existence*

Je třeba ještě jednou uvážit, o čem z hlediska jednotlivého člověka vypovídá situace: „jsem, existuji“, „myslím, tedy jsem“. Důsledně vzato přímo vypovídá právě o tom, že já, který myslím, teď a tady jsem. Tato jistota se však týká pouze mne samého, jsem to jen já, kdo to ví, a jen o sobě. Žitá zkušenost této situace se dotýká právě mne samého, ničeho jiného. Ocítám se v ní bytostně osamocen, jde o nesdělitelnou a nepřevoditelnou zkušenost³⁴ toho, že „mi nějak je“, že „jsem nějak (význačně)“. Jen o této situaci mám jistotu, ostatní vědění se (právě v této situaci nejjednoznačněji) dostává do příkrého kontrastu, vystupuje jako vědění jiného řádu. DESCARTES užívá argumentu „cogito, sum“ pro získání naprosté jistoty, jako naprostá jistota se však ukazuje právě to, že pokud o sobě takto tematicky „vím“, pak o sobě „vím“. Nebo, obráceně: pokud bych o sobě takto tematicky „nevěděl“, pak bych o sobě „nevěděl“ a nemohl bych o sobě samém tematicky uvažovat jako o existujícím.³⁵

Znamená to tudíž, že je myšlení nutně tím, co „dovoluje“, abych existoval? Vyčerpává se moje „existence“ určením rozumovostí?³⁶ Copak jsem (jinak) nebyl i tehdy, když jsem takto tematicky „neexistoval“?

Je třeba říci, že tyto protiargumenty jen odkrývají nové problémy, racionalismus však nevyvracejí, spíše jej jen předvádí v té reduktivitě, kterou sám je. Nelze rozhodnout o tom, zda v základě „bytosti člověk“ opravdu není „rozumová bytost“, „myslící věc“, jež „existuje“ v rozprostraněném těle. Ani to nemusí znamenat, že se moje primární určení „myslící věci“ ruší, nerealizují-li právě tuto svou rozumovost. Dánská filosofie nechce vyvracet racionalistické důkazy, daleko spíše proti nim klade žitou zkušenost, která je

³⁴ „Das einzige An-sich das sich nicht denken lässt ist das Existieren, mit dem das Denken gar nichts zu tun hat.“ Tamt., s. 25

³⁵ Sukcese „myslím, tedy jsem“ se převrací: „jsem a tedy o tom, že jsem, přemyslím“, či, příkřeji: „jsem, existuji a tento fakt mě vede k přemýšlení“. Srv. „Ich bin, so verstehe ich mich selbst, gerade so durch eignes Denken entwickelt, so durch Lektüre gebildet, so durch Existieren in mir selbst orientiert, dass ich imstande bin ein Lehrling, ein Lernender zu sein; was schon eine Aufgabe ist. ... das ist der Lehrer in der zweideutigen Kunst, über Existenz und Existieren nachzudenken.“ Tamt., s. 272

³⁶ Srv. „Die Wissenschaft ordnet die Momente der Subjektivität ein in ein Wissen von ihnen; und dieses Wissen ist das Höchste, und alles Wissen hebt seinen Gegenstand auf, nimmt ihn aus der Existenz heraus. In der Existenz gilt das nicht. Mag das Denken die Phantasie verachten, so verachtet die Phantasie zur Vergeltung das Denken; und ebenso geht's mit dem Gefühl. Die Aufgabe ist nicht das eine auf Kosten des anderen aufzuheben, ist vielmehr das eine und das andere gleichzeitig und gleichmäßig zu haben; und das Medium, worin das eine mit dem andern vereinigt wird, ist: das Existieren. Dadurch dass man an Stelle der existentiellen Gleichzeitigkeit (als Aufgabe) den wissenschaftlichen Prozess setzt, stört man das Leben. ... Man kann wohl geistreich sagen, dass die Welt, dass das Menschengeschlecht älter geworden sei: aber wird darum nicht jeder als Kind geboren? Und im Individuum gilt es, das Sukzessive in der Gleichzeitigkeit zu veredeln. ... Aber die Momente des Lebens in Gleichzeitigkeit zu vereinen, das ist gerade die Aufgabe. Und so eine mittelmäßige Existenz ist es, wenn der Mann jede Kommunikation mit der Kindheit abgeschnitten hat und nur, fragmentarisch, Mann ist, eine so traurige Existenz ist es auch, wenn ein Denkender (der ja zugleich ein Existierender ist) Phantasie und Gefühl verloren hat was doch ebenso schlimm ist wie den Verstand zu verlieren.“ Tamt., s. 43, „In der Existenz sollen alle Momente zugleich zur Stelle sein. In bezug auf Existenz steht Denken gar nicht höher als Phantasie und Gefühl, sondern ist diesen koordiniert.“ Tamt., s. 42

osobní a týká se jediné jednotlivého člověka.³⁷ Samotný argument spočívá v poukazu k tomu, že situace osamocení „se sebou samým“, kdy tematizují své vlastní „jsem, existuji“, jakožto situace (jediné) jistoty, vyvolává jiné nároky než ty, které směřují cestou dedukce jistot.

Tematicky vím (tj. mám jistotu), že teď jsem. Čím intenzivněji zakouším tuto jistotu, tím větší propast se rozevívá mezi touto jistotou a jiným (možným) věděním, tím tíživěji vystoupí ostatní věděním jako nejisté. Touto jistotou se do zásadního ohrožení dostává i (dosud) nezpochybněná a prostá jistota (či netematická důvěra) v kontinuitu této „mé“ existence. Tematická jistota „jsem, existuji“ odkrývá tematickou nejistotu ohledně toho, že: „nemusím být“. Jednotlivý člověk, který se ocitá v této situaci, je v médiu existence, která je propastí mezi naprostou jistotou a naprostou nejistotou.

Vnitřní nárok této situace, ke kterému poukazuje dánská filosofie, je nepoměřitelný s tím, jak užívá té samé situace racionalismus.³⁸ Nově jí je třeba rozumět jako situaci, která se jednotlivého člověka bytostně dotýká, otevírá existenční problém, ve kterém je zcela osamocen a vystaven naprosté nejistotě.³⁹ Jde o zcela subjektivní problém, který nelze odsunout do média obecnosti, protože je, pokud je zakoušen, v médiu existence, o kterou běží. Tato existenční situace je explikovatelná jako naprostý zájem,⁴⁰ který má jednotlivý člověk na tom, aby „nějak“ byl.⁴¹ Ve svém základě se jedná o

³⁷ „Wenn sich das Existieren nicht denken lässt und der Existierende doch denkend ist, was will das heißen? Das will heißen: er denkt momentweis, er denkt im voraus und er denkt hintennach. Sein Denken bekommt keine absolute Kontinuirlichkeit. Ein Existierender kann nur in phantastischer Weise beständig sub specie aeterni sein. ... Und nun ein einzelner existierender Mensch... Existieren (in dem Sinne: dieser einzelne Mensch sein) ist zwar eine Unvollkommenheit im Vergleich mit dem ewigen Leben der Idee, aber eine Vollkommenheit gegenüber dem, gar nicht zu sein. Ein solcher Zwischenzustand ist ungefähr das Existieren: etwas, was für ein Mittelwesen, wie der Mensch es ist, sich passt.“ Tamt., s. 26, dále srv. „Gott denkt nicht, er schafft; Gott existiert nicht, er ist ewig. Der Mensch denkt und existiert, und die Existenz scheidet Denken und Sein, hält sie in Sukzession auseinander. ... Die Existenz ist nicht gedankenlos; aber in der Existenz ist der Gedanke in einem fremden Medium. ... Was ist konkretes Denken? Das ist das Denken bei dem es einen Denkenden gibt, und ein bestimmtes, einzelnes Etwas das gedacht wird; bei dem also die Existenz dem existierenden Denker den Gedanken, Zeit und Raum gibt.“ Tamt., s. 29

³⁸ „Es gibt aber nur ein Interesse, das zu existieren; die Interesselosigkeit ist der Ausdruck für die Gleichgültigkeit gegen Wirklichkeit. Diese Gleichgültigkeit ist in dem kartesischen cogito ergo sum vergessen: was die Interesselosigkeit der Intellektualität beunruhigt und die Spekulation beleidigt [es ist ja] als sollte aus ihr etwas anderes folgen. Ich denke, ergo denke ich; ob ich bin oder es ist (im Sinn der Wirklichkeit, so „ich“ einen einzelnen existierenden Menschen und „es“ ein bestimmtes einzelnes Etwas bedeutet), das ist [für die Spekulation] vollkommen gleichgültig. Dass was ich denke im Sinn des Denkens ist, braucht ja nicht durch einen Schluss bewiesen zu werden, da es ja bewiesen ist. Sobald ich anfangs mein Denken für etwas anderes teleo[logisch] zu machen, ist das Interesse mit im Spiel. Sobald dies da ist, ist das Ethische mit zur Stelle und erspart mir, indem es mich zum Existieren verpflichtet, mein Dasein unredlich und unklar durch einen Schluss beweisen zu wollen.“ Tamt., s. 16n.

³⁹ „... weil Existieren gerade der Einspruch ... ist. ... Sich selbst in Existenz zu verstehen ist auch das christliche Prinzip... Dieses „sich selbst“ ist hier wieder nicht die reine Menschheit, die reine Subjektivität und anderes derart wodurch alles seicht wird, da die Schwierigkeit weggenommen und die ganze Sache in das Schattenspiel der Abstraktion transportiert wird.“ Tamt., s. 48

⁴⁰ ANTI-CLIMACUS spojuje tento zájem, coby starost, s křesťanstvím: „Starání se je vztah k životu, ke skutečnosti osobnosti, a křesťanský vzato to znamená vážnost.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 120

⁴¹ „Sie [Abstraktion, J.M.] ist ja interesselos. Aber die Schwierigkeit der Existenz der Existenz besteht in dem Interesse des Existierenden: und dass der Existierende unendlich interessiert ist an seinem Existieren. ... Während ein wirklicher Mensch, aus Unendlichkeit und Endlichkeit zusammengesetzt, seine Wirklichkeit eben darin hat, in

naprosto subjektivní⁴² zájem, nikoli však v tom smyslu, že by se tu nějaký „subjekt“ vztahoval po způsobu „zájmu“ k nějakému objektu.⁴³ Jedná se o nepředmětný vztah, původnější vztah k tomuto „nějak“, které je tím, co proměňuje prázdné a nicneříkající, abstraktní „já“ v „osobu“ veškerých vztahů. Je to vztah ke mně samému, k tomuto „je mi nějak“, „jsem nějak“, vztah, jímž se jedinec vztahuje sám k sobě v nekonečném zájmu na své existenci.⁴⁴

Konečné slovo o vztahu dánské filosofie ke spekulaci či racionalismu ponechávám jí samé:

„Für die Existenz gilt: ich muss existieren, um denken zu können; ... In der Existenz gibt es keine Identität von Denken und Sein. ... Aber ein einzelner Mensch zu sein ist auch keine reine Idee-Existenz. Als solche existiert nur der reine Mensch der nicht existiert. Existenz ist beständig das Einzelne: das Abstrakte existiert nicht. ... Denken und Sein ist bei dem eins, dessen Existenz wesentlich gleichgültig ist, weil es so abstrakt ist dass es nur Gedankenexistenz hat. Aber so hat man die Antwort auf das eigentlich Gefragte, das Existieren eines einzelnen Menschen, ausgelassen. Das ist nämlich kein Sein wie das einer Kartoffel, aber auch nicht ein Sein wie das der Idee. Die menschliche Existenz enthält Idee, ist aber doch nicht Idee-Existenz.“⁴⁵

unendlichem Interesse für das Existieren Endlichkeit und Unendlichkeit in sich zu verbinden, ist so ein abstrakter Denker ein Doppelwesen:...” CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 2.

⁴² Srv. „Jeder Mensch hat eine starke natürliche Neigung, etwas anderes und mehr werden zu wollen als er schon ist. Darum macht alle scheinbar unbedeutenden Aufgaben gerade das unendlich schwer, dass sie scheinbar so unbedeutend sind. ... Übersieht man diesen kleinen sokratisch scherzhaften und christlich unendlich bekümmerten Unterschied, den Unterschied zwischen dem, das Subjekt zu sein das man immer schon ist, und dem, das Subjekt zu sein das man immer erst wird: so wird es zur bewunderten Weisheit, dass es die Aufgabe des Subjekts sei sich seiner Subjektivität immer mehr zu entkleiden, immer objektiver zu werden.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 199.

⁴³ „Während die Wirklichkeit im ethischen Existieren besteht, ist die Zeit so vorwiegend betrachtend geworden, dass nicht nur alle Betrachter sind, sondern sich dabei zugleich einbilden, Betrachten sei Existieren.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 17

⁴⁴ „... bei der Unsterblichkeit liegt die Pointe in der Subjektivität und deren subjektiver Entwicklung. Ganz einfältig wird so von dem existierenden Subjekt nicht nach Unsterblichkeit im allgemeinen gefragt (...); vielmehr fragt der Existierende nach seiner Unsterblichkeit: was es bedeute, unsterblich zu werden; ob er etwas dazu tun könne oder es so ohne weiteres werde.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 235.

⁴⁵ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 27, podobně: „Aber der Denkende existiert ja als Denkender, muss also doch wohl auch seine Existenz denken!“ Tamt., s. 8

II. Proměny existence

Motto: „Lidé jsou vždycky zvědaví, jak to nakonec dopadne, ptají se na závěr knihy. O úzkost, bídu a paradox se nezajímají.“⁴⁶

§ 7. Úvod

Dánská filosofie nepřichází s modifikací racionalistického pojetí člověka, její chápání toho, co znamená „být člověkem“⁴⁷ vychází z jiného základního předporozumění. Novým způsobem tematizuje problém „nehotovosti“ člověka, situace, kdy on sám, právě tak jako skutečnost, která je mu přístupná, podléhá změnám, které nedovolují „prosté“ racionalizace, kdy pojmové zadržení nemůže odpovídat skutečnosti, ale je vždy reduktivní, násilné a ve svém výsledku právě tímto způsobem problém pojetí lidství řeší tak, že jej eliminuje.⁴⁸

Východím bodem pojetí lidství nemůže být obecný pojem člověka, ale jednotlivá, bytostně subjektivní zkušenost, kterou každý má sám se sebou. Těžiště se tím přesouvá od abstraktně míněného „člověka“ k *jedinci*,⁴⁹ který je osamocen se sebou samým⁵⁰ a vystaven nároku toho, že existuje. Dánská filosofie se pokouší o otevření tohoto problému, otevírá otázku po bytostném vztahu jedince k němu samému, po tom, co zakouší a čemu je vystaven. Otázku existence člověka neodbývá poukazem k věčným určením, která člověka konstituují, a která sama jsou s to vyřešit problém existence, ale pokouší se tento problém vůbec odkrýt.

Je-li úhlem pohledu problém toho, že jedinec⁵¹ existuje, pak zdaleka nejde o trivialitu.⁵² Naopak se jedná o situaci, která je příliš samozřejmá a příliš banální, než aby se dostala ke slovu. Fakt existence je natolik prostý, že mu není třeba věnovat pozornost, což však neznamená, že ve chvíli, kdy se stane tematickým problémem, nedovede celým způsobem existence člověka otřást. Způsob existence jedince odpovídá niternému⁵³ pohybu, kterým se

⁴⁶ SILENCIO, JOHANNES DE, *Bázeň a chvění*, s 55

⁴⁷ „...qua Mensch zu existieren...“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 166. „...in der Existenz sich zu befinden...“ Tamt. s. 267 „Man halte vielmehr daran fest, was es bedeutet ein Mensch zu sein.“ Tamt. s. 255.

⁴⁸ Tuto pozici měla předvést předchozí kapitola. Zde připomínám především již citované místo CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 15

⁴⁹ Srv. tamt., ss. 40, 215.

⁵⁰ Srv. „Dies ist ein nützliches Vorstudium zum ethischen Existieren: zu lernen, dass der einzelne Mensch allein steht.“ Tamt., s. 21

⁵¹ „Existieren bedeutet aber vor allem ein Einzelner sein...“ Tamt., s. 23

⁵² „... Richtung des ganzen Zeitalters liegt und wohl darin liegt, dass man überhaupt bei dem vielen Wissen vergessen hat, was existieren heißt, und was Innerlichkeit zu bedeuten hat.“ Tamt., s. 292

⁵³ Význam „nitra“, „niternosti“, „niterného“ prozatím ponechávám vágní. V dalším textu se tato významovost a výjimečnost pojetí nitra má postupně precizovat. K tomu, s čím se pojetí niternosti (samé) spojuje, viz především:

prohlubuje jeho zkušenost se sebou samým.⁵⁴ Povýtce se tu však opět nejedná o nic, co by bylo samozřejmostí, protože tato zkušenost zůstává jakoby na okraji zájmu.

Exemplárním předvedením analýzy proměny niterné zkušenosti „sebe sama“ a proměn, které zasahují vlastní způsob, jak je existence jedince *vedena*, jsou v dánské filosofii, především v ohledu detailnosti těchto analýz jednotlivých „pozic“ existence, *Konečný nevědecký dodatek k filosofickým drobkům a Nemoc k smrti*⁵⁵. V další interpretaci budou sledovány jen hlavní obraty a proměny existence, které CLIMACUS a ANTI-CLIMACUS předvádějí v šíři, které zde nelze dosáhnout. Z hlediska celkového záměru interpretace nového pojetí „lidství“ v dánské filosofii se v této kapitole jedná o deskripci a analýzu jednotlivých „pozic“, jednotlivých konstelací mezi „vědomím sebe sama“ a způsobem vedení vlastní existence. Je tudíž vedena z perspektivy jednotlivé zkušenosti, v základních obrysech, které jsou takové zkušenosti přístupné. Základem tohoto dialektického⁵⁶ pohybu existence je „duchovní určení“ člověka, které samo, v jeho základních strukturních ohledech, je tématem další kapitoly.⁵⁷

§ 8. Estetický vztah

Z předchozího již bylo patrné, že uvažovat o existenci jako o hotovém stavu nelze. Je bytostně proměnlivá a její podoba odráží niternou zkušenost, kterou

CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 294n., CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, ss. 22, 39, 114, HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, ss. 159-166 aj.

⁵⁴ Souvislost reflexe stavu a způsobu vedení existence vyjadřuje CLIMACUS v následující souhrnné charakterizaci: „Während das objektive Denken gegen das denkende Subjekt und dessen Existenz gleichgültig ist, ist der subjektive Denker als existierender an seinem eignen Denken wesentlich interessiert: er existiert darin. Darum hat sein Denken [noch] eine Art von Reflexion, nämlich die der Innerlichkeit des Besitzes: wodurch es dem Subjekt und keinem anderen angehört. ... setzt der subjektive Denker alles [] aufs Werden und lässt das Resultat aus: teils weil dies gerade ihm gehört, da er den Weg dazu hat; teils weil er als Existierender beständig im Werden ist, was ja jeder Mensch ist, der sich nicht hat narren lassen objektiv zu werden, unmenschlich zur Spekulation zu werden. Die Reflexion der Innerlichkeit ist die Doppelreflexion des subjektiven Denkers. Denkend denkt er das Allgemeine; indem er aber in diesem Denken Existiert, indem er es in seiner Innerlichkeit erwirbt, isoliert er sich subjektiv immer mehr.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 155n. A dále srv. „Da das existierende Subjekt existierend ist (...) so ist der Mensch ja im Werden. Wie dann seine Mitteilung mit seiner eigenen Existenz wesentlich konform sein muss, so muss sein Denken der Form seiner Existenz entsprechen.“ [proložil J.M.] Tamt. s. 161.

⁵⁵ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, ve dvou svazcích, ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, viz přehled použité literatury.

⁵⁶ Dialektika je míněna v souvislosti s pohybem a životem jako opakem ustrnutí, dogmatiky (ovšem: filosofické dogmatiky). Srv. CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 109. Především: „Aber das Dialektische ist die Lebenskraft im Problem.“ Tamt.

⁵⁷ A pohyb sám je smyslem, základním určením, jež vyznačuje jedince. Srv. „Daher gibt es auch keine Analogie zur Entwicklungsmetamorphose eines Menschen, sofern der Mensch die höchste Metamorphose erfährt: dass er sich unter die absolute Bestimmung des Geistes stellt. Eine Pflanze ist als Keim das was sie durch ihre Entwicklung wesentlich wird, und so auch ein Tier; nicht dagegen ein Kind: woher es ja auch kommt, dass es in jeder Generation viele gibt die nie unter die absolute Bestimmung des Geistes kommen. ... Das Religiöse aber ist: die Totalität des Schuldbewusstseins im einzelnen Individuum vor Gott im Verhältnis zu einer ewigen Seligkeit. Religiös gesehen ist also die Art eine niedrigere Kategorie als das Individuum; und sich nur hinter die Art zu stecken, ist nicht Humor, sondern eine Ausflucht.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 215, srv. tamt., s. 40

s „existováním“ jedinec zakouší. Situaci tematické jistoty existence, která byla jedním z témat předchozí kapitoly, nelze považovat za výchozí bod analýzy proměn existence. Sama je až tematizací dosud netematického „stavu“,⁵⁸ ve kterém se jedinec dosud nacházel. Je třeba vrátit se o krok zpět a charakterizovat, jakou podobu má existence jedince, který nezakouší problém toho, že existuje, který tudíž existuje tak, že neví o *problému* toho, že existuje. Deskripce této situace musí být vnější, vedená z pozice zpětné reflexe, právě proto, že tato situace sama o sobě je netematická a reflexi sebe sama postrádá.

Základním rysem, který se jí v dánské filosofii dostává, je *jednota*,⁵⁹ ve které splývá tato existence s tím, s čím se setkává. Jednotou se míní nerozlišenost, či netematické překrytí, v němž se základní rozdíl mezi „vnějším“ a „niterným“ ztrácí a nevystupuje. Jde o přímý vztah, kterým se (tematicky nezakoušené) nitro tematicky vztahuje k vnějšimu, aniž by mělo zkušenost toho, že tu nějaké nitro (a nějaký problém nitra) je.⁶⁰ V tomto smyslu je proto bytostnou *nevědomostí* ohledně toho *vlastního*. To, čím je vlastní „já“, je derivováno na centrum⁶¹ vnější zkušenosti a tato zkušenost je tím jediným, co vytváří náplň toho, s čím se toto „já“ setkává. Jedná se o paradoxní situaci, protože tu „samozřejmě“ je „já“, které se vztahuje k věcem, ale toto „já“ nemá vlastní zkušenost toho, čím samo je.⁶² Výrazem takového vztahu je *bezprostřednost*,⁶³ která jen znovu akcentuje privaci základního rozdílu, či rozlišenosti mezi „niterným“ a „vnějším“. Veškeré vztahování se je předmětné, kdy se vlastní „já“ dostává jediné do role intencionálního středu vlastních zkušeností. Je v absolutním vztahu k předmětům své zkušenosti a v naprosté podřízenosti.⁶⁴ Tento smyslově důvěrný vztah k předmětům zkušenosti nazývá CLIMACUS

⁵⁸ Jak se má ukázat, ze stavu „nevinosti“, „nevědomosti“, „bezprostřednosti“, který stojí na počátku duchovního pohybu. Srv. „Wollte man leugnen, dass jedes spätere Individuum einen Zustand der Unschuld hat oder gehabt haben muss, der in Analogie zu dem Adams steht, so würde diese ebenso sehr jedermann empören, wie es alles Denken aufheben müsste; denn dann gäbe es ein Individuum, das kein Individuum wäre, sondern nur als Exemplar sich zu seiner Gattung verhielte, und doch zugleich als Individuum beurteilt, nämlich für schuldig erklärt werden sollte.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 73

⁵⁹ Určení „jednoty“ stojí, coby „nerozlišenost protikladů“ v opozici vůči tematickému rozlišení, reflexi. To, mezi čím reflexe rozlišuje, jako je „vnější“ a „niterné“, tu zůstává v jednotě. Viz § 17. Srv. především CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 133

⁶⁰ Srv. „V Hegelově filozofii je *das Äußere (die Entäußerung)* – vnějšek (vyjádření) vyšší než *das Innere* – niternost.“ SILENCIO, JOHANNES DE, *Bázeň a chvění*, s. 59

⁶¹ Srv. „Chybí mu [bezprostřednímu člověku, J.M.] vědomí o sobě, jež si získává nekonečným abstrahováním od všeho vnějšího. Nemá vědomí o já, jež je ve srovnání s „oblečeným“ já bezprostřednosti holým, abstraktním já, první formou nekonečného já a pohonným elementem celého procesu, v němž jeho já nekonečným způsobem své skutečné já s potížemi i přednostmi přejímá.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 160

⁶² „Sám sebe“ jedinec nemá, či ve zpětné dialektice „ztratil“. Srv. „I když se člověk takto stal fantastickým a tím i zoufalým, přece může docela dobře žít dále jakoby nic – i když se to obvykle skrýt nedá, - může být člověkem jako jiní a zabývat se věcmi časnými, oženit se a plodit děti, být ctěn a vážen; možná, že se vůbec nepozná, že mu v hlubším smyslu chybí já. S tím si svět nedělá starosti; na člověkovu já se svět ptá ze všeho nejméně, vždyť projevíme-li, že je vůbec máme, může to být pro svět velmi nebezpečné. Největší nebezpečí – ztratit sama sebe – se může ve světě přejít tiše jakoby nic. Není ztráty, jež by se oplakávala méně, ale každé jiné ztráty, jako například ruky, nohy, pěti tolarů, ztráty ženy, atd. si svět všimá.“ Tamt., s. 139

⁶³ K „bezprostřednosti“ viz především tamt., ss. 156-160 passim.

⁶⁴ Srv. CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 113. Především: „Das wirkliche Individuum ist in der Unmittelbarkeit, und insofern eigentlich absolut in den relativen Zwecken.“ Tamt.

estetickým vztahem.⁶⁵ Je bezprostředním a tudíž jednoduchým, přímým vztahem, ve kterém mezi „já“ coby centrem vztahování se a intencionálními předměty jako by nestálo nic, co by tento vztah narušovalo či zpochybňovalo. Privace jakékoli *bytostné* vztažnosti znamená mimo nevědomosti jako takové i *nevinnost*,⁶⁶ nevinný, bezprostřední a předmětný vztah k sobě a ke světu.⁶⁷

Takto předmětně je rozuměno i tomu, co je „vlastní“.⁶⁸ Tělesnost člověka stojí v jednotě s jeho duševním životem, totiž tak, že obojí je téhož řádu zkušenosti jako vnější zkušenost. Jedinec je v jednotě se svou přirozeností.⁶⁹ Mým vlastním niterným životem je tato „psychofyzická jednota“, ve které je bolest podobným obsahem mého vědomí jako její představa. Jediným rozdílem je intenzita,⁷⁰ kvalitativně se jedná o prostou „zkušenost“, kterou „mám“. Tělesnost je vnímána po způsobu „mám tělo“, vztahuji se k tělu jako předmětu, který mi náleží, který mne afikuje a o kterém mám zkušenost.⁷¹ Jde však o bezprostřední zkušenost ve smyslu: „mám zkušenost (vlastního) těla“ a tato „obsažná“ zkušenost je tím, co naprosto určuje celý vztah. Její jediné těžiště je právě v těchto „obsazích“, zkušenostech. Duše sama je právě tak objikována, derivována do podoby: „děje se tu duševní život“, který je však „můj“. Taková jednota, jejímž centrem není „nitro“, ale prostá intencionalita, jež vychází (a nic víc) od „já“, je právě svou „jednoduchostí“ a „čistotou“ bezproblémová.

CLIMACUS pod tímto „stavem“ nemíní žádnou odtažitou situaci, která se dospělého člověka netýká,⁷² nejedná se o žádný výjimečný vztah, ale o každodenní zkušenost. Jako by nám byla tím vlastnější, čím méně si ji připouštíme. Jde právě o tu naprosto důvěrnou bezproblémovost, se kterou každodenně žijeme. Znamená právě, že tu není problém, a že dokud tu není, proč by tu měl vůbec být.⁷³ Dokonce – když už tu je, kde se tu vzal? Co za to

⁶⁵ Srv. „Das Ästhetische ist die uneröffnete Innerlichkeit; ... in der Tragödie dem Schlafenden ein Geist erscheint: der Zuschauer muss den Geist sehen, obgleich das dass er erscheint die Innerlichkeit des Schlafenden ist.“ Tamt., s. 205

⁶⁶ „Die Erzählung in der Genesis gibt nun auch die richtige Erklärung der Unschuld. Unschuld ist Unwissenheit.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 45

⁶⁷ „Die Unschuld ist nicht eine Unvollkommenheit, bei der man nicht stehenbeleben kann; denn sich selbst ist sie stets genug, und der, welcher sie verloren hat (...), wird nicht darauf verfallen, seine Vollkommenheit auf Kosten der Unschuld anzupreisen.“ Tamt., s. 45

⁶⁸ „Bezprostřední člověk nezná sám sebe, zná se doslova jen podle šatů a své já (...) posuzuje podle vnějšku.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 159

⁶⁹ Je „přirozený“, tedy ve stavu, kdy se nachází v nedialektické přirozenosti svého určení, o němž však neví. V slavné formulaci z *Pojmu úzkosti*: „Die Unschuld ist Unwissenheit. In der Unschuld ist der Mensch nicht als Geist bestimmt, sondern seelisch bestimmt, in unmittelbarer Einheit mit seiner Natürlichkeit. Der Geist ist im Menschen träumend.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 49 Podotýkám, že smysl určení „ducha“ je tématem až třetí kapitoly.

⁷⁰ Kvantum, charakterem je „více“/ „méně“. Srv. „... die Bedeutung [des Erlebnisses] wird durch das Wie der Innerlichkeit bestimmt, nicht durch das Was der Quantität.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 169

⁷¹ Viz „příběh o sedlákově“, ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 158n.

⁷² Tento charakter lze sledovat ve vypracování dialektiky zoufalství v *Nemoci k smrti*. Viz tamt., s. 162n.

⁷³ Srv. „A představme si ještě jednu vlastnost této nemoci a bídy, nejhorší ze všech: její skrytost. Nejen že ji chce trpitel utajit a dělá to tak dobře, že ji nikdo, nikdo nenajde, ale je v člověku tak dobře ukrytá, že ji nenajde ani on

může?⁷⁴ Problém sám je zakoušen jako „vnější“, v tom smyslu, v jakém jsme vystaveni štěstí a smůle, jak „se nám něco děje“.⁷⁵ Nejde o bezmyšlenkovitost, naopak, myšlenek je tu až příliš.⁷⁶ Veškeré toto uvažování však postrádá bytostnou hloubku. Charakterem této situace je její konečnost,⁷⁷ její mezí jsou tyto zkušenosti, předmětné vztahy, které ohraničují začátek i konec „vlastní“ zkušenosti. V důvěře, s jakou jsou tyto předměty zkušenosti přijímány, chybí dialektický moment,⁷⁸ je jednotou, nerozlišeností a potud bezproblémovostí. Odrazem toho je patická odkázanost na to, co „se děje“. Veškerý obsah toho, „jak se to se mnou má“ jako by závisel na tom, jak se mi daří, na vyvážení a naplnění intencí,⁷⁹ které mne zajímají.⁸⁰

Souhrnně lze této situaci rozumět jako specifické realizaci „pozitivity“, v tom smyslu, že tím pozitivním je právě obsažná náplň, které je rozuměno jako obsažné, a to neproblematicky. Každodennost je naplňována obsahy zkušenosti. Je bytostně nedialektická⁸¹ a tedy postrádá tematickou negativitu, je vyplněná a jako taková ustálená, setrvalá. Její rozrušení znamená počátek pohybu, kterým jedinec sám sebe přebírá. Tento pohyb začíná vstupem bytostné reflexe a negativity.⁸²

sám!“ Tamt., s. 135. Nemoci je zde míněno zoufalství, v tomto případě pak ta jeho podoba, že jedinec neví, že je ve svém základě zoufalý. Tato podoba zoufalství odpovídá situaci bezprostřednosti. Zoufalství, resp. úzkost je tematizováno v následující kapitole.

⁷⁴ Srv. „Když nějaký člověk šťastně vypadá a namlouvá si, že šťastný je, ale ve světle pravdy je vlastně nešťastný, obyčejně si ani nepřeje, aby byl z omylu vyveden. ... A proč? – protože je úplně ovládnán smysly a smyslovou duševností, žije v ka[te]gorii smyslů, v příjemném a nepříjemném, a posílá duchovnost, pravdu atd. ke všem čertům.“ Tamt., s. 148n.

⁷⁵ „Der Unmittelbare ist nicht ein wesentlich Existierender; denn er ist als Unmittelbarer die glückliche Einheit von Endlichkeit und Unendlichkeit, der es (...) entspricht dass Glück und Unglück von außen kommt.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 133

⁷⁶ „So ist kindisches Wesen beim Denken daran kenntlich, dass es nur gelegentlich denkt, auf Anlass jetzt von diesem, dann von jenem Dinge; dann, dass es im Grunde nicht einen, sondern viele Gedanken hat.“ Tamt., s. 196

⁷⁷ Srv. „So lang es unmittelbar lebt, wurzelt das Individuum in der Endlichkeit; wenn aber das Individuum die absolute Wendung nach dem absoluten TELOS hin bekommen hat, ist es verändert. Dann lebt einer wohl noch in der Endlichkeit, hat aber sein Leben nicht mehr in ihr. Er ist in der Welt der Endlichkeit ein Fremder; ... Er ist inkognito; aber sein Inkognito besteht gerade darin, dass er ganz wie alle andern aussieht.“ Tamt., s. 96

⁷⁸ „... die Unmittelbarkeit ist nicht in sich selbst dialektisch.“ Tamt., s. 140

⁷⁹ „Die irdische Leidenschaftlichkeit hindert das Existieren, indem sie die Existenz in etwas Augenblickliches verwandelt.“ Tamt., s. 10 (Anm.)

⁸⁰ Souhrnně (na terminologickém můstku „zoufalství“ coby charakteristiky situace lidské existence; zde konkrétně v podobě nevědomosti o zoufalství, bezprostřednosti): „Takové zoufalství je čirá bezprostřednost, čili bezprostřednost obsahující kvantitativní reflexi. Zde není nekonečné vědomí o já, o tom, co zoufalství vlastně je, vědomí o stavu zoufalství; zoufalství je zde utrpení, podlehnutí vnějšímu tlaku, a v žádném případě nepřichází zevnitř jako čin. Řekněme, že to je pouze následkem nevinného zneužití řeči, že to je hra se slovy, jako když si děti hrají na vojáky – když se v povídání bezprostřednosti vyskytují slova jako: já, zoufalství. Bezprostřední člověk, (pokud se bezprostřednost ve skutečnosti zcela bez reflexe vyskytuje) je definován pouze duševně; jeho já a on sám je něčím v okruhu časnosti a světskosti a v bezprostřední souvislosti s něčím jiným (*to heteron*); je to jen iluzorní zdání, že v sobě má něco věčného. „Já“ takto bezprostředně souvisí s ostatním, takže touží, požaduje, užívá atd., ale i trpí; i v žádosti je takové já dativem jako dětské „mi“. Jeho dialektika se pohybuje mezi příjemným a nepříjemným a jeho pojmy jsou: štěstí, neštěstí, osud. A teď se stane, že se tomuto já něco přihodí (přihodit), co je dožene k zoufalství. Jiným způsobem se to stát nemůže, neboť já neobsahuje žádnou reflexi. To, co je k tomu dožene, musí přijít zevně a zoufalství je pak pouze trpné. „Ranou osudu“ je připraven o něco, v čem spočívá život bezprostředního člověka, či o tu trošku, na níž mu zvláště záleží – ovšem pokud v sobě má aspoň trošku reflexe.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 156

⁸¹ „Ist das Individuum in sich undialektisch, und hat es seine Dialektik außer sich: so haben wir die ästhetische Auffassung.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 230

⁸² A potud je „ztížením“ situace, propadem do nitra. Srv. „So muss der Spekulierende sich selbst objektiv-leicht machen; wer aber in Leidenschaft unendlich für seine ewige Seligkeit interessiert ist, macht sich so subjektiv-

§ 9. *Negativita*

CLIMACUS rozumí lidskému existování jako dialektickému pohybu, který není možný, pokud je existence jednotou. Tato jednota je nesena jistotou každodennosti, pozitivitou předmětnosti, ke které se bezproblémově vztahuje, především však naprostým zakrytím problému nitra. Začátek pohybu existence odpovídá jejímu rozrušení, rozpadu původní jednoty.

Rozpad této jednoty se děje naprostým vztahem k existování samému. Dokud není existování problémem, nýbrž se „prostě děje“, je prostou pozitivitou a tedy prostou pozicí. Vztahem k existování samému dochází k rozevření horizontu, ve kterém se jedinec ocitá mezi neslučitelnými extrémy „naprosto existovat“ a „naprosto neexistovat“. Tato existenční situace je otevřením problému nejistoty vlastní existence, která sama sebe zpochybňuje svou okamžitou jistotou. Jedinec, který je vystaven těmto neslučitelným extrémům, se s nimi musí vyrovnat. Tím je však míněno, že v této situaci musí převzít svou existenci, která je tematicky zproblematizována a nárokuje jeho naprostý zájem. Existence, v jejímž médiu se jedinec ocitá, jej samého povolává k tomuto úkolu, staví se do centra zájmu, vůči kterému se ostatní, dosud zásadní zájmy, ukazují být jen derivacemi a postrádají důležitost.⁸³ Existence je nárokem.⁸⁴

Vztah k existování samému je vztahem k bytostně vlastnímu, k sobě samému. Tento vztah přestupuje prosté předmětné vztahy, původní jednotu. Tím, co je ohroženo, je vlastní existence. Tím, na čem má jedinec naprostý zájem, je, aby i nadále existoval. Čím však je tento jedinec?

Vstupem negativity do pozitivity je ohrožena bezprostřední pozitivita toho, čím každodenně on sám je.⁸⁵ Jeho existování je neseno touto „jistící jistotou“⁸⁶ pozitivity, jež naplňuje existenci. Nyní je tu však naprostý problém: „Čím jsem?“, čím je toto „já“, jež existuje. Tím jediným, co však v existenční situaci

schwer wie möglich.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 146.

⁸³ „Aber die Sorge wegen einer ewigen Seligkeit lässt sich nicht aufgeben; über deren Verlust sich zu trösten hat ja der Mensch nicht Höheres mehr...“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 234

⁸⁴ Či „starosti“ (Sorge), dokonce „nekonečnou starostí“. Srv. CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 113

⁸⁵ Srv. „Ist das Negative im Dasein nun einmal da, und überall da (was da ist, existiert, ist beständig im Werden), so ist es die einzige Rettung vor dem Nega[.]tiven, beständig darauf aufmerksam zu werden. Dadurch dass das Subjekt positiv beruhigt wird, ist es gerade angeführt.“ Tamt., s. 162n.

⁸⁶ „Ihre [der Geistlosigkeit, J.M.] Verlorenheit, aber zugleich ihre *Sicherheit*, liegt darin, dass sie nichts geistig versteht, nichts als Aufgabe erfasst, wenn auch alles mit ihrem kraftlosen Gewäsch umtappt.“ [proložil J.M.] HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 111. V určeních „duchovní“ a „úkol“ či nárok je již antcipován další postup.

zůstává, je fakt, že existuji. Nejsou tu žádné obsahy, které by zajišťovaly toto já, naopak se teprve nyní odkrývá jeho dosud netematická prázdnota. V jediném okamžiku se nemůže samo před sebou skrýt za obecným určením, nemůže samo před sebou ustoupit. Je holé a osamocené.⁸⁷ Nárok: „existovat i nadále“ je míněn naprosto subjektivně a konkrétně, nikoli ve vztahu k „existenci vůbec“, ale je to tento ohrožený, jedinečný jedinec, kterému jde zcela jen o jeho vlastní existenci. Má-li to však být právě on sám, jenž má i nadále existovat, pak čím je tento: „on sám“? Nárok existence je nemyslitelný bez tematického nároku: „být i nadále tímto jedincem“.⁸⁸

Nárok existence je nárokem sebezajištění tohoto holého „já“, jež samo sebe tematizuje a má samo na sebe naprostý nárok. Existování samo je médiem,⁸⁹ ve kterém je „já“ vystaveno extrémům konečnosti a nekonečnosti, času a věčnosti, nutnosti a svobody. V médiu existence je tímto nárokem nová syntéza, ve které jedinec usiluje o sebezajištění. Jedinec nárokuje sám sebe, sám sebe promítá před sebe, zahlíží horizont, ve kterém má sebe sama realizovat. Jeho naprostým zájmem je, aby i nadále existoval. Zahlédnutí tohoto naprostého horizontu, rozlišení extrémů, je bytostnou reflexí.⁹⁰

§ 10. Etická existence

Jedinec, který sám sebe nárokuje, je ohrožen prázdnotou svého určení. Pohybem, kterým sám sebe přejímá, bytostnou reflexí, obnažuje své nitro, ve kterém nemá čeho se zachytit a propadá se do vlastní nicotnosti. V tomto niterném pohybu může sám sebe nárokovat k *etické* existenci,⁹¹ která má být cestou, která mu umožní, aby rekonstituoval pozitivitu vlastního určení.⁹²

⁸⁷ Srv. „Dočista pitomí lidští netvoři a tvorové sociální pociťují potřebu samoty tak málo, že když mají být na chvíli sami, v tu ránu umírají jako papoušci. Takoví lidé jsou děti, které se musí uspávat; musí mít společnost, aby se uklidnili a ukolébali, k jídlu, k pití, ke spánku, k modlitbě, k zamilování se atd. V dávnověku či ve středověku se nikdo nad potřebou samoty nepozastavoval a oceňoval její význam; ale v naší bez přestání besedující době mají lidé před samotou takový strach, že ji nedovedou uplatnit jinak (ach, jaký krásný epigram!) než jako trestu pro zločince.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 168

⁸⁸ Srv. CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 47

⁸⁹ K pojmu „médiu existence“, srv. tamt., ss. 43, 163n., 193

⁹⁰ „Die subjektive Reflexion nimmt die Richtung nach innen auf die Subjektivität selbst, und will in dieser Verinnerlichung [die Reflexion] der Wahrheit sein; so dass hier die Subjektivität das Letzte und das Objektive das Verschwindende wird, während auf dem Wege der objektiven Reflexion die Subjektivität verschwindet indem die Objektivität entsteht. Hier wird nun keinen Augenblick vergessen, dass das Subjekt existierend ist und Existieren ein Werden; und dass daher die Identität von Denken und Sein nur eine Sehnsucht der Kreatur ist.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 253.

⁹¹ V souhrnné formulaci *Konečného dodatku*: „Ist das Individuum nach innen in sich selbst, in Selbstbehauptung dialektisch, so also dass der letzte Grund nicht in sich dialektisch wird, da das zugrunde liegende Selbst gebraucht wird sich selbst zu überwinden um zu behaupten: so haben wir die ethische Auffassung.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 230

⁹² Srv. především: „... ihm [dem Existierenden, J.M.] das Ethische das Interesse an der Existenz unendlich macht so unendlich, dass der Grundsatz des Widerspruchs absolute Gültigkeit erhält. ... Jedes Wissen um Wirklichkeit ist Möglichkeit; die einzige Wirklichkeit, von der ein Existierender nicht nur weiß, ist seine eigene: dass er da ist; und diese Wirklichkeit macht sein absolutes Interesse aus. Die Forderung der Abstraktion an ihn ist: dass er interesselos werde, damit er etwas zu wissen bekomme; die Forderung des Ethischen: dass er sich unendlich für

V dánské filosofii je tím znovu kladen nárok, že v situaci, kdy je tu naprostý zájem na vlastní existenci, která je však „ničím“, je vlastní zájem zájmem na tom, stát se právě „něčím“, obhájit sám sebe jako jedinečného jedince, vyhranit sám sebe z nicotnosti, kterou v sobě odhaluje.⁹³ Etická existence je odkrytím jediného pole zájmu, vlastního nitra, jemuž chce porozumět.⁹⁴

Etická existence je zahlédnutím horizontu věčnosti jakožto „věčné blaženosti“.⁹⁵ Reflexe otevírá toto pole, na kterém se člověk jakožto existující jedinec ocitá coby „mezistav“⁹⁶ mezi časným a věčným, konečným a nekonečným, nutným a svobodným.⁹⁷ Zůstává uvězněn v konečném, není však tímto konečným vyčerpán; - toutéž reflexí, kterou sám sebe zahlédá ve vlastní nicotnosti se mu ukazuje i možnost věčnosti a naprosté positivity. Stojí právě mezi extrémy, které musí ve své existenci sloučit a přeci usilovat o věčnou blaženost. Etika je právě nárokem odhlédnutí od vnějšnosti, jež vystupuje jako konečnost, které se nelze zachytit, je nárokem obecna a tedy ideality, která není ve vnějším realizovatelná.⁹⁸ Vztahování se k vnějšmu se stává nepodstatným, protože tím, oč jedineč běží, je jedinec sám. Ten však sám

das Existieren interessiere. Die Einzige Wirklichkeit, die es für einen Existierenden gibt, ist seine eigene ethische; von aller anderen Wirklichkeit weiß er nur; Wissen aber ist ein Übersetzen in die Möglichkeit.“ Tamt., s. 14
Dále: „Ethisch gesehen steht Wirklichkeit höher als Möglichkeit. Das Ethische will gerade die Interesselosigkeit der Möglichkeit dadurch vernichten, dass es das Existieren zum höchsten Interesse macht. Das Ethische will daher jedes Konfundieren verhindern; z.B. das, die Welt und die [/] Menschen ethisch betrachten zu wollen. Ethisch betrachten kann man nämlich nicht; es gibt nur eine ethische Betrachtung: die Selbstbetrachtung.“ Tamt., s. 17n.

⁹³ „Was ist also die Wirklichkeit? Die Idealität. ... Ethisch ist die Idealität die Wirklichkeit im Individuum selbst. Die Wirklichkeit ist die fürs Existieren unendlich interessierte Innerlichkeit. Das ethische Individuum ist für sich selbst am Existieren unendlich interessiert.“ Tamt., s. 22

⁹⁴ „Alles wesentliche Erkennen betrifft die Existenz; ... Das Erkennen das nicht in der nach innen sich wendenden Reflexion der Innerlichkeit die Existenz betrifft, ist wesentlich zufälliges Erkennen, ...“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 254 a dále: „... das will vielmehr sagen, dass die Erkenntnis sich zu dem Erkennenden verhalte, der wesentlich ein Existierender ist, und dass daher sich alles wesent[li]che Erkennen wesentlich zur Existenz und zum Existieren verhalte. Nur das ethische und das ethisch-religiöse Erkennen ist daher wesentliches Erkennen. Aber alles ethische und alles ethisch-religiöse Erkennen verhält sich wesentlich dazu, dass der Erkennende existiert.“ Tamt. s. 255.

⁹⁵ „Die Unsterblichkeit ist das leidenschaftlichste Interesse der Subjektivität; der Beweis liegt gerade im Interesse.“ Tamt., s. 234. Terminologicky odpovídá nesmrtelnost, či věčný život, věčné blaženosti, která je jejím konkrétnějším vyjádřením. K tomu viz CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, ss. 218, 220

⁹⁶ „Inzwischen“ (srv. tamt., s. 192), „inter-esse“ (tamt., s. 13), „Zwischenzustand“ (tamt. s., 26).

⁹⁷ Tyto složky syntézy zde prozatím ponechávám bez komentáře. Explicitně jsou tématem §§ 18. a 20.

⁹⁸ „Etika je sama o sobě věc obecná, a jako obecná platí pro každého. Z jiného hlediska se to dá vyjádřit tak, že platí v každém okamžiku. Imanentně vzato spočívá sama v sobě, její telos není mimo ni, ale sama je telos pro vše, co je mimo ni; tím, že je etika do sebe pojímá, nedostane se už dále. Jednotlivec chápán jako bezprostředně smyslový i duševní, jedincem takovým, který má telos v obecnu. Jeho etickým úkolem je ustavičně se v něm vyjadřovat, rušit sám sebe jakožto jedinec a stávat se obecným. ... s obecnem se může smířit, jen když je uzná. ... Je-li toto nejvyšším cílem člověka a jeho života, pak má etika stejnou úlohu jako věčná blaženost; ta je na věky i v každém okamžiku jeho telos, cíl. Odporovalo by si, kdyby se jí měl člověk vzdát (tj. teleologicky ji suspendovat), neboť jakmile se blaženost suspenduje, je zmařena, třebaže suspendované věci zmařeny nebývají, nýbrž uchovávají se v tom, co je přesahuje a co je jejich telos.“ SILENCIO, JOHANNES DE, *Bázeň a chvění*, s.47. A ještě radikálněji u CLIMACUSE: „... was die Ethik urteilen müsste, wenn Subjekt zu werden nicht die höchste Aufgabe wäre, die jedem Menschen zusetzt ist. ... Doch hat die Ethik, weil sie die wesentliche Vorschrift der individuellen Existenz ist, eine unabweisbare Forderung auf jeden Existierenden; eine so unabweisbare Forderung, dass alles was ein Mensch in der Welt ausrichtet, selbst das Erstaunlichste, dennoch bedenklich ist, wenn er es nicht in Kraft einer Wahl tut, die er sich ethisch klargemacht hat. Die ethische Qualität ist auf sich selbst eifersüchtig und verachtet die erstaunlichste Quantität.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s.201.

sebe nárokuje a přejímá, jeho působnost je působností vůči sobě samému, úsilím o sebeurčení.

Právě v tomto bodě odkrývá dánská filosofie v etice jiný smysl jednání.⁹⁹ Etika jakožto nárok obecna je reakcí na existenční situaci prázdnoty vlastního určení, je úsilím o pozitivitu, nikoli rezignací.¹⁰⁰ Její sférou je sféra ideality, jež má být realizována v médiu existence.¹⁰¹ Je obecná, avšak může se týkat vždy pouze jedinců. Je bytostným nárokem na každého jednotlivého člověka, aby se stal celým člověkem, dosáhl vlastní proměny, sám sebe přetvořil¹⁰² v člověka, kterým dosud bytostně nebyl, překonal svůj původní stav. Jednání je v tomto horizontu patosem existence,¹⁰³ vyjadřuje totiž naprostou vůli jedince existovat. V jednání sám sobě rozumí jako tomu, kdo se *teprve* musí „něčím“ stát,¹⁰⁴ přebírá zároveň sám za sebe odpovědnost, která udává nový smysl času, ve kterém musí sám sebe realizovat, ve kterém musí učinit bytostné rozhodnutí o vlastním určení.¹⁰⁵ Zároveň jím překračuje vnějšnost,

⁹⁹ „Aber in eminentem Sinne zu handeln (also nicht sowohl wein nach außen hin, als vielmehr tief von innen herauf) gehört wesentlich mit dazu, qua Mensch zu existieren. Und wenn man handelt; wenn man in äußersten subjektiver Leidenschaft mit dem vollen Bewusstsein einer ewigen Verantwortung das Entscheidende wagt (was ja jeder Mensch vermag): dann bekommt man etwas anderes, und auch dies zu wissen, dass Mensch sein etwas anderes ist als jahraus jahrein an einem System herumzuschustern.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 4

¹⁰⁰ „Ethisch ist das höchste Pathos das der Interessiertheit (welches sich [/] dadurch ausdrückt, dass ich meine ganze Existenz dem Gegenstande des Interesses gemäß handelnd umbilde)...“ Tamt., s. 78n.

¹⁰¹ „Wenn das Gedachte Wirklichkeit wäre, so würde also das so vollkommen wie möglich Ausgedachte, ohne dass ich gehandelt hätte, die Handlung sein. Auf die Weise käme es zu gar keiner Handlung; sondern das Intellektuelle verschlingt das Ethische. Dass ich nun meinte, das Äußere mache eine Handlung zur Handlung, wäre törricht; dass aber die Intellektualität so ethisch sei, sogar den Gedanken zur Handlung zu machen, das ist ein Sophismus, der das Wort „denken“ in zweierlei Bedeutung gebraucht. Ein Unterschied zwischen Denken und Handeln lässt sich nur festhalten, wenn ich dem Denken die Möglichkeit, Inter[.]esselosigkeit, die Objektivität zuweise, der Handlung die Subjektivität. ... Wenn ich denke, ich wolle das und das tun, so ist dieses Denken zwar noch keine Handlung (und ist in alle Ewigkeit davon qualitativ verschieden), ist aber doch eine Möglichkeit in der sich das Interesse der Wirklichkeit und der Handlung schon reflektiert. Während ich denke, ich wolle dies und das tun, ist die Wirklichkeit und die Verantwortung immer auf dem Sprung, die interesselose Objektivität des Denkens zu stören. (So gibt es eine Sünde in Gedanken.) Die Wirklichkeit ist nicht die äußere Handlung, sondern ein innerer Vorgang: dass das Individuum die Möglichkeit aufhebt und sich mit dem Gedachten identifiziert, um darin zu existieren. Dies ist Handlung.“ Tamt., s. 34n. Srv. „Wenn ich etwas denke was ich tun will aber noch nicht getan habe, so ist dies Gedacht (wie genau es auch sei; wenn man es auch ganz mit [/] Recht eine gedachte Wirklichkeit nennen kann) eine Möglichkeit.“ Tamt., s. 19

¹⁰² „Er [der Existierende, J.M.] braucht bloß auf seine eigne Existenz zu achten, so weiß er was er wissen muss. Formt ihm die ewige Seligkeit seine Existenz nicht absolut um, so hat er kein Verhältnis zu einer ewigen Seligkeit; gibt es etwas das er ihretwegen nicht aufgeben will, so hat er kein Verhältnis zu einer ewigen Seligkeit.“ Tamt., s. 81

¹⁰³ „Das höchste Pathos für Möglichkeit ist das Wort; das höchste Pathos für Wirklichkeit ist die Tat.“ Tamt., s. 77, podobně: „Das Pathos im Ethischen ist Handeln.“ Tamt. s. 78

¹⁰⁴ „Pathos in bezug auf eine ewige Seligkeit als das absolute Gut drückt sich nicht in Worten aus, sondern darin, dass ein Existierender, durch den Gedanken der ewigen Seligkeit bestimmt, seine ganze Existenz umbildet.“ Tamt., s. 76

¹⁰⁵ Srv. „... in demselben Augenblick die absolute Distinktion vollziehen (nicht zwischen Endlichkeit und Unendlichkeit, sondern zwischen dem, endlich und unendlich zu existieren), und wird dann nicht vermitteln. Denn im Existieren und im Existierenden sind Unendlichkeit und Endlichkeit zusammengesetzt; weshalb der Existierende sich kein Mühe damit machen soll, Existenz zu schaffen oder im Denken nachzuschaffen, aber desto mehr Mühe damit, zu existieren. ... Existierend soll er also nicht aus Endlichkeit und Unendlichkeit Existenz bilden, sondern aus Endlichkeit und Unendlichkeit zusammengesetzt soll er existierend das eine von beiden werden. Der Existierende ist als solcher endlich und unendlich, aber wird endlich oder unendlich. Das „sowohl als auch“ ist nicht das Ziel, das (etwa durch die Vermittlung) erreicht werden soll, sondern der Zustand, von dem aus der Existierende entweder das Eine oder das Andere wird.“ Tamt., s. 104

která se jej samého nedotýká,¹⁰⁶ nemůže jeho vlastní určení ani ohrozit, ani založit.¹⁰⁷ Jednání je proto niternou, k nitru, do nitra vedenou působností sebe sama, které má být založením vlastního určení, rozhodnutím se ve prospěch vlastní věčnosti, na které má jedinec naprostý zájem.¹⁰⁸

§ 11. Meze etické existence

V etické existenci se zájem jedince koncentruje v něm samém. Tematicky je to on sám, kdo sebe sama přejímá a formuje, vztahuje se bytostně sám k sobě. Etická existence však sama sebe ohrožuje. V první řadě svým vlastním smyslem.

Etika nárokuje v existenci jednotlivce obecno. Do důsledků vzato v tomto pohybu, ve kterém se jednatel svým jednáním, jehož smysl zaměřuje sám na sebe a realizuje jím (své) obecné určení, dochází k negativnímu rušení jeho samého jako jedince. Naprostý nárok obecna znamená rušení vlastní jedinečnosti, existence sama ve svém nároku bytostného zájmu ustupuje médiu obecna, ve kterém se jedinec stává abstrakcí sebe sama.¹⁰⁹ Zároveň je etická existence výrazem reflexe možnosti realizovat vlastní věčnou blaženost „prostředky“ sebe sama. Vyjadřuje tudíž ten charakter vlastního porozumění, kterým je jedinec v médiu vlastní existence vystaven mezi extrémní věčností a časností, které jsou jeho vlastním určením. Sebou samou se etická existence usiluje realizovat v určením, jež je jí samé vlastní.

¹⁰⁶ „Dies bezeichnet zugleich, dass es ethisch kein direktes Verhältnis zwischen Subjekt und Objekt gibt.“ Tamt., s. 20

¹⁰⁷ Srv. „Wenn nämlich ein Mensch nicht durch sich selbst, durch die Freiheit, durch den Willen zum Guten eine weltgeschichtliche Gestalt werden kann (...), so ist es unethisch, sich darum zu kümmern. Und wenn ein Mensch, anstatt dieser Sorge zu entsagen, dieser Versuchung zu widerstehen, sie zu etwas Heiligem aufschminkt (...): so ist er unsittlich, und will arglistig den Gedanken dass Gott ihn doch so ein wenig brauche in seine Rechnung mit Gott einschmuggeln.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 203.

¹⁰⁸ „Eine in Wahrheit große ethische Individualität würde ihr Leben so führen. Sie würde sich selbst mit aller Kraft entwickeln, dabei vielleicht auch eine große Wirkung im Äußeren hervorbringen. Aber dies würde sie gar nicht beschäftigen; weil sie weiß, dass das Äußere nicht in ihrer Macht steht und darum nichts zu bedeuten hat, weder pro noch contra. Sie würde unwissend darüber bleiben, um nicht vom Äußeren versucht, aufgehalten und abgelenkt zu werden; denn was ein Syllogistiker am meisten fürchtet, einen Fehlschluss, ..., das fürchtet der Ethiker ebenso sehr: dass er vom Ethischen auf etwas anderes als das Ethische schließe und übergehe. Es würde durch einen Entschluss darin unwissend bleiben; und noch im Tode würde er nichts davon wissen wollen, dass sein Leben noch eine andere Bedeutung gehabt habe als die, dass er die Entwicklung seiner Seele ethisch verarbeitet habe.“ Tamt., s. 203.

¹⁰⁹ Srv. „Dass der existierende subjektive Denker beständig strebt, bedeutet jedoch nicht, dass er, im endlichen Sinne, ein Ziel habe wonach er strebt, so dass er nach dessen Erreichung fertig wäre; nein, er strebt unendlich, ist beständig im werden was dadurch gesichert ist, dass er beständig ebenso negativ wie positiv ist und ebensoviel wesentliche Komik wie wesentliches Pathos hat; was wieder daraus folgt, dass er ja existiert und dies im Denken ausdrückt. Das Werden ist die Existenz des Denkers selbst, von der man freilich gedankenlos abstrahieren kann, um objektiv zu werden. Wie weit er im Werden gekommen ist, tut wesentlich nichts zur Sache (...); solange er existiert, ist er im Werden.“ Tamt., s. 171. Znamená „transponaci“ do „stínohry abstrakce“ (CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 48).

V této situaci naprostého zájmu na sobě samém a naprosté koncentrace na tento jediný cíl se však etická existence ukazuje být *utrpením*. Utrpení je vyjádřením existenčního patosu,¹¹⁰ kterým se jedinec sám chce přetvořit, ale dochází k tomu, že to nesvede, protože se nemůže stát obecným.¹¹¹ Usiluje o obecnost, kterým nemůže být nikdy hotově, dokonale.¹¹² Stojí vždy jen na půl cesty. Jeho naprosté úsilí nemůže být nikdy dokonáno a nikdy nemůže nabýt té jistoty, která by umožnila naplnit jeho pozitivní určení. Jeho jednání a úsilí je zároveň utrpením, kdy musí trpět svůj stav,¹¹³ kterého se silami sebe sama nemůže zbavit,¹¹⁴ kdy jeho naprostá moc nad ním samým selhává a dospívá tak k reflexi vlastní naprosté bezmocnosti.¹¹⁵

Třetím ohrožením, kterému je jistota etické existence vystavena, je vina.¹¹⁶ Etika je sice nárokem jednání, jež znamená koncentrované převzetí¹¹⁷ vlády jedince nad ním samým, nárokem toho, aby se stal tím, čím se má stát, jednání, jež směřuje do nitra, sebepůsobností,¹¹⁸ sebepřetvořením¹¹⁹ a je výslovně odklonem od světa, který nemá význam.¹²⁰ Nemůže se však nikdy

¹¹⁰ „Das Handeln könnte nun als das dem Leiden gerade Entgegengesetzte erscheinen; so dass es sonderbar klänge, dass der wesentliche Ausdruck des existentiellen Pathos (welches handeln ist) Leiden sei.“ Tamt., s. 113

¹¹¹ „Handeln im Äußeren gestaltet zwar Existenz um (...), aber nicht die eigne Existenz des Individuums; und Handeln im Äußeren gestaltet zwar die Existenz des Individuums um (...), aber nicht dessen innere Existenz. ... Dagegen verhält sich das wesentliche existentielle Pathos zum wesentlichen Existieren; und wesentlich existieren ist Innerlichkeit, und des Handelnden Innerlichkeit ist Leiden. Denn dass es sich selbst umschaffe, das vermag das Individuum nicht (...); darum ist Leiden das höchste Handeln im Innern.“ Tamt., s. 114

¹¹² „Fix und fertig“, srv. tamt., s. 199

¹¹³ „Gewissheit des Leidens aber ist nur der konkrete Ausdruck für die Ungewissheit.“ Tamt., s. 137

¹¹⁴ Viz ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 128

¹¹⁵ „Die [] Schwierigkeit besteht nicht darin, dass er sich (menschlich geredet) nicht vermag, sondern darin: zu begreifen dass er es nicht vermag, und die Sinnestäuschung aufzuheben [dass er doch etwas vermöge].“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 162

¹¹⁶ Srv. „...dann aber kam die Existenz mit dem einen Aber nach dem andern, kam das Leiden als nähere Bestimmung der Existenz, und [] man dachte: „ja darein muss ein armer Existierender sich finden, da er in der Existenz ist“; und dann kam als entscheidende Bestimmung die Schuld nun ist der Existierende recht in der Not: nun ist er im Medium der Existenz.“ Tamt., s. 192n.

¹¹⁷ Srv. „Každá existence pod určením ducha, třeba jen na vlastní zodpovědnost, má v sobě bytostnou důslednost a důsledek sebe samé v něčem vyšším, přinejmenším v nějaké ideji. Takový člověk se však nekonečně obává jakékoli nedůslednosti, protože má nekonečnou představu o tom, co se z toho může vyvinout: že by mohl být vyvržen z totality, v níž jeho život záleží. I nejmenší nedůslednost způsobuje ohromnou ztrátu, neboť mizí důsledek; ...“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 204

¹¹⁸ „Geistesentwicklung ist Selbstwirksamkeit; das geistig entwickelte Individuum nimmt im Tode seine Entwicklung mit; soll ein folgendes Individuum sie erlangen, so muss das durch seine Selbstwirksamkeit geschehen: es darf daher nichts überspringen. ... Die Ethik konzentriert sich aufs Individuum; und ethisch verstanden ist es Pflicht jedes Individuums ein ganzer Mensch zu werden, wie es die Voraussetzung der Ethik ist, dass ein jeder in dem Zustande geboren werde dass er ein solcher werden könne. Ob es keiner erreicht, tut nichts zur Sache: die Hauptsache ist, dass die Forderung da ist; und ob noch so viele feige und mittelmäßige und verblendete Individuen sich dazu vereinigen, sich selbst aufzugeben um mit Hilfe der Generation en masse etwas zu werden: die Ethik lässt nicht mit sich handeln.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 41

¹¹⁹ „...ethisch dagegen gibt es keine andere Verwandlung als meiner selbst.“ Tamt., s. 80

¹²⁰ Srv. „Ein Mensch ist weder dadurch, dass er mit aller Kraft das Gute will, noch dadurch, dass er mit diabolischer Verstocktheit das Böse will, davor sicher, weltgeschichtlich zu werden; selbst im Unglück gehört Glück dazu, weltgeschichtlich zu werden. Wodurch wird es dann das Individuum? Ethisch angesehen durch das Zufällige. Aber als unethisch betrachtet die Ethik auch den Übergang, in welchem man die ethische Qualität fahren lässt, um sich trachtend, wünschend usw. in dem quantitatierenden Anderen zu versuchen.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 202.

tomuto světu naprosto vymanit.¹²¹ Etický jedinec je v médiu své existence vždy právě mezi světem a ideálem, o který usiluje.¹²² Dokud je jeho médiem existence, nemůže tomu být jinak. Dokud jedinec existuje, tak existuje jako tělesná, konečná a světská bytost, jež se nemůže stát v médiu existence abstrakcí. Jednání je co do svého bytostného smyslu niterné, tím niternější, čím více je navenek nepoznatelné.¹²³ Jednáním jedinec v médiu své existence sám sebou vyjadřuje ideu. Nejde však o prosté myšlení, nejedná se o kontemplaci, ale o jednání, ve kterém se jedinec dotýká světa.¹²⁴ Ignorance světa nemůže překonat nevyhnutelné zaplétání se s ním prostřednictvím jednání, nemůže proto nikdy zcela vyloučit možnost viny.¹²⁵ Vina ohrožuje etickou existenci v jejím bytostném smyslu, ohrožuje totiž ideální nárok jedince na něj samého, který musí konfrontovat se svou konkrétní odpovědností a svými činy. Tváří v tvář nároku věčné blaženosti,¹²⁶ která etické existenci splývá s ideálním nárokem na ni samu, se jediná konkrétní vina, již si přičítá, může prohloubit na totální vinu,¹²⁷ naprosté provinění, které ze sebe vlastními silami etická existence nedovede smýt. Nárok ideální positivity vlastního určení je ohrožen právě tím, jak se etická existence pokouší usilovat o realizaci sebe sama tak, že sebe samu vyhraní v jediném

¹²¹ „Wer selbst existierend ist, kann ja jene Abgeschlossenheit außerhalb des Daseins [/] nicht gewinnen, welche der Ewigkeit entspricht, in die das Vergangene eingegangen ist.“ Tamt., s. 192n.

¹²² „Kindisches Wesen und komparatives Schuldbewusstsein ist daran kenntlich, dass es die Forderung der Existenz nicht begreift: die Synthese der Gegensätze zu vollziehen.“ Tamt., s. 196

¹²³ „Das Ethische ist die Innerlichkeit; und je geringer das ist worin man es sieht, wenn man es doch in seiner Unendlichkeit sieht, desto besser sieht man es; während der, welcher die weltgeschichtliche Staffage braucht, um es darin, wie er meint, besser zu sehen, eben damit beweist dass er ethisch unreif ist.“ Tamt., s.209. Dále: „Je weniger Äußerlichkeit, desto mehr Innerlichkeit. ... Indessen ist es doch so, und alle Analogie bekräftigen die Richtigkeit des Satzes: je weniger Äußerlichkeit, desto mehr Innerlichkeit wenn sie in Wahrheit vorhanden ist; aber zugleich: je weniger Äußerlichkeit, desto größere Möglichkeit dass die Innerlichkeit ganz und gar ausbleibe.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 72

¹²⁴ „Aber das Ethische ist ja nicht bloß ein Wissen, sondern zugleich ein dem Wissen entsprechendes Tun; und ein solches Tun, dass seine Wiederholung zuweilen schwieriger wird als das erste Tun.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 224.

¹²⁵ Srv. „Der Existierende sollte also die Schuld von sich auf die Existenz oder auf den schieben können der ihn in die Existenz gesetzt hat, und sollte dann ohne Schuld sein. ... Wer wesentlich unschuldig ist, kann nie darauf verfallen die Schuld von sich zu schieben; ... Indem daher einer die Schuld in einem einzelnen Falle von sich schiebt, macht er eo ipso ein Zugeständnis: ... Ich will sagen: wenn sich jemand im einzelnen wirklich rechtfertigt, gibt er sich eben dadurch als total schuldig an. ... In Handel und Wandel ist die totale Schuld, gerade als allgemein gegeben, freilich nachgerade so zur selbstverständlichen Voraussetzung geworden das man sie vergessen hat. Und doch ermöglicht es in letzter Instanz erst diese Totalität der Schuld, das jemand im einzelnen schuldig oder nichtschuldig sein kann. Wer total oder wesentlich unschuldig ist, kann auch nicht im einzelnen schuldig sein; dagegen kann der total Schuldige ganz gut im einzelnen unschuldig sein.“ Tamt., s. 194

¹²⁶ „Das Wesentliche Bewusstsein von Schuld ist also die tiefste Vertiefung in die Existenz, und ist zugleich der Ausdruck dafür, dass sich ein Existierender zu einer ewigen Seligkeit verhält. ... Es ist aber dadurch der Ausdruck für das Verhältnis, dass es das Missverhältnis ausdrückt. Doch ob das Bewusstsein des Miss[/]verständnisses auch noch so entscheidend ist, so trägt doch immer das Verhältnis das Missverhältnis: nur dass der Existierende des Verhältnisses nicht habhaft werden kann, weil sich das Missverhältnis beständig als Ausdruck des Verhältnisses dazwischen stellt.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 196n.

¹²⁷ „Das Schuldbewusstsein ist das Entscheidende; und eine Schuld genügt, es zu erwecken: welche Bedeutung hat dann das, dass nichts so wie die Schuld sich selbst sät? Das Entscheidende ist die totale Schuld; ... Denn in der Einsamkeit wird sich mit dieser Rede kaum jemand betrügen; ...“ Tamt., s. 201 a dále: „Die Priorität der totalen Schuld ist keine empirische Bestimmung, keine summa summarum; denn numerisch kommt nie eine Totalitätsbestimmung zustande. Die Totalität der Schulde entsteht für das Indi[/]viduum durch Synthese seiner Schuld (...) mit dem Verhältnis zu einer ewigen Seligkeit. Darum fingen wir so an: das Schuldbewusstsein ist der entscheidende Ausdruck für das Verhältnis zu einer ewigen Seligkeit.“ Tamt. 194n.

směru, cestou rušení vlastní konečnosti a tělesnosti. V médiu existence se jedinec nedovede vymanit druhému extrému vlastního určení, který se ohlašuje vinou.

V těchto třech podobách může dojít etická existence na mez sebe sama, dospět k bodu, na kterém se opět ocitá před vlastní nicotností a bezmocností, kdy se na nové úrovni a vyšší úrovni reflexe dostává do ještě radikálnější nouze.¹²⁸

§ 12. *Religiózní existence*

Etická existence je úsilím o věčnou blaženost mocí sebe sama. Je výrazem naprostého osamostatnění jedince, který sobě samému rozumí jako takovému, který je ve svém základě konstituován věčností. Jedná se však jen o jednu cestu, kterou může jedinec *pozitivně* reagovat na existenční situaci, které se nedovede vyhnout.¹²⁹

Jako druhé cestě se CLIMACUS věnuje *religiózní* existenci.¹³⁰ Jejím charakterem je jiné porozumění věčné blaženosti, která je podmíněna absolutnem, coby Bohem.¹³¹ Úsilí o věčnou blaženost je nárokem, ve kterém staví jedinec sebe sama do vztahu k Bohu, kdy jedině on sám, v naprostém osamění,¹³² má

¹²⁸ „Not der Existenz“ – srv. tamt., ss. 1., 193.

¹²⁹ Ovšem je *jednou* cestou v dialektickém smyslu: „Etika je obecno, a jako taková je tedy božská. Můžeme proto právem říci, že každá povinnost je vlastně povinností k Bohu. Nemůžeme-li však k tomu už nic dodat, znamená to, že vlastně k Bohu žádnou povinnost nemáme. Povinnost se stává povinností tím, že se vztahuje k Bohu, avšak pouhou povinností se do poměru k Bohu nedostává.“ SILENCIO, JOHANNES DE, *Bázeň a chvění*, s. 59.

¹³⁰ V *Konečném dodatku* tato podoba religiozity vystupuje coby „religiozita A“, oproti které je vyzdvíženo, jako „religiozita B“, samo křesťanství, ovšem jako absurdní, paradoxní křesťanství, které samo je zde tématem v §§ 26 a dále. Tato posloupnost A – B je zároveň i posloupností možnosti – srv. „Die Religiosität A muss beim Individuum erst zur Stelle sein, ehe davon die Rede sein kann dass es auf das dialektische B aufmerksam werde.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 218. Poměr mezi nimi lze nastínit následovně: „Man kann sein Verhältnis zu einer ewigen Seligkeit (zu Unsterblichkeit, ewigem Leben) außerhalb des Christentums religiös existierend ausdrücken, und das ist wohl auch geschehen; denn die Religiosität A kann, weil sie nur die Menschennatur im allgemeinen zu ihrer Voraussetzung hat, zu jeder Zeit an jedem Ort entstehen, während die Religiosität B, mit dem Dialektischen an zweiter Stelle, vor ihr selbst nicht hat dasein können und nachdem sie gekommen ist nur durch Fortpflanzung weiter lebt. Das für das Christentum Spezifische ist das Dialektische an zweiter Stelle, nur dass es, wohl zu bemerken, nicht Aufgabe fürs Denken ist (als wäre das Christentum eine Lehre und nicht eine Existenzmitteilung), sondern Inzitantem zu neuem Pathos. In der Religiosität A ist eine ewige Seligkeit etwas Einfaches und das Pathetische wird in der Dialektik der Verinnerlichung das Dialektische; in der Religiosität B dagegen kommt das Dialektische an zweiter Stelle, da die Mitteilung, pathetisch in der Verinnerlichung, auf [Umwandlung der] Existenz abzielt.“ Tamt., s. 220

¹³¹ Smyslem je „rekonstituování“ vztahu k určující moci. Bůh je tím, kdo člověka „pouští z ruky“ (ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 126), či „napolo pouští“ (CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 279), „ustavuje syntézu“ ((ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 125 aj.)

¹³² Srv. „... die wahre Religiosität in der verborgenen Innerlichkeit besteht: in der im religiösen Menschen verborgenen Innerlichkeit, die sogar alle ihre Kunst gerade dazu verwendet dass ihm niemand etwas anmerke. Denn die wahre Religiosität ist wie die Allgegenwart Gottes kenntlich an der Unsichtbarkeit: ...“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 151

realizovat svůj vztah k Bohu, díky kterému má zpětně realizovat vlastní věčnou blaženost.

Religiózní existence je novou syntézou.¹³³ V tomto smyslu je jedinec v médiu své existence, mezi extrémny konečna a nekonečna, času a věčnosti, nutnosti a svobody, ve vztahu k absolutnu, na kterém závisí. Nová syntéza je takto vstupem vztahu k Bohu do dosud naprostého sebevztahu jedince. Bůh je absolutním cílem,¹³⁴ který etická existence spatřovala v sobě samé. Na Bohu vše závisí, je absolutní mocí, cestou religiózní existence je realizace náležitého vztahu k určující moci.

Tento vztah je však iluzorní.¹³⁵ Mezi religiózní existence je právě reflexe této iluze „vztahu“. Na jedné straně je tato podoba existence vystavena možnosti naprosté viny,¹³⁶ která je umocněna představou absolutního Boha,¹³⁷ tváří v tvář kterému je jedinec absolutním viníkem; vina je absolutní překážkou absolutního vztahu k Bohu; zároveň je vystaven mezi vlastní bezmocnosti, která mu nedovoluje realizovat absolutní vztah k absolutnu. Absolutno, jež klade jedinec mimo sebe sama, neguje jeho vlastní moc, absolutní moc Boha stojí proti naprosté bezmoci jedince, který sám nic nezmůže.¹³⁸ Dospívá tak k mezi rezignace, kdy se další existenční pohyb může zastavit reflexí toho, že

¹³³ Srv. „In der Synthese entsteht die Qualität; durch Synthese vertieft man sich in die Existenz. ... Indem die Gottesvorstellung mit dabei ist, verwandelt sie die Schuld in eine Qualität. Mit dem Komparativen verglichen wird die Schuld ein Quantum; der absoluten Qualität gegenüber wird die Schuld eine Qualität.“ Tamt., s. 195

¹³⁴ Absolutním cílem (TELOS) je věčná blaženost, Bůh, coby určující absolutno, je mocí, jež může umožnit tento absolutní cíl. Potud je vztah k Bohu absolutním vztahem k absolutnímu cíli (věčně blaženosti). Srv. tamt., ss. 92, 96, 98 aj.

¹³⁵ Absolutno je *ubique et nusquam*, srv. tamt., s. 229

¹³⁶ Srv. „In der Existenz ist das Individuum eine Konkretion, die Zeit konkret, und das Individuum (selbst während es überlegt) für den Gebrauch der Zeit ethisch verantwortlich. Existenz ist kein Handeln in abstracto, das sich mir nichts dir nichts abmachen ließe, sondern ein Streben, das Zeit beansprucht, und ein fortwährendes Inzwischen: ist die Aufgabe gestellt, so ist im selben Augenblick schon etwas versäumt, weil man inzwischen existiert und nicht sogleich begonnen hat. So geht es rückwärts: die Aufgabe wird dem Individuum in der Existenz gegeben; und wenn der Existierende frisch drauf losgehen will (...) und sofort anfangen will, zeigt es sich dass ein anderer Anfang nötig ist, der auf dem ungeheuren Umwege gemacht werden muss dass man der Unmittelbarkeit abstirbt; und wenn nun damit begonnen werden soll, zeigt es sich, dass (da inzwischen die Zeit vergangen ist) ein verkehrter Anfang gemacht worden ist und man erst damit anfangen muss schuldig zu werden, und dass von dem Augenblick an die Grundschuld, durch die schon alles entschieden ist, mit Zinseszinsen fortwuchert.“ Tamt., s. 192 Dále: „Die Totalitätsbestimmung ist das Religiöse; wo sie nicht das Urteil bestimmt, wird es eine Sinnestäuschung, in der selbst der größte Verbrecher doch im Grunde unschuldig und ein gutmütiger Mensch ein Heiliger ist. ... Dieses Behalten der Schuld kann seinen Ausdruck nicht in etwas Äußerem finden (wodurch es verendlicht würde);...“ Tamt., s. 203

¹³⁷ „Wer den absoluten Maßstab an sich selbst anlegt, ... Er wird im Gegenteil immer wieder Schuld entdecken, und sie immer wieder innerhalb der Totalitätsbestimmung „Schuld“ entdecken.“ Tamt., s. 211 Srv. „Ne, nikdo nebude zapomenut, kdo býval ve světě velikým, ale každý je velký po svém a každý v poměru k velikosti toho, co miloval. Kdo miluje sám sebe, bude veliký sebou samým, a kdo miloval lidi, stal se velikým oddaností; ten však, kdo miloval Boha, převyšuje všechny ostatní.“ SILENCIO, JOHANNES DE, *Bázeň a chvění*, s. 16

¹³⁸ „Darin liegt kein Widerspruch, dass ein Mensch vor Gott gar nichts vermag als dass er sich dessen bewusst wird; denn dies [dass der Mensch vor Gott gar nichts vermag] ist bloß ein anderer Ausdruck für Gottes Absolutheit, und dass der Mensch dies [sich dessen bewusst zu werden] nicht einmal KATA DYNAMIN vermöchte, würde ein Ausdruck dafür sein dass er gar nicht da wäre.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 140 (Anm.), „Religiös ist es die Aufgabe: zu verstehen dass man vor Gott gar nichts ist, oder dass man gar nichts und damit vor Gott ist; und dieses Nichtsvermögen verlangt der Religiöse beständig vor sich zu haben: verschwindet es, so verschwindet die Religiosität.“ Tamt., s. 140

nelze nic dokázat.¹³⁹ Jedinec neguje svou vlastní jedinečnost¹⁴⁰ tím, jak v situaci vystavení vůči božské absolutní moci může jedinečně spoléhat na to, že jestliže nemůže dosáhnout vlastními silami absolutního vztahu k absolutnu, pak na jeho silách jeho vlastní věčná blaženost nezávisí.¹⁴¹

Vztah k absolutnu, který usiluje religiózní existence realizovat, nemůže být oboustranným vztahem, pokud je absolutno chápáno právě jako absolutní, jinak by šlo o estetický vztah.¹⁴² V médiu existence tak jedinec může dospět k mezi reflexe, ve které sám sebe nachází v situaci naprosté oddělenosti od Boha, který je absolutní, nesouměřitelný s časností, které se jedinec nedovede vymanit.¹⁴³ V této situaci se propadá jedinec do nejzazší hlubiny vlastního nitra, je naprosto obnažen ve vlastní bezmocnosti a utrpení, naprosté vině, naprostém úsilí, kterým se pokouší zachytit opory,¹⁴⁴ kterou hledal v Bohu, ale která zůstává absolutně mimo jeho dosah.¹⁴⁵

§ 13. Pohyb existence

CLIMACUS nekončí svoji analýzu jednotlivých konstelací, ve kterých se jedinec může ocitnout, touto situací. Pro další výklad je však třeba předvést vnitřní ohledy toho, jak se dánská filosofie pokouší zachytit problém lidské existence.

¹³⁹ „Ist die Vorstellung von Gott auch die absolute Hilfe, so ist sie auch die einzige Hilfe die dem Menschen seine eigne Hilflosigkeit absolut zu zeigen vermag. Wie ein hilfloses Kind liegt der Religiöse in der Endlichkeit; er will die Vorstellung von Gott absolut festhalten; und das vernichtet ihn gerade. Er will alles tun, und währenddem er alles tun will beginnt die Ohnmacht: denn für einen Endlichen gibt's ja da ein Währenddem. Er will alles tun, dieses Verhältnis absolut auszudrücken, kann aber die Endlichkeit dafür nicht kommensurabel machen.“ Tamt., s. 161n.

¹⁴⁰ „...die Religiosität A bezieht sich auf den reinen Menschen, so dass in ihr angenommen werden muss, dass jeder Mensch wesentlich gesehen an dieser Seligkeit Anteil hat und zuletzt auch bekommt.“ Tamt., s. 238, dále: „Die Religiosität A hat Sympathie mit allen Menschen: weil sie in ihrem Verhältnis zum Ewigen von jedem Menschen wesentlich annimmt dass er sich zum Ewigen verhalten könne; und weil das Ewige überall ist, das Verhältnis zum Ewigen also nicht durch etwas Geschichtliches bedingt ist, das unzähligen Menschen ohne ihre Schuld unbekannt bleiben kann.“ Tamt., s. 240

¹⁴¹ Je třeba vidět rezignaci v celkovém rámci duchovního pohybu, v ostrém kontrastu k víře: „K rezignaci není třeba víry, neboť rezignaci si získávám své vlastní věčné vědomí; jedná se o čistě filosofický pohyb, ...“ SILENCIO, JOHANNES DE, *Bázeň a chvění*, s. 42

¹⁴² „... ein unmittelbares Gottesverhältnis Ästhetik und eigentlich kein Gottesverhältnis ist, sowenig als ein unmittelbares Verhältnis zum Absoluten ein absolutes Verhältnis ist, da das Absolute in seinem Gegensatz zu allem Relativen für das Subjekt noch gar nicht ist.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 221

¹⁴³ „V časnosti s Bohem hovořit nemohu, nemáme společnou řeč.“ SILENCIO, JOHANNES DE, *Bázeň a chvění*, s. 30

¹⁴⁴ „Oporou“ tlumočím „jistící zadrženi“ (Halt), srv. CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 277 (Anm.)

¹⁴⁵ Srv. „In dem Augenblick, da es dem Individuum gelänge, durch Verzicht auf die relativen Zwecke das absolute Verhältnis einzuüben (und das kann ja wohl in einzelnen Augenblicken geschehen, obgleich das Individuum später wieder in diesen Streit hineingezogen wird), und es sich nun zum Absoluten absolut verhalten soll: in dem Augenblick entdeckt es die Grenze; und dann wird die Anfechtung der Ausdruck für die Grenze. ... trotzdem ist das Leiden der Anfechtung gewiss schrecklich. ... die Anfechtung ist ja eben die Reaktion gegen den absoluten Ausdruck des absoluten Verhältnisses.) Die Versuchung befällt das Individuum in seinem schwachen Augenblick, die Anfechtung ist die Nemesis über den starken Augenblick im absoluten Verhältnis. Versuchung steht daher im Zusammenhang mit dem ethischen Habitus des Individuums; wogegen die Anfechtung, als der eigne Widerstand des Absoluten, immer wieder die Kontinuität des Lebens unterbricht.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 138

Tomu je věnována další kapitola. Je však zároveň třeba souhrnně charakterizovat, oč běží v problému proměny, pohybu existence.

Motivem pohybu se CLIMACUS pokouší především vyjádřit charakter *nehotovosti*, kdy jedinec nedospívá ve své existenci k bodu, na kterém by mohl naprosto spočinout, který by mu mohl poskytnout naprostou oporu, nenarušitelnou jistotu, naprostou pozici. Právě proto je rozhodujícím vidět neustálost tohoto pohybu, vůči kterému jsou jednotlivé konstelace význačnými zadrženými,¹⁴⁶ a tedy jedinec *pokusy* o samostatnou a pozitivní pozici.¹⁴⁷

Pohyb existence je úsilím o zadržení, které by umožnilo dospět k hotovému stavu. Taková situace však nenastává právě potud, pokud zůstává jedinec v médiu existence, která není nikdy hotová. Zájem na existenci je úsilím o její naplnění, péčí o sebe sama, usiluje proto právě o zastavení tohoto pohybu, který je postupným prohlubováním nouze, ztrátou dalších opor a propadáním se do vlastního nitra, které se jedinec marně pokouší naplnit. Každá specifická situace, ve které se jedinec dostává na vlastní mez, vyvolává nutně reakci. Z celkového hlediska lze rozlišit tři podoby této reakce.¹⁴⁸ První z nich je ve své podstatě zřeknutím se sebe sama, ať už se jedná o rezignaci na sebe sama, či o odpor, pokušení...¹⁴⁹ Znamená co do svého smyslu vystoupení z média existence, zastavení jejího pohybu. Tento charakter má i druhá podoba reakce, kdy jedinec sám sebe ztrácí právě naprostým úsilím o zastavení pohybu, kdy za každou cenu usiluje o udržení pozice, na které sám sebe reflektovaně nachází. Namísto média existence se ocitá v médiu obecná, sám sobě rozumí jako obecnému, jako abstrakci. Důsledně vzato však nikdy obecným není, dochází však ke ztrátě niternosti vztahu k sobě samému, který je nahrazen abstraktnem.¹⁵⁰

¹⁴⁶ „Sfěrami“ – „Es gibt drei Existenzsphären: die ästhetische, ethische und religiöse.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 175

¹⁴⁷ A jedinec pokusy, pokud ovšem nejsou iluzí a sebeklamem. Srv. „Sobald man sich daran erinnert, dass Philosophieren nicht heißt phantastisch zu phantastischen Wesen reden, sondern dass in der Philosophie von Existierenden zu Existierenden geredet wird; dass also auch nicht phantastisch in abstracto entschieden werden soll, ob das fortgesetzte Streben etwas Geringeres sei als die systematische Abgeschlossenheit, es sich vielmehr fragt, mit was existierende Wesen, sofern sie existieren, sich begnügen müssen: wird sich auch erweisen, dass man über das Streben nur durch eine Selbsttäuschung hinauskommt.“ Tamt., s. 195

¹⁴⁸ Tyto tři verze jsou interpretačně již dány celkovou konstelací dialektiky toho, jak jedinec přebírá svou existenci. Jejich konkrétní vypracování a analýza je především tématem v *Nemoci k smrti*, kde jsou předváděny v souvislosti s jednotlivými složkami syntézy ducha. Viz 1. díl, oddíl C, ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, ss. 123 – 170. Zde je prostor jen pro naznačení jejich základní povahy.

¹⁴⁹ Srv. „Anfechtung ist in der Sphäre des Gottesverhältnisses, was Versuchung in der Sphäre des ethischen Verhältnisses ist. ... Die Anfechtung beginnt daher erst in der Sphäre des eigentlich Religiösen, und da erst am Ende des Laufs: entdeckt das Individuum die Grenze, so tritt die Anfechtung ein als Reaktion der Grenze gegen das endliche Individuum.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 137

¹⁵⁰ Srv. „Der wesentliche Ausdruck des existentiellen Pathos ist aber Leiden nur dann, wenn wirklich gelitten wird; oder: die Wirklichkeit des Leidens ist das existentielle Pathos; und unter der Wirklichkeit des Leidens ist zu verstehen, dass es, als für das pathetische Verhältnis zu einer ewigen Seligkeit wesentlich, fort dauert, so dass das Individuum also im Leiden bleibt und sich sein Leiden nicht

Jedinec může sám sebe udržet v médiu existence jedinečně naprostým zájmem na svém existování, který je výrazem vášně.¹⁵¹ Vášně je naladěním, ve kterém je vztah k sobě samému naprostý,¹⁵² totiž naprosto upřímný.¹⁵³ Vášně je vztah k sobě dováděn na samou mez, je tím, co udržuje existenci v pohybu.¹⁵⁴ Vášně takto dovádí rozum k jeho vlastní mezi, kdy sám sebe ruší, prohlubuje reflexi, která je vždy reflexí rozlišeného, udržuje ji jako schopnost vidět toto rozlišené právě jako rozlišené, je odporem vůči jednostrannému „usmíření“ extrémů.¹⁵⁵ Jejím vnitřním smyslem je prohlubování negativity, která je neúprosným rozevíráním extrémů, do kterých se jedinec v médiu své existence propadá.¹⁵⁶ Právě vášně, vášnivým úsilím dospívá k mezím, které vyvolávají nové ohrožení, zároveň však umožňuje, aby tento pohyb neustal. Stojí jako protipohyb proti niternému úsilí jedince dosáhnout positivity, je úsilím o naprostou niternost, niterností samou. V pohybu existence se jedinec pokouší dosáhnout jednoty, syntézy extrémů, ve kterých je rozštěpen. Údělem existence však je právě tato rozštěpenost, která ji určuje jako mezistav, naprostý zájem. Každá syntéza, kterou vchází v médiu existence nová kvalita,¹⁵⁷ je niterným rozhodnutím, přejímáním vlastního určení, identifikací s určením, jež je vyjadřováno touto existencí. Existence coby médium je vždy

wegzudeuten versucht, indem es auf die eine oder andere Weise die Szene aus der Existenz in ein phantastisches Medium verlegt.“ Tamt., s. 123

¹⁵¹ „... doch ist Leidenschaft für einen Existierenden das Höchste der Existenz und Existierende sind wir nun einmal. In der Leidenschaft ist das existierende Subjekt unendlich gemacht in der Ewigkeit der Phantasie, und doch zugleich am allerbestimmtesten es selbst.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 254. Dále: „Ein Existenzproblem ist dagegen pathetisch-dialektisch; das hier vorgeführte erfordert Existenzinnerlichkeit, um das Pathetische zu fassen, Denkleidenschaft, um die dialektische Schwierigkeit zu fassen, und konzentrierte Leidenschaft, weil darin existiert werden soll.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 74, srv. tamt., ss. 45, 48

¹⁵² Je výrazem naprosto subjektivního vztahu – srv. CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 200

¹⁵³ Ve vášně se jedinec zároveň specificky vyhraňuje, vášně jej dovádí k jedinečnosti. Srv. „ženichův příběh“ tamt., s. 113n. V konkrétním smyslu zde: Bůh se nezná k těm, kdo ztratili vášně, protože je nepoznává.

¹⁵⁴ Srv. „Vášně se neuspokojí tím, že je za neznámé označíme proto, že je znát nemůžeme, a i kdybychom je znát mohli, nedovedli bychom je vyjádřit. Je lhostejno, zda vášně ono neznámé správně pochopila jako mez, vždyť právě meze jsou pro vášně muka, třebaže jsou i její incitament.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické drošky, aneb Drobátko filosofie*, s. 60

¹⁵⁵ Tedy naprosto nespekulativně: „... die Spekulation ist die Versöhnung, ist die Vermittlung, ...“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 66 „Spekulace, jež se z paradoxů dovede vykecat, slevuje tak trochu na každé straně, pak to jde líp.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 198

¹⁵⁶ „Der subjektive existierende Denker, der die Unendlichkeit in seiner Seele hat, er hat sie immer, und darum ist seine Form beständig negativ. Wenn dem so ist, wenn er wirklich existierend die Form des Daseins in seiner Existenz wiedergibt, so ist er existierend beständig ebenso negativ wie positiv; denn seine Positivität besteht in der fortgesetzten Verinnerlichung seines Wissens um das Negative. ... Aber der eigentlich subjektive, existierende Denker, er ist beständig ebenso negativ wie positiv, und umgekehrt; er ist es beständig, so lange er existiert, nicht ein für allemal in einer schimärischen Mediation.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 165.

¹⁵⁷ Přičemž nová syntéza není žádným prostým nárůstem dosavadních kvalit, srv. „Um es richtig zu verstehen, darf man indessen nicht vergessen, dass das Neue mit dem Sprung eintritt.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 100, dále srv. tamt. ss. 37, 39.

mezi konečným a nekonečným, je snahou, úsilím o realizaci či vyjádření vlastní ideální povahy v čase.¹⁵⁸

Tím, co se v pohybu existence rozhoduje, není pozitivní obsah, který vždy dospívá k vlastní mezi, ale způsob, *jak* jedinec existuje,¹⁵⁹ jak si stojí, pravda o něm samém.¹⁶⁰ Toto „*jak*“ je naprosto osobní a konkrétní, je niterné a nelze se před ním skrýt.¹⁶¹ Pohyb existence je zaplétáním se s vlastní existencí, propadáním do nitra, prohlubováním problému, kterým existence bytostně je. Prozatím však tento pohyb zůstával sice proměnou toho, *jak* se niterně sám k sobě jedinec vztahuje, znamenal však *imanenci*.¹⁶² Moje proměna mne samého nevystavovala ničemu vnějšmu, naopak byla výrazem potvrzování a prosazování se této imanence.¹⁶³ Religiozita jako dosud nejvyššímu prohloubení niternosti je třeba rozumět právě jako imanenci. Absolutno, které je vůči jedinci absolutně nepřístupné, stojí naprosto mimo tuto existenci, zůstává pojmem, který nepřekračuje imanenci niternosti. Jedinec se k tomuto

¹⁵⁸ „Indem der existierende Geist als solcher nach Wahrheit fragt, hält dass der Frager existiert die zwei Momente auseinander, die in der Wahrheit als einer abstrakten Reduplikation ineinanderfallen, und die Reflexion zeigt zwei Verhältnisse zur Wahrheit. Für die objektive Reflexion [/] wird die Wahrheit etwas Objektives, ein Gegenstand und es gilt dass das Subjekt von sich selbst absehe; für die subjektive Reflexion wird die Wahrheit die Aneignung, die Innerlichkeit, die Subjektivität und es gilt dass das Subjekt existierend sich in seine Subjektivität vertiefe.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 249n.

¹⁵⁹ „Der geringste Mensch kann sich vollkommen so gut wie der Begabte absolut als Geist verhalten; denn Begabung, Kenntnisse und Talent sind doch ein Was, Absolutheit des Geistesverhältnisses dagegen liegt darin, wie man ist was man ist, es sei viel oder wenig.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 204

¹⁶⁰ „Das Wie der Wahrheit ist gerade die Wahrheit. ... Nur das Individuum selbst kann wissen, wie es [mit ihm] steht.“ Tamt., s. 20

¹⁶¹ CLIMACUS staví tuto situaci do kontrastu se spekulací: „Da wird also dem Subjekt immer gleichgültiger, *wie* es selbst existiert; sein Interesse konzentriert sich immer mehr darauf, dass nur festgestellt wird *was objektiv ist*, ohne Beziehung auf das Subjekt; und dass das Subjekt sich selbst gleichgültig ist, das ist die Probe auf die Objektivität seines Strebens. Aber Interesse ist überhaupt Subjektivität, also auch das Interesse für die objektive Wahrheit; wird das Subjekt sich selbst gleichgültig, so wird ihm auch gleichgültig dass es die objektive Wahrheit erkennt. Also ist Objektivität, als Interesse für die objektive Wahrheit, ein Zustand des Subjekts.“[proložil J.M.] „CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 251.

¹⁶² Srv. „Das Erbauliche in der Sphäre der Religiosität A ist das der Immanenz: dass das Individuum, weil es sich selbst verhindert Gott zu finden, um Gott zu finden sich selbst beiseite schafft. (Das Erbauliche in der Religiosität A ist deshalb die Totalität des Schuldbewusstseins.) Das Erbauliche ist also hier ganz richtig am Negativen kenntlich, an der Selbstvernichtung. ... In der Religiosität B ist das Erbauliche ein außerhalb des Individuum befindliches Etwas; das Individuum findet die Erbauung nicht indem es das Gottesverhältnis in sich findet, sondern verhält sich, um sie zu finden, zu etwas was außerhalb seiner liegt. Das Paradoxe liegt darin, dass dieses scheinbar ästhetische Verhältnis (dass sich das Individuum zu etwas außerhalb seiner verhält) doch das absolute Gottesverhältnis sein soll; denn in der Immanenz ist Gott weder ein Etwas (er ist alles, und ist unendlich alles) noch außerhalb des Individuums (denn die Erbauung liegt gerade darin, dass er im Individuum ist). Das Paradox-Erbauliche entspricht daher der Bestimmung: „Gott in der Zeit als einzelner Mensch“; denn dann verhält sich das Individuum zu etwas was sich außerhalb seiner befindet. Dass sich dies nicht denken lässt, ist ja eben das Paradox.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 221 Dále: „...im Schuldbewusstsein ist die Identität des Subjektes mit sich selbst bewahrt; und das Schuldbewusstsein ist eine Veränderung des Subjektes innerhalb des Subjektes selbst;...“ Tamt., s. 239

¹⁶³ „Das will heißen: das Schuldbewusstsein als wesentliches liegt (im Unterschied vom Sündenbewusstsein) doch noch in der Immanenz. Im Schuldbewusstsein macht die Schuld das Subjekt [noch] nicht zu einem anderen Subjekt (das wäre der Bruch); es bleibt vielmehr auch das Subjekt das durch Synthese der Schuld mit dem Verhältnis zu einer ewigen Seligkeit wesentlich schuldig wird, das selbe Subjekt. Der Bruch, worin die paradoxe Betonung der Existenz liegt, kann im Verhältnis zwischen einem Existierendem und dem Ewigen [noch] nicht eintreten, weil das Ewige den Existierenden überall umgibt und das Missverhältnis [in diesem Verhältnis] daher innerhalb der Immanenz bleibt. Soll sich der Bruch konstituieren, so muss sich das Ewige selbst in der Zeit als etwas Zeitliches, Geschichtliches bestimmen; wodurch der Existierende und das Ewige in der Zeit die Ewigkeit zwischen sich bekommen.“ Tamt., s. 197

absolutnu nemůže vztahovat jinak, než tak, že je myslí, a ono samo tak zůstává jen jeho vlastní mezí, ke které se vztahuje. Naprostá nouze existence je dospěním na mez, na které selhává jak úsilí o vlastní seberealizaci, tak naprostou nemožností zachytit se čehokoli, co by jedince přesahovalo. Je situací bezmocného osamění v médiu vlastní existence. Nouze jedince je tu stupňována na nejvyšší míru, je to bezmoc, ve které jedinec nic nezmůže,¹⁶⁴ nemoc, která ale není k smrti.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Srv. „Der Grund dieses Leidens ist, dass das unmittelbare Individuum eigentlich in den relativen Zwecken absolut ist; die Bedeutung dieses Leidens ist die Umkehrung des Verhältnisses: dass das Individuum der Unmittelbarkeit abstrebe, oder existierend ausdrücke dass es gar nichts vermöge, sondern vor Gott nichts sei. Denn hier ist das Gottesverhältnis wieder am Negativen kenntlich, und seine wesentliche Form die Selbstvernichtung.“ Tamt., s. 139

¹⁶⁵ „Wir verließen den Religiösen in der Krisis der Krankheit; aber diese Krankheit ist nicht zum Tode.“ Tamt., s. 163, dále: „Der Existierende ist beständig im Werden; der wirklich existierende, subjektive Denker bildet beständig im Denken diese seine Existenz nach: so dass also auch all sein Denken im Werden ist. ... so dass ihm der alltäglich Ausdruck mit neugeborener Ursprünglichkeit entsteht. So beständig im Werden zu sein, das ist der Trug, der den Menschen von der Unendlichkeit gespielt wird. Das kann einen sinnlichen Men[/]schen zur Verzweiflung bringen.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 167n.

III. Konstituce duchovní existence

Motto: „Denn Stimmung ist wie der Nigerstrom in Afrika: niemand kennt seinen Ursprung, niemand kennt seinen Ausfluss, bekannt ist nur sein Lauf!“¹⁶⁶

Další postup, v němž sledujeme argumentaci dánské filosofie, může být jediné krokem zpět, pokusem o zahlédnutí hlubšího smyslu toho, že jedinec existuje. Postup musí být sestupem, kterým se znovu tematizuje a problematizuje již načrtnutá situace.

Výchozím bodem tu opět má být „netematizovaná jistota“, která předchází bytostné reflexi vlastní existence. Jejím základním charakterem byla jednota. Nyní je však třeba vidět, že tato jednota sama nemůže být jednotou, má-li se stát výchozím bodem dalšího pohybu porozumění vlastní existenci. Existence sama je vždy co do možnosti dialektická, i tehdy, když si tohoto vlastního charakteru není vědoma.

§ 14. Světská opora

Jakou podobu má zkušenost, která je základem „zajištěné“ bezprostřednosti?¹⁶⁷ Předmětnost, která je středem zájmu jedince v této situaci, je principiálně srozumitelná. Zkušenost, kterou jedinec s tímto světem má, je obsažná, obsahem jsou charaktery věcí, které jsou odpověďmi na otázku „co je toto zde?“, umožňuje orientaci ve světě a vedení života, který má touto předmětností dány obrysy. Je to bezpečná jistota ohledně toho, jak se to s tím, co jedinec ve světě potkává, má. Jedinec do tohoto světa vrůstá výchovou, přejímá tradici bezpečného výkladu.¹⁶⁸ Svět je co do svého smyslu rozhodnut,¹⁶⁹ aniž by o tomto smyslu jedinec musel sám rozhodovat, rozhodování samo je tím vyřazeno, vždyť proč by měl jedinec rozhodovat sám o něčem, co už bylo rozhodnuto? Tím, co rozhoduje, je zajišťující tradice,

¹⁶⁶ Tamt., s. 288

¹⁶⁷ §§ 14. a 15. vychází ze základního porozumění, jemuž se v dánské filosofii dostává „skutečnosti“. Především v tom charakteru, že je vždy proměnou, neumožňuje jednoznačné a jisté poznání. Tento charakter však získává teprve reflexí, tematizací. Oproti této situaci je negativně vymezen stav bezprostřednosti.

¹⁶⁸ „Začne už tak trochu životu rozumět, naučí se opíčit po ostatních, po jejich způsobu života, a žije pak zrovna tak. V křesťanstvu je křesťanem, neděli co neděli chodí do kostela, poslouchá faráře a rozumí mu, rozumějí si oba.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 157

¹⁶⁹ Srv. „... so ist auch die Entscheidung die schwierigste, wo es aussieht, als wäre das wozu man sich entscheidet soll schon entschieden. In diesem Falle ist nämlich die Schwierigkeit der Entscheidung eine doppelte: erst die, [zu erkennen] dass die erste Entscheidung ein Schein, eine Möglichkeit ist; und dann die [der] Entscheidung selbst.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 58

kteřá své jištění poskytuje dokud sama není zpochybněna a nepotřebuje sama být zajištěna.¹⁷⁰

VIGILIUS HAUFNIENSIS charakterizuje takovou situaci, která je bytostně situací nevědomosti a nevinnosti, *klidem a mírem*.¹⁷¹ V čem spočívá tento klid a mír?

Celkovým charakterem tohoto světa je, že umožňuje poskytovat *oporu*, či, příkřeji řečeno, je principiálním zdrojem takové opory vůbec. Takto je jedinec již dopředu orientován k hledání této světské (předmětné) opory a jejímu udržování. Oporou je především schopnost „vědět si rady“, a to ve světě, který každodenně naplňuje očekávání daná získaným předporozuměním.¹⁷² Svět vykazuje charakter určité předvídatelnosti, která přináší klid.¹⁷³

Vztah jedince k tomuto světu je úsilím o uchování této zadržené smysluplnosti, ve které se lze orientovat.¹⁷⁴ Základním nástrojem je schopnost suspenze náhlé změny, která může být důvodem k vybočení základního porozumění světu; je to „prosté myšlení“¹⁷⁵ dějící se prostým rozumem a prostými slovy. Co však znamená „prostě rozumět“?

Prostý rozum umožňuje suspenzi přirozenosti věcí, které jsou ve své proměně substancializovány. Jako taková vystupují v důvěrné podobě, jejíž těžiště je v trvání a setrvávání v určení, pod kterým těmto jsoucnům jedinec rozumí. Jeho prosté myšlení, v prostých slovech, udržuje tato jsoucna ve významu, který jim přikládá. Zároveň sám sobě právě takovým způsobem vždy rozumí. Sám patří do okrsku předmětnosti, to, co je mu vlastní, má

¹⁷⁰ Toto jištění je výrazem neosobnosti, jedinec není skutečně jedincem. Srv. „Wie man in der Wüste aus Furcht vor Räubern und wilden Tieren in großen Karawanen reisen muss, so haben die Individuen jetzt ein Grauen vor der Existenz, weil sie gottverlassen ist; nur en masse wagen sie zu leben und klammern sich aneinander, um doch etwas zu sein. Man muss annehmen, dass jeder Mensch wesentlich im Besitz dessen ist was wesentlich zu einem Menschen gehört. Die Aufgabe des subjektiven Denkers ist, sich selbst in ein Instrument zu verwandeln welches das Menschliche deutlich und bestimmt in Existenz ausdrückt.“ Tamt., s. 50

¹⁷¹ „In diesem Zustande ist Friede und Ruhe;“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 49

¹⁷² „Světскost – tak se tomu říká – sestává pouze z lidí, kteří se, abychom tak řekli, světu upsali. Užívají svých schopností, shromažďují peníze, konají světské skutky, dovedou všechno chytře vypočítat atd. atd.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 141

¹⁷³ Připomeňme, že se jedná o stav jednoty jedince s jeho přirozeností. „... die Ruhe der Natur hat ihren Grund darin, dass die Zeit gar keine Bedeutung für sie hat. Erst mit dem Augenblick beginnt die Geschichte.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 104. Význam okamžiku na tomto místě ještě nemůže být zahlédnut. Tento klid je výrazem bezzpornosti, jednotícího světa: „Das Ästhetische findet im Existieren keinen Widerspruch; existieren ist ihm in seiner Unmittelbarkeit eins, der Widerspruch etwas anderes, was von außen kommt; [und es treibt an, diesen Widerspruch zu beseitigen.]“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 230

¹⁷⁴ Je úsilím, které je aktivní tím, jak je pasivní – záměrem je nechat věci, ať se dějí, počkat na lepší časy, nenechat se zaplést, zainteresovat: „Bezprostřednost je jako nižší druhy zvířat, jež nemají jinou zbraň či prostředek k obhajobě, než že zůstanou úplně klidně ležet a dělají se mrtvá.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 157

¹⁷⁵ Výrazem „prosté myšlení“ je akcentována v dánské filosofii obvyklé užití výrazu „prostý“ (bloß), který odpovídá pozici nerefektovaného, jednoduchého, bezproblémového přístupu, který problém sám nezahlédá. Jedná se o terminologický můstek, kterým si interpretace pouze vypomáhá v charakteristice každodennosti. V této souvislosti srv. „Daher ist abstrakt denken leichter als existieren (wenn man nicht bloß auch so existiert, wie man auch so ein Subjekt ist).“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 7, či: „Existieren (wenn man nicht bloß auch so existiert)...“ Tamt., s. 10

charakter psychofyzické jednoty, je oduševnělou věcí, která je určena významy „co je toto?“, a dovede vždy pohotově odpovědět na otázku: „kdo jsi?“. Vždyť i malé děti¹⁷⁶ dovedou právě takto pohotově říci svoje jméno, vědí, že jsou děti, a že pod tímto významem, který sami sobě přikládají, naprosto vyjadřují to, nač jsou tázány. Jsou naučeny tomu, že právě toto je správná odpověď, že jde o pravdivou výpověď o nich samých. Nejde však o nic, co by se netýkalo dospělého, rozumného člověka. Čím je tento rozumný člověk? Copak není otcem, manželem, copak ho neurčuje jeho povolání a jeho charakter?¹⁷⁷ Copak si na otázku: „Jak byste sám sebe charakterizoval?“ nevystačí s odpovědí: „Jsem cholerik.“? V posledku je záchytným bodem, který skrývá iluzi jedinečnosti, která odlišuje jedince mezi sebou, alespoň vlastní jméno, které jen však zakrývá svou naprostou bezvýznamovost.¹⁷⁸ Tato určení jsou natolik dostačující, že není třeba jakkoli uvažovat o jejich povrchnosti.¹⁷⁹ Naprosto patří k celkovému rámci výkladu světa jako celku.

Otázka po „co?“ věci zakrývá možnost jiného způsobu tázání již principiálně. Jejím hlavním polem je světská zkušenost, ve které je jedinec každodenně konfrontován s nutností rozumět a dokázat vydat počet o tom, s čím se setkává. Toto setkávání a rozumění, vyrůstající z tradice, má primární charakter „sdělitelnosti“, jinak by se vymykalo tradici předávání.¹⁸⁰ Významy, které věci nabývají, jsou „prostě sdělitelné“, vykazují charakter vnějšnosti,

¹⁷⁶ A právě i děti. Rozhodující je identifikace této „bezstarostnosti“ s dětstvím, které však není záležitostí věku, ale daleko spíše „dětinskosti“, která je i v dospělém věku nerefléktovaná. Srv. „Das Kind hat keine Reflexion, und hat deshalb kein Bedürfnis das Verschiedenartige zusammenzudenken. Für das Kind ist der erste Augenblick der, dass es bei den Eltern um Erlaubnis bitten muss. ... So denkt, denke ich, das Kind, weil das Kind eigentlich nicht denkt. Wiederholt sich das im Leben eines Älteren Gott gegenüber, so ist es ein kindisches Wesen, was sich auch an einer Vorliebe für abstrakte Ausdrücke zeigt (immer, niemals, bloß dieses Mal usw.), wie solche ja auch das Kind liebt.“ Tamt., s. 150, dále srv. tamt. s. 196n. Bezprostřednost dětinskosti je výrazem „nevládní“ existence, která postrádá kontinuitu. Srv. „Der entscheidende Ausdruck des Schuldbewusstseins ist daher wieder, dass die Schuld, als Korrelat einer ewigen Seligkeit, in ewiger Erinnerung fortdauert. Da ist also nicht von dem Kindischen die Rede, von neuem zu beginnen, wieder ein liebes Kind zu sein; ...“ Tamt., s. 198

¹⁷⁷ „V křesťanstvu je křesťanem (v témže smyslu, jako by byl v pohanství pohanem a v Holandsku Holanďanem) ...“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 161

¹⁷⁸ Srv. „Nemít nekonečnost je zoufalé omezení, omezenost. Jde ovšem pouze o etickou omezenost či hlupáctví. ... světskost je právě v tom, že se lhostejným věcem přikládá nekonečný význam. ... proto také neprohlédne hlupáctví a omezenost, spočívající ve faktu, že jsme ztratili samo sebe, a to nikoli útekem do nekonečna, ale tím, že jsme se stali naprosto konečnými. Namísto abychom se stali sami sebou, stali jsme se číslem, člověkem jako jiní, pouhým opakováním pořád toho samého Einerlei. ... Člověk na sebe zapomene, jelikož pozoruje lidi kolem; všelijak se honí za zájmy tohoto světa a učí se, jak to ve světě chodí. ... o moc lehčí je být jako ti druzí, opíčit se po nich, stát se číslem a patřit k davu.“ Tamt., s. 140

¹⁷⁹ Bezprostřednost se skrývá za významy, napadením těchto významů v tom, co vlastně znamenají, ji tudíž ohrožuje. Tím, co je napadá, může být explicitní bezvýznamovost – nic. Srv. tamt., s. 134

¹⁸⁰ Srv. „Überall wo im Erkennen das Subjektive von Wichtigkeit, die Aneignung also die Hauptsache ist, da ist die Mitteilung eine Kunst: ist doppelreflektiert; und ihr erster Kunstgriff besteht gerade in der List der Subjektivitäten gottesfürchtig auseinanderzuhalten, damit sie nicht in Objektivität zusammengerinnen. Dies ist das Abschiedswort der Objektivität an die Subjektivität. Das objektive Denken hat keine Geheimnisse, erst das doppelreflektierte subjektive Denken hat Geheimnisse: sein ganzer wesentlicher Inhalt ist wesentlich Geheimnis; weil er sich nicht direkt mitteilen lässt. Dies ist die Bedeutung des Geheimnisses. Dass die Erkenntnis nicht direkt auszusprechen ist, weil das Wesentliche an ihr gerade in der Aneignung besteht, das bewirkt, dass sie für jeden ein Geheimnis bleibt der nicht auf dieselbe Weise in sich selbst doppelt reflektiert ist; und umgekehrt: dass dies, die Aneignung, die wesentliche Form der Wahrheit ist, das bewirkt, dass diese nicht direkt gesagt, ihre Erkenntnis nur indirekt (hinterlistig) veranlasst werden kann.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 160

totiž nekonkrétnosti, nezávisí na těchto jedinečných věcech, ale jsou přenositelné napříč jejich rozmanitostí.¹⁸¹ Jejich vnějšnost je zároveň imperativem nutnosti „dovést vypovídat o tom, s čím se jedinec setkává“. Pokud je tím, o čem má vypovídat, on sám, pak sám sebe již z pozice způsobu tázání musí nutně zvnějšňovat, protože otázka „kdo jsi?“ nepřipouští v režimu řeči odpověď, která by mohla postihnout to skutečně vlastní a jedinečné.¹⁸² Niterný význam toho, čím každý jedinec je, je jedinečný a nesdělitelný,¹⁸³ nelze jej tudíž projevit, vyjádřit. V řeči se proto nemůže dostat ke slovu a řeč sama jej ve svém každodenním užití zakrývá i v jeho původnosti.

§ 15. Světská zkušenost

Zkušenost světa¹⁸⁴ však, pokud je svět skutečně zakoušen, vždy konfrontuje jedince se změnou. Jeho vnímání světa však znamená původní očekávání, vedené předporozuměním věcem v jejich substanciálním setrvávání v určení. Přirozená zkušenost jedince může nabýt dvou extrémních podob. První z nich je zakoušení neotřesitelné stálosti, monumentální neochvějnosti a trvání, které je reflexem nečasovosti, která vystupuje v podobě zakoušení trvání par excellence, jakým může být např. pohled na horu. Oproti této zkušenosti se jedinec setkává se změnou v jejích význačných podobách zrodu a zániku. Právě zánik je tím, co se prosté myšlení pokouší suspendovat, charakterizovat jej jako změnu mezi trvalými stavy, jako přechod mezi dvěma pozitivními určeními. Avšak právě tak, jako mohl být pohled na horu reflexem věčnosti, tak se i pohled na umírající bytost může stát reflexem nicoty.¹⁸⁵

Předchozí analýza každodenní zkušenosti usilovala jedinečně o zachycení toho, jak je v každodennosti prostého myšlení přítomen nevědomý horizont, který není ničím jiným, než výrazem přesahu této běžné zkušenosti, či jinak řečeno, že tato každodennost usiluje o zúžení okrsku toho, co je fakticky zakoušeno. Má tím být vyjádřeno, že celistvost a jednota každodenní bezprostřednosti již principiálně obsahuje trhliny, které mohou vyvolat dialektický pohyb vědomého rozrušení tohoto původního stavu klidu a míru.

¹⁸¹ „...většina lidí [si] neumí duchovní stav představit jinak než jako všední zaměstnání, jako je např. kupec, prokurátor, vazač knih, zvěrolékař apod.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 200

¹⁸² Srv. „Aber was gehört wohl dazu, einen Menschen darzustellen wie er im täglichen Leben ist? Wenn man da nicht in die Verlegenheit kommt, dass die Sprache nicht zureicht, weil sie im Vergleich mit dem wirklichen Existieren so abstrakt ist!“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 143

¹⁸³ Nevědomost znamená spočívat „v jakési abstraktní universalitě“ a v ní se jedinec vyčerpává (stát, národ apod.) – viz ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 151

¹⁸⁴ Předvedena zde zcela elementárně, na základě porozumění smyslu změny v horizontu vznikání a zanikání.

¹⁸⁵ Srv. „Bezprostřednost je totiž věc velice křehká a k zoufalství ji dožene každé *quid nimis*, jež od ní požaduje reflexi.“ Tamt., s. 157

Jestliže by byla tato bezprostřednost vyčerpávajícím způsobem s to postihnout a zajistit zkušenost jedince, pak by nebylo možno uvažovat o jejím narušení a zpochybnění. Toto narušení však primárně nevyrůstá z reflexe. Vždyť právě reflexe, bytostná reflexe, je tím, co bezprostřednost postrádá. Je-li bezprostřednost narušena, pak nikoli z pozice prostého myšlení, které je bezpečné a poskytuje klid a mír. Tím, co se ozývá v každodennosti jako její cizí element,¹⁸⁶ jako narušitel klidu a pořádku, je to, co se prostým slovům vymyká, totiž výjimečná nálada. Aby bylo možno tuto náladu určit, je třeba souhrnně charakterizovat situaci, o kterou nyní běží:

Jedinec existuje po způsobu zajišťování své existence prostředky nevědomého jištění prostým myšlením a řečí. Tato existence je zakoušením proměnlivosti světa coby předmětnosti, zároveň je úsilím o zadržení tohoto charakteru proměny a její derivaci do snesitelné, totiž vyložitelné a nezpochybnující podoby; tak, aby odpovídala celkovému rámci výkladu světa. V celku zkušenosti však zůstává nezpochybněn a přítomen horizont trvání a zániku, který, ač neartikulovaně a netematicky, zůstává reflexem hlubšího horizontu věčnosti a nicoty. Jedinec, který se vědomě pohybuje v horizontu konečných, jednoznačných určení, zakouší dotyk tohoto nevědomého a hlubšího horizontu. Nicota, která je nevědomá a zakrytá předměty zkušenosti, přesto dovede promlouvat. Čím je tento první reflex nicoty? Co je tím, co nicota probouzí? Je *úzkostí*.¹⁸⁷

§ 16. Úzkost

¹⁸⁶ Srv. tamt., ss. 156, 159n. Dále srv.: „Die Innerlichkeit dagegen (das ethische und ethisch-religiöse Individuum) begreift das Leiden als das Wesentliche. Während der Unmittelbare unwillkürlich vom Unglück wegsieht; während er, sobald es äußerlich nicht da ist, nicht weiß dass es da ist: hat der Religiöse das Leiden beständig bei sich, verlangt in demselben Sinne das Leiden wie der Unmittelbare das Glück verlangt, und verlangt Leiden und hat Leiden auch wenn das Unglück im Äußeren nicht da ist; denn er verlangt nicht Unglück, weil sonst das Verhältnis doch ästhetisch wäre und er in sich selbst wesentlich undialektisch.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 116 a dále: „Unmittelbarkeit ist Glück, denn in der Unmittelbarkeit ist kein Widerspruch; der Unmittelbare ist wesentlich glücklich, und die Lebensanschauung des Unmittelbaren ist, dass er eben glücklich sein will. Würde man ihn fragen, woher er diese Lebensanschauung, dieses wesentliche Verhältnis zum Glück habe, so müsste er jungfräulich antworten: ich verstehe das selbst nicht. Der Widerspruch kommt [ihm] von außen und ist das Unglück. Wenn er nicht von außen kommt, bleibt der Unmittelbare in Unwissenheit darüber, dass er da ist. ... Hört er nicht auf, so verzweifelt er; womit die Unmittelbarkeit aufhört und der Übergang zu einem andern Verständnis des Unglücks möglich ist: dazu nämlich, dass er das Leiden begreift; also nicht bloß dieses oder jenes Unglück begreift, sondern wesentlich das Leiden begreift. ... Aber das Unglück zu begreifen, zu seinem Verständnis zu kommen, alles umzukehren, so dass das Leiden zum Ausgangspunkt einer Lebensanschauung wird: das vermag der Dichter nicht; darauf soll sich der Dichter auch nicht einlassen; sonst pfuscht er.“ Tamt., s. 115

¹⁸⁷ Podotýkám: jedná se o stav nevinnosti, nerozlišenosti, souladu s vlastní přirozeností. „Was ist nun das? – Nichts! Welche Wirkung aber hat Nichts? Es gebiert Angst. Dies ist das tiefe Geheimnis der Unschuld, dass sie zu gleicher Zeit Angst ist. Träumend projiziert der Geist seine eigene Wirklichkeit voraus; aber diese Wirklichkeit ist Nichts; aber dieses Nichts sieht die Unschuld beständig vor sich.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 50. Srv. tamt. s. 49.

Pojem úzkosti je textem, ve kterém se poprvé objevuje slavná distinkce úzkosti a strachu.¹⁸⁸ Úzkost je tu předvedena v dosud neznámých významech, je vůbec objevena jako filosoficky relevantní problém. Zde je třeba ukázat, že úzkost není jen relevantním problémem, ale že ji lze vykládat jako samotné těžiště nového pojetí lidství, jež je tématem celé interpretace. Za tímto účelem je třeba analyzovat tuto zkušenost úzkosti, úzkostné naladění, právě s ohledem na její centrální pozici v celkové perspektivě.¹⁸⁹

Úzkost již byla zahlédnuta jako původní místo otřesu každodenní jistoty, jako ta význačná nálada, ve které je netematicky zpochybňováno jištění předmětnosti. Úzkost je niterným pocitem, který v této situaci bezprostřednosti přichází jako by zvenčí, doprovází a zahaluje zkušenost věcí neznámou a nevyjádřitelnou hlubinou, která ohrožuje klid a mír prostého rozumění. Tento primární charakter odkazuje k vlastnímu významu úzkosti coby *naladění*.¹⁹⁰

Úzkosti je třeba rozumět jako nepředmětnosti, ve které se intence jedince neobrací ke konkrétním předmětům zkušenosti.¹⁹¹ Naproti tomu se úzkost dotýká předmětnosti jako celkového pole. V úzkosti je toto celé pole naladěno, vyorientováno jiným způsobem, než tehdy, když je ustáleným a klidným prostorem každodennosti. V úzkosti se vše ukazuje být *jinak*. Úzkost odkazuje k předmětnosti jako takové, totiž k vlastnímu vztahování se k předmětnosti. To, co je úzkostí postiženo, je ve svém základě způsob, „jak?“ se tyto předmětné vztahy vůbec dějí. Odkazuje od jednotlivých vztahů předmětného charakteru k vztahování se vůbec, k vztáznosti jako takové.

Jestliže se ukazuje být ne libovolnou, ale právě naprosto niternou a jedinečnou náladou, která je nezaměnitelná a zakoušená, pak zároveň odolává pokusům o substancializaci. Co je tato úzkost? V modu řeči, kdy ji právě charakterizujeme jako „úzkost“, zůstává pouhým slovem a takto nepostižená, nicneříkající. Zkušenost úzkosti je však právě naopak bytostně jedinečná. Její jedinečnost a její určující charakter však nelze vyjádřit řečí,

¹⁸⁸ „Der Begriff der Angst wird fast nie in der Psychologie behandelt, darum muss ich darauf aufmerksam machen, dass sie von Furcht und ähnlichen Zustände wohl zu unterscheiden ist; diese beziehen sich stets auf etwas Bestimmtes, während die Angst die Wirklichkeit der Freiheit als Möglichkeit vor der Möglichkeit ist.“ Tamt., s. 50 Význam tohoto určení svobody je prozatím třeba nechat bez interpretace.

¹⁸⁹ V *Nemoci k smrti* odpovídá úzkosti „zoufalství“. Jeho dialektika je prvotním „zoufat si nad něčím“, jež však je nevládním zoufalstvím, neboť se má teprve odkryt, že si jedinec zoufá sám nad sebou (srv. ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 128n.) a tedy, tak jako tomu bude v úzkosti, odkrývá „sám sebe“. K této identifikaci úzkosti se zoufalstvím viz tamt., ss. 134 a 149.

¹⁹⁰ Smyslem interpretace je nyní právě určení úzkosti ve významu „naladění“, v dvojznačnosti „náladý“ a „ladění“, mezi kterými vystupuje výjimečnost naladění úzkosti.

¹⁹¹ Tato předmětnost je iluzorní, jedinec *hledá* předmět, který úzkost vyvolává, ale žádný nemůže najít. Srv. „Zoufálec si zoufá nad něčím. Tak to aspoň na okamžik vypadá, ale jen na okamžik, neboť v téže chvíli se ukáže opravdové zoufalství v celé své pravdivosti. Tím, že si nad něčím zoufá, zoufá vlastně jen nad sebou samým a chce se sebe samého zbavit.“ Tamt., s. 128

nelze ji charakterizovat odpovědí na otázku: „co je úzkost?“. Jedinec, který ji zakouší, však naprosto ví, *jak* mu je.

Tato zkušenost netematického a nevypověditelného naladění, kdy jedince *nějak* význačně je, překračuje meze prostého rozumění. Úzkost se vzpírá slovům a prostému myšlení a tím je ohrožuje, vlamuje se do jednoznačného a jednolitého výkladu světa. Je naladěním a potud výjimečnou orientací, a tehdy, když je zakoušena jako cizí moc,¹⁹² jako něco, co *mne* postihuje, co přichází a nenechává mne v klidu, pak zároveň vystupuje jako ta moc, která obrací můj pohled ke mně samému. V tom je smysl úzkosti jako naladění.

Zkušenost výjimečného „je mi nějak“, jež ovšem nevystupuje jako potvrzující a uklidňující nálada, která by přinášela klid a mír, nýbrž která tento klid a mír narušuje, dává možnost přestoupení pole předmětné zkušenosti k samotné zkušenosti tohoto „je mi nějak“. Tím, co je výjimečně naladěno, jsem já sám. To, čeho se nálada bytostně týká, je jedinec, který ji zakouší. Úzkost prostupuje jednotlivými konkrétními vztahy, míří však za ně, nelze se jí zbavit předmětně, protože sama není předmětná. Úzkostí se rozevírá samotné médium existence, ve kterém se jedinec najednou, skokem,¹⁹³ může ocitnout. Aby se tak však stalo, musí být tato úzkost reflektována.¹⁹⁴

§ 17. Reflexe

V argumentaci dánské filosofie je existence *reflexí*;¹⁹⁵ dokud je bezprostřední, pak zůstává mimo sebe samu.¹⁹⁶ Reflexe je rozevřením pole,¹⁹⁷ které tu

¹⁹² Srv. „Wie verhält sich der Geist zu sich selbst und zu seiner Bedingung? – Er hat Angst vor sich selbst.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 52

¹⁹³ Dosahuje tím nové kvality, nejedná se o kontinuitu ve smyslu „více/méně“: „Die neue Qualität kommt mit dem Ersten, mit dem Sprung, mit der Plötzlichkeit des Rätselhaften.“ Tamt., s. 37

¹⁹⁴ O tom, že je reflektována, nelze uvažovat jako o nutnosti. Samotný přechod tu je skokem, který nelze samotný vyložit. V souvislosti s hřichem srv.: „Die Sünde kommt also weder als eine Notwendigkeit noch als ein Zufall, und darum entspricht dem Begriff der Sünde der der Vorsehung.“ Tamt., s. 115 a dále: „Die Geschichte des individuellen Lebens schreitet in einer Bewegung von Zustand zu Zustand fort. Jeder Zustand wird durch einen Sprung gesetzt. Wie die Sünde in die Welt kam, kommt sie immer noch, wenn sie nicht aufgehalten wird. Aber jede ihrer Wiederholungen ist doch nicht eine simple Konsequenz, sondern ein neuer Sprung. Jedem derartigen Sprunge geht ein Zustand als nächste psychologische Approximation voraus. ... In jedem Zustand ist die Möglichkeit zur Stelle, und insofern Angst.“ Tamt. s. 131, srv. tamt., s. 26

¹⁹⁵ CLIMACUS tuto vazbu explicitně zmiňuje v souvislosti se „jásotem spekulace nad tím, že překonala reflexi“: „Wer soll denn die Reflexion überwunden haben? Doch wohl ein Existierender. Aber die Existenz ist selbst gerade die Sphäre der Reflexion; und ein Existierender ist in Existenz, also in der Reflexion: wie benimmt er sich dann dabei, sie zu überwinden?“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 105

¹⁹⁶ „Pokrok vzhledem k naprosté bezprostřednosti se ihned projeví v tom, že ačkoli je toto zoufalství vždycky vyvoláno nárazem, něčím, co se člověku přihodí, může mít také příčinu v reflexi samé. Zoufalství již není jen trpně dáno zvnějšku, nýbrž do jisté míry vyplývá z člověkovy vlastní činnosti, z jeho jednání. Je tu již něco reflexe, tedy také jakési uvažování o sobě samém. Tento stupeň reflexe znamená počátek aktu rozlišování, v němž je já samo na sebe upozorněno jako podstatně odlišné od okolního světa a vnějškovosti vůbec, i od jejich vlivu.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 159

¹⁹⁷ Reflexe je „rozlišujícím pronikáním“, srv. HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 58

netematicky vždy již je, je jeho přijetím a převzetím.¹⁹⁸ Tím, co se v reflexi děje, je vystoupení horizontu, ve kterém se existence jedince ocitá. Tento horizont byl vždy již pozadím a netematickou rovinou každodenní zkušenosti.¹⁹⁹ Reflexe je tímto bytostným vstupem do vědomí, uvědoměním a sebeuvědoměním.²⁰⁰

Úzkost je takto předstupněm existence v situaci, kdy je jedinec dosud mimo ni samu, kdy k ní samé nemá vztah. Úzkostí se však s vehemencí, která je v bezprostřednosti každodennosti možná, probouzí negativita vůbec. Každodennost byla bytostnou pozitivitou určení, nyní je však určování významů samo, vztah k předmětům, jako by vystaven nároku něčeho základnějšího, jež se samo těmto významům vzpírá. Úzkost se dotýká jedince samého, který se v ní ocitá na prahu naprosté nevědomosti. Tímto krokem je negace původní *jistoty*, totiž naprosté vědomosti, kterou se zdála dosavadní existence být. V úzkosti se ohlašuje nejistota, kdy je tu najednou bytostný obrat k problému toho: „co se to vůbec děje?“, kdy nelze pozitivně vyjádřit a odbýt to, co se jedinec nepředmětně dotýká. Je to původní možnost ocitání se o samotě se sebou samým, kdy předmětnost ustupuje stranou a tím, oč běží, je zvláštní nálada. Úzkost je v situaci bezprostřednosti cizí mocí, kterou chce jedinec ze sebe setřást. Co však znamená „setřást úzkost“? V okamžiku, kdy se jedinec obrací k úzkosti samé a pátrá po jejím zdroji, pokouší se ji zachytit a zrušit, se začíná propadat do vlastního nitra. To, co nachází, je nic. Není tu nic, kde by úzkost mohl najít, jen on sám, který ji zakouší. V tomto propadání

¹⁹⁸ Srv. „Na zoufalství se předně musí hledět jako na problém vědomí; kvalitativní rozdíl mezi zoufalstvím a zoufalstvím spočívá v otázce, zda je uvědomělé či nikoli. ... Vůbec je vědomí, tj. vědomí o sobě, rozhodujícím faktorem v poměru k vlastnímu já. Čím více vědomí, tím větší vůle, tím více máme já. Člověk bez vůle není já, ale čím větší má vůli, tím více má sebe-vědomí.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 136

¹⁹⁹ Srv. „In dem späteren Individuum ist die Angst reflektierter. Dies kann so ausgedrückt werden, dass das Nichts, welches der Gegenstand der Angst ist, gleichsam mehr und mehr ein Etwas wird.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 74

²⁰⁰ Nutno však podotknout, že tuto „existenční“ reflexi nelze směřovat s rozumem, chytrostí, nadáním, neřkuli spekulativním rozumem. Je stejnou měrou přístupná každému jedinci, v tomto smyslu není třeba, aby jí měl více či méně, nezávisí na vzdělání. Naopak, do značné míry je právě vzdělanost a rozvinutost této „rozumovosti“ překážkou bytostné reflexi. Tomuto říká CLIMACUS „hloupost“ (Dummheit), která: „...die nicht in Atrophie, eher in Hypertrophie des Verstandes begründet ist...“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 281 Roli rozumu charakterizuje paradoxně, nikoli v jeho ohledu nástroje porozumění a vysvětlení: „Aber das Ethische fragt nie nach Klugheit, sondern fordert bloß so viel Verstand, dass man die Gefahr entdecke und dann frisch und mutig in sie hineingehe was ja freilich eine große Dummheit gilt.“ Tamt. 207 Co se týče vztahu existence a myšlení, jenž je pro dánskou filosofii příznačný a je opakujícím se motivem, - myšlení tu není od toho, aby řešilo problém, ale dovedlo jej identifikovat. Není nadřazeno existenci, což vyjadřuje CLIMACUS následovně: „Man sollte glauben, ein Denker führe das reichste menschliche Leben und so war es auch in Griechenland. ... Denker sein sollte doch wohl am allerwenigsten eine spezielle Differenzierung menschlicher Existenz sein.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 3. Srv. dále: „... leitet [die Einleitung, J.M.] daher nicht weltgeschichtlich ein, sondern psychologisch, indem es darauf aufmerksam macht, wie viel man erst gelebt haben müsse, und wie schwierig es dann noch sei auf die Schwierigkeit der Entscheidung recht aufmerksam zu werden. ... nicht dem Einfältigen kann das Christwerden durch dieses Einleiten schwierig gemacht werden. ... Aber je mehr Bildung und Wissen, desto schwerer ein Christ zu werden.“ Tamt. s. 73 Důraz je dokonce kladen na jednoduchost, „prostoduchost“, ironicky řečeno se každý může stát takovýmto „prostáčkem“ (der Einfältige), který dovede zahlédnout problém: „Was ich hier schreibe, ist A-B-C-Unterricht nicht im Sinne der Spekulation, sondern im Sinne der Einfalt. ... jeder kann es verstehen (der Einfältige so gut wie der Kluge; da die Schwierigkeit eben nicht im Verstehen liegt)...“ Tamt., s. 79

se propadá sám do sebe, propadá se do vlastní nevědomosti a bezmoci. Nachází však sám sebe.²⁰¹

V úzkosti se ozývá „je mi divně“, „nevím, co se děje“, „nevím, jak se toho zbavit“. Čím více se jedinec obrací k tomuto prostupujícímu naladění, tím intenzivněji vystupuje. Čím více chce vědět, čím více ji chce překonat, tím tíživější je nevědomost a bezmoc. Tím tíživěji se zachvívá vlastní existence. Čím dál více se vzdaluje světským oporám, které ztrácejí význam, protože jakékoli hledání zdroje úzkosti ve světě je marné. Je tu jen čím dál intenzivnější úzkost. Je předstupněm rozhodujícího záchvěvu, *okamžiku*, ve kterém se tematicky objeví samotná otázka po tom, jak se to s jedincem samým vůbec má.

Jediným skokem se netematické naladění, které se stupňuje jako cizí moc rozrušující jednotu a bezpečí světa, může stát zdrojem bytostné reflexe úzkostné situace jedince samého. Čím dál zřetelnější rozrušení původní jistoty může vystoupit jako záblesk naprosté nejistoty, ve které se vše dosavadní propadá a zpochybňuje. V jediném okamžiku se tato situace může stát vědomou.²⁰² Najednou se jedinec může ocitnout sám sebou, totiž sám s vědomím toho, že není oč se opřít, že naprosto neví, co zmůže.

Reflexe úzkosti překračuje každodenní rozumění věcem v jejich vnějšnosti a substancializaci. Úzkost je jedinečná a bytostně vlastní, niterná. Pohybem negace vnějšnosti a předmětnosti však nevyvolává nic jiného, než samotný problém jedinečnosti a niternosti. Jedinec se ocitá sám se sebou mimo možné kategorizace, ocitá se jedinečně se sebou a jen se sebou samým. Je tu nevyjádřitelná jedinečnost, která je naprosto vlastní každému jedinci a jen jemu samému. Nestojí tu však sám před sebou jako světské jsoučno, jako předmět, ke kterému by se vztahoval. Ocitá se tu v nepředmětném vztahu k sobě samému. Ocitá se sám s vědomím výjimečnosti toho, *jak se to s ním má*.

V tomto původním sebevztahu, který byl dosud zakryt předmětnými vztahy, který však není po způsobu abstraktní identifikace já=já, ale po způsobu ocitání se v médiu existence, totiž mezi extrémny, které jedinec odhaluje ve svém nitru. Médiem existence je míněno niterné odhalování toho, co v médiu myšlenky zůstává prostým teoretickým problémem, o kterém lze uvažovat, který se však jedince nedotýká. Reflexí jsou rozevřeny neslučitelné extrémny,

²⁰¹ „Das eigentliche »Selbst« wird erst durch den qualitativen Sprung gesetzt. In dem Zustand zuvor kann nicht davon die Rede.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 93

²⁰² Srv. v této souvislosti: „Existieren, meint man, sei keine Sache, geschweige denn eine Kunst (wir existieren ja alle); aber abstrakt denken: das ist etwas. Aber in Wahrheit existieren, also sein Existenz mit Bewusstsein durchdringen, zugleich ewig gleichsam weit über sie hinaus und doch in ihr gegenwärtig und doch im Werden: das ist fürwahr schwierig.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 7

kteřé jsou mezemi existence samé. Existence je médiem, je ocitáním se mezi *vlastními* extrémů.

Reflexe udržuje tyto extrémů jako neslučitelné kontradikce. Nicota, která byla dosud netematickým extrémem, je možností existence samé, v reflexi úzkosti se jedinec k nicotě vztahuje tak, že se vztahuje k sobě samému, vlastní možnosti naprosto nebýt. Vztahuje se k sobě samému tak, že se zároveň vztahuje k extrémům, které sám v sobě odhaluje. Reflexí je jedinec v samém středu neslučitelnosti, která je mu *vlastní*. Odhaluje ji právě tematicky jako sebe sama, jako syntézu tohoto neslučitelného, k níž se vztahuje po způsobu vztahování se k sobě samému.

§ 18. *Duch*

Takto bylo ovšem charakterizováno určení člověka jako „ducha“, jež je centrálním motivem dánské filosofie.²⁰³ Jedinec je bytostně duchem, je určen jako duch, rozuměně však nikoli ze substanciálního „res cogitans“, nikoli jako prosté jsoucno, ale z tohoto původního sebevztahu, jímž má jedinec vztah k vlastnímu vztahu coby neslučitelné syntézy extrémů, v posledku však rozuměně z úzkosti samé.²⁰⁴

Úzkost byla charakterizována jako předstupeň existence, bylo tomu tak proto, že již sama je neprobuzeným duchovním určením, které ještě není reflektováno. Tato bytostná reflexe, ve které se jedinec v médiu své existence staví do vztahu k sobě samému, jako ke vztažnosti vlastní syntézy, ve které se ocitá mezi extrémů, je specifickým realizováním tohoto dosud zakrytého určení,²⁰⁵ kterým jedinec vždy již byl a kterým se *stává*. VIGILIUS HAUFNIENSIS

²⁰³ Především ve slavné formulaci z *Nemoci k smrti*: „Člověk je duch. Co je však duch? Duch je „já“? Ale co je „já“? Já je poměr, jenž má poměr k sobě samému, čili stojí v poměru, že poměr má poměr k sobě samému. Já není poměrem samým, ale tím, že poměr má poměr k sobě samému. Člověk je syntéza nekonečna a konečna, časnosti a věčnosti, svobody a nutnosti, zkrátka syntéza. Syntéza je poměr mezi dvěma. Avšak takto ještě člověk žádným já není. V poměru mezi dvěma je poměr sám jakožto negativní jednotka něčím třetím, a obě strany mají poměr k poměru, a v poměru samém opět k poměru. Takto je v definici duše poměr mezi duší a tělem poměrem. Je-li však poměr v poměru k sobě samému, pak je tento poměr něco třetího a pozitivního, a to je člověkově já.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 123

²⁰⁴ „Dass die Angst zum Vorschein komme, ist das, worum sich alles dreht. Der Mensch ist eine Synthese des Seelischen und des Leiblichen; eine Synthese ist aber undenkbar, wenn die beiden nicht in einem Dritten geeint werden. Dieses Dritte ist der Geist.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 52

²⁰⁵ Srv. „Jakmile se na člověka nedíváme jako na tvora duchovního (a v tom případě se o zoufalství mluvit nedá), [I] ale považujeme jej pouze za duševně-tělesnou syntézu, stává se zdraví něčím bezprostředním a teprve duševní či tělesná nemoc budou dialektické. Zoufalství je však právě nevědomost o vlastním určení jakožto duch. I věci lidsky vzato nejkrásnější a nejmilejší, dívčí mládí, jeho pohoda, soulad a radost – i to je zoufalství. Zde se jedná o štěstí, ale štěstí samo k duchovnímu určení nepatří; vždy někde hluboko, hluboko dole v nejzazším koutku štěstí sídlí úzkost, zoufalství. Zoufalství tam touží zůstat, neboť jeho nejmilejší a nejvybranější místo je ve skrytu štěstí. I bezprostřednost je úzkost, a to navzdory iluzorní bezstarostnosti a klidu; proto se děsí věcí, které nic neznamenají. Bezprostřednost vůbec nepoděsíme nejstrašnějším líčením něčeho hrozného, tak jako dobře voleným slůvkem, vysloveným o něčem neurčitém a jen tak naprázdno, ale přece důmyslně a cílevědomě vybraným; nejvíce se poděsí, dáme-li jí na srozuměnou, že jistě sama dobře ví, o co se jedná. Bezprostřednost to ovšem neví, ale reflexe si nikdy nepolíčí jistěji, než když si dělá vnařidlo z ničeho, a nikdy není reflexe natolik sama sebou,

říká, že se takto klade duch. Bylo by však nepřiměřené domnívat se, že se tím ruší problém, kterým je existence. Vlastní problém je tím teprve skutečně nastolen. Úzkost, která byla dosud netematická a přicházela zvenčí, nyní provází vědomou a sebeuvědomělou existenci jedince, který úzkostně usiluje o nalezení opory, která by tuto úzkost zrušila. Odsud se začíná onen duchovní pohyb, pohyb existence, který může dospět k význačným podobám etické a religiozní existence. Možnosti tohoto pohybu jsou však skryty²⁰⁶ v původním rozvržení situace existence jedince. Přísně vzato jsou dosud charakterizované pozice postupným dialektickým prohlubováním těchto možností, jež znamená specifické vyorientování celé syntézy. V tomto smyslu je celý výše nastíněný pohyb pohybem imanence, zaplétáním se existence jedince s ní samou, jejím prohlubováním a zniterňováním.²⁰⁷

Původní sebevztah, kterým se jedinec vztahuje k vlastní jedinečnosti toho, jenž existuje a existuje jako syntéza neslučitelných protikladů, se teprve díky této reflexi stává centrem existence. Z této pozice získávají předmětné vztahy naprosto nový status, respektive je jim teprve nyní přisouzen jejich původní charakter, který byl každodenně zakryt, totiž jejich odvozenost.²⁰⁸ Předmětné vztahy jsou teprve nesený niterným sebevztahem. Odkrytím problému niterné reflexe jsou ve svém původním smyslu naprosto devalvovány, jejich původní centrální pozice je přesunuta na periferii zájmu.

Úzkost je nejen předstupněm existence, ale je jejím bytostným výrazem.²⁰⁹ Nejde o přechodnou situaci, která by stála na počátku duchovního pohybu a tím by její role skončila. Úzkost není (jen) pro děti.²¹⁰ Existence jako taková, pokud zůstává sama sebou a je nesená niternou reflexí, postupným zniterňováním a vážností, vášní reflexe, je i nadále určena úzkostí.²¹¹

jako když jedná o – ničem. Je zapotřebí eminentní reflexe či spíše veliké víry, abychom vydrželi reflexi o ničem, tj. reflexi nekonečnou.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 133n.

²⁰⁶ „...Innerlichkeit, die er [der Religiöse, J.M.] in sich birgt (mit dieser Schwangerschaft des Leidens und Segens in seinem Innern)...“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 173

²⁰⁷ Srv. „In dem unendlichen leidenschaftlichen Interesse für ihre ewige Seligkeit ist die Subjektivität so subjektiv als sie überhaupt sein kann: nicht weil sie dann ohne Objekt wäre, sondern weil dann Gott negativ in der Subjektivität zur Stelle ist. Deshalb ist in diesem Interesse die Subjektivität selbst die Form der ewigen Seligkeit.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 143

²⁰⁸ „Takovýto derivovaný a daný poměr je člověkovu já; je to poměr, jenž má poměr k sobě samému, a tím, že má poměr k sobě samému, se dostává do poměru k jiným.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 124

²⁰⁹ Srv. „Wäre der Mensch ein Tier oder ein Engel, so würde er nicht in Angst kommen. Nun aber ist er eine Synthese, und insofern kann er sich ängsten, und je tiefer er sich ängstet, desto größer ist der Mensch.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s.178

²¹⁰ Srv. „Dass es Kinder gibt, bei welchen sich dies [Angst, J.M.] nicht findet, beweist nichts; dass Tier hat es auch nicht, und je weniger Geist, desto weniger Angst. Diese Angst hört dem Kinde so wesentlich zu, dass es sie nicht entbehren will; und wenn sie es auch ängstet, so fesselt sie es doch mit ihrer süßen Beängstigung.“ [proložil J.M.] Tamt., s. 51

²¹¹ Srv. „Zoufalství je takové sebeužívání, ale užívání bezmocné, jež svého cíle nedosáhne. Chce samo sebe zničit, ale nemůže, a tato bezmocnost je nová forma sebeužívání, v níž zoufalost opět nedosáhne toho, co chce, totiž aby se užrala docela; to jest potence či zákon potence.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 128

V úzkosti se rozevírají extrémní existence, které jsou zdrojem nároku na vlastní vedení této existence, na etickou seberealizaci, či úsilí o realizaci absolutního vztahu k absolutnu. Naprostý zájem na existenci je nárokem řešení problému, kterým je neslučitelnost extrémů, které stojí v základě této existence jedince, tedy rozhodnutí této kontradikce. Takové řešení však není v imanenci média existence možné. Jako řešení se ukázala buď možnost vystoupení z tohoto média, zanechání existence, ustání duchovního pohybu; nebo přestoupení do média obecná, které však znamená totéž; nebo postupné dovádění tohoto pohybu k mezi, na které se jedinec ocitá v naprosté a neřešitelné nouzi. Tato poslední situace není přísně vzato ničím jiným než naprostým rozvinutím existence. Je dovedením reflexe na samou mez, je čistou průzračností, ve které se jedinec již nemá před čím skrýt, jeho situace je mu až do důsledků jasná a nelze před ní ucouvnout.²¹² Postupné navyšování reflexe je zpětným pohybem,²¹³ prohlubováním, ve kterém se jedinec propadá ve své vlastní existenci. Není postupným řešením problému, ale jeho zhoršováním. Jedinec nikdy nedospívá k určení, které by bylo pozitivní, je však neustále konkrétnější a niternější.²¹⁴ Tím, co se prohlubuje, je vědomí toho, „jak si jedinec stojí“.²¹⁵ To, jak si stojí, je ale postupným sestupem k hlubší a hlubší nemožnosti pozitivního zachycení. Není tu žádná jasná a pevná pozice. Podmínkou tohoto pohybu však je vášně, jeho výrazem je úzkost.

Tím, že jedinec sám sobě rozumí pod určením ducha, zahlédá vlastní *možnost*, možnost vůbec, poprvé zahlédá možnost toho, že by *mohl*.²¹⁶ Touto reflexí se ale úzkosti nezbavuje. Naopak úzkost narůstá tím více, čím hlouběji se jedinec propadá do vlastní existence, čím více sám sobě rozumí právě ve

²¹² „Poměru k sobě samému se žádný člověk nezbaví, ani se nezbaví vlastního já, což je ostatně totéž, neboť já je poměr k sobě samému.“ Tamt., s. 127

²¹³ Srv. „Zoufalec, jenž neví, že si zoufá, je o negativitu od pravdy a záchrany dále než člověk, který si toho vědomí je. Zoufalství samo je negativita, nevědomost o něm nová negativita. Avšak k dosažení pravdy musíme projít každou negativitou, ... V nevědomosti je totiž zoufalec k vlastní zkáze jaksi zajištěn proti tomu, aby si svého stavu sám všiml, a to znamená, že žije zajištěn pod mocí zoufalství.“ Tamt., s. 150

²¹⁴ „Stát se sám sebou znamená stát se konkrétní. Stát se konkrétní však neznamená stát se konečný nebo nekonečný, neboť to, co se má zkonkretizovat, je syntéza. Vývoj musí tedy spočívat v tom, že se nekonečně vzdálím od sebe samého tím, že se moje já stane nekonečné, a pak se sám k sobě vrátím a mé já se stane konečné. Nestane-li se však já sebou samým, zoufá si, ať už o tom ví nebo ne. A přece se každé já každým okamžikem svého bytí stále vytváří, neboť já *kata dynamis* ve skutečnosti neexistuje, ale je pouze to, čím být má. Pokud se tedy já samo sebou nestane, samo sebou není. Nebýt sám sebou je právě zoufalství. ... já je syntéza, v níž jedna část je napořád opakem druhé. Zoufalství nekonečnosti je tedy fantastičnost, bezmeznost, ...“ Tamt., s. 137

²¹⁵ „Denn das Ethische als das Innere lässt sich von jemand, der draußen steht, gar nicht betrachten; es lässt sich nur von dem einzigen Subjekt realisieren, das wissen kann was in ihm wohnt. Dies, was im Menschen wohnt, ist ja die einzige Wirklichkeit, die dadurch dass man von ihr weiß nicht zu einer Möglichkeit wird, und von der man, da es des Menschen eigne Wirklichkeit ist, nicht nur dadurch wissen kann dass man sie denkt.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 18

²¹⁶ „Was an der Unschuld vorbeiging als das Nichts der Angst, das ist nun in ihn selbst hineingekommen, und ist da wieder ein Nichts: die ängstende Möglichkeit zu *können*. ... Nur die Möglichkeit zu *können* ist da, als eine höhere Form der Unwissenheit wie als ein höherer Ausdruck der Angst, ...“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 53, srv. „Erst im Sexuellen ist die Synthese als Gegensatz gesetzt, aber zugleich (wie jeder Gegensatz) als Aufgabe, deren Geschichte im selben Augenblicke beginnt. Diese ist die Wirklichkeit der die Möglichkeit der Freiheit vorausgeht. Die Möglichkeit der Freiheit besteht aber nicht darin, das Gute oder das Böse wählen zu können. ... Die Möglichkeit besteht darin, dass man *kann*.“ Tamt., s. 58

svém duchovním určení.²¹⁷ Jeho existence je prohlubováním niterného vědomí, jež má sám o sobě, je však vždy zároveň pohybem sebepůsobného jednání, v němž se jedinec usiluje zajistit. Smyslem tohoto jednání je svoboda, která náleží teprve jedinci, jenž sám sobě rozumí pod duchovním určením. Svoboda náleží duchovnímu určení, právě proto je však i ona dialektická a pohybuje se mezi neslučitelnými extrémy nutnosti a možnosti.²¹⁸ Počátek úsilí o pozitivní pohyb duchovní existence je odkrytím *možnosti*, kdy se jedinec pokouší o seberealizaci, totiž tak, že zahlédá možnost vůbec jako takovou, tedy cestu, na které by mohl sám sebe zajistit. V médiu existence se však tato možnost nikdy nerealizuje jako cosi hotového, nikdy jako stav, je vždy jen „prozatímní“, nehotová, nastává, avšak nedospívá ke konci.²¹⁹ Svoboda v možnosti je vystavena nutnosti, která je mezi vlastní existence.²²⁰ Tentýž pohyb, který je pohybem prohlubování reflexe, je nyní pohybem, který po počátečním zahlédnutí možnosti dospívá k naprosté bezmoci, ve které jedinec naprosto nedovede sám sebe realizovat, ani nemůže vlastními silami dosáhnout vztahu k Bohu. Úzkost²²¹ je bezmocí, úzkost je nemocí, která však není k smrti.²²²

²¹⁷ „Stupeň vědomí záleží ve vzestupu, či je v poměru k tomu, jak se stoupá, ke stále stoupající potenzaci zoufalství; čím více vědomí, tím intenzivnější zoufalství.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 148

²¹⁸ „Já sestává z nekonečna a konečna. Avšak tato syntéza je poměr, a poměr, i když derivovaný, má poměr sám k sobě, což znamená svobodu. Já je svobodné. Avšak svoboda je co do možnosti a nutnosti dialektická.“ Tamt., s. 136

²¹⁹ „Daher ist er niemals ein Lehrer, sondern immer ein Lernender; und wenn er beständig ebenso negativ wie positiv ist, so ist er beständig ein Strebender. Auf die Weise geht ja freilich einem solchen subjektiven Denker etwas verloren: er kommt nicht zu der positiven gedeihlichen Freude am Leben.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 166.

²²⁰ Srv. „Dies ist die Angst, welche den qualitativen Sprung ebenso wenig erklärt, als sie ihn [/] ethisch rechtfertigt. Angst ist nicht eine Bestimmung der Notwendigkeit, aber auch nicht eine solche der Freiheit; sie ist eine gebundene Freiheit; in ihr ist die Freiheit nicht frei in sich selbst, sondern gebunden, nicht aber gebunden in der Notwendigkeit, sondern gebunden in sich selbst.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 58n. Toto „svazování svobody“ je však paralelní s pohybem úzkosti, svoboda zůstává v souvislosti s úzkostí vždy „možností před možností“ – viz tamt. s. 50.

²²¹ „Der Begriff der Angst ist ja, dass in ihr die Freiheit sich vor sich selbst in der Möglichkeit zeige. Nun ist der qualitative Sprung die Wirklichkeit; insofern ist also die Möglichkeit aufgehoben und damit die Angst. Dem ist doch nicht so. ... Die Angst kommt also wieder in ein Verhältnis zu dem Gesetzten und zu dem Zukünftigen. Doch ist nun der Gegenstand der Angst etwas Bestimmtes, ihr Nichts ist ein wirkliches Etwas, da der Unterschied zwischen Gut und Böse nun in concreto gesetzt ist und die Angst darum die dialektische Zweideutigkeit verloren hat.“ Tamt., s. 130

²²² Na tomto místě se nejedná o prostou duplikaci konce předchozí kapitoly, ale je možno již zahlédnout smysl této „nemocí k smrti“. Srv. „... po lidsku řečeno je smrt poslední věcí všeho, a lidsky vzato máme naději jen tak dlouho, dokud tu je život. Ale chápáno křesťansky není smrt poslední věcí vůbec, i ona je pouze nepatrnou událostí v tom, co je vše, co je život věčný. Z křesťanského hlediska je ve smrti ne[/]konečně více naděje, než jí je, po lidsku řečeno, nejen v životě samém, nýbrž i v životě naprosto zdravém a plném síly. Křesťansky vzato není tedy ani smrt „nemocí k smrti“, ... křesťanství objevilo bídu takovou, o níž člověk sám o sobě nic neví, a tato bída je nemoc k smrti. Co přirozený člověk považuje za něco strašlivého, když už vyjmenoval všechny hrozné věci a nic horšího jej už nenapadá, to je pro křesťana jako žert. ... Tak to je také s přirozeným člověkem; nezná věci opravdu hrozné, ale proto strachu neunikne, bojí se věcí, jež nijak hrozné nejsou. ... Jenom křesťan ví, co nemoc k smrti znamená. ... A ta hrozná věc, kterou se křesťan naučil znát, je právě „nemoc k smrti“.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 121n. „... musí to být taková nemoc, jež smrtí končí, v níž smrt znamená konec. A toto je právě zoufalství. ... ani umřít se nemůže.“ Tamt., s. 127

Inter-mezzo: Okamžik

§ 19. Prostý čas

Problematika času, která má být tématem této kapitoly, není, podobně jako motiv úzkosti, na okraji, či není jen rozvinutím specifického problému „lidství“. V dánské filosofii je pojetí člověka natolik spojené s význačným pojetím času, že jedinci, který stojí v centru zájmu, nelze rozumět bez toho, aby byla jednotlivá existence analyzována co do svého vztahu k času. V posledku je tato jednotlivá existence bytostně vznikající, formující se, je neustálým nastáváním, jež nekončí. V těchto určeních se již ukazuje časový horizont existence. Otázkou však je, v jakém smyslu souvisí právě vznikání, či nastávání, s *časem*.²²³

Podobně jako v předchozích kapitolách i tato, která je věnována především problematice času, začíná z pozice bezprostřednosti, psychofyzické jednoty, klidu a míru, bezpečí opory světské positivity vedené prostým rozumem a řečí. Tomuto jednotícímu a jistícímu vztahu k světu je paralelně vykazatelným i specifický vztah k času.

Každodenně je čas na jedné straně vnímám co do svého charakteru sukcese, jako postupné přecházení budoucího v minulé. Vůči těmto osám se jednotlivec vztahuje jako k tomu, oč usiluje a co zažil, a jako k tomu, co právě zažívá. Důsledně vzato však tyto osy do značné míry splývají. Sukcesivnost času je potlačena. *Prostému* času,²²⁴ ve kterém žijeme, rozumíme každodenně jako vztažné ose, abstraktní veličině, které zůstává jen málo z jejího významu nenávratného a neustálého pohlcování a nezadržitelnosti. Řeč je tu o každodennosti vnímání času, vůči které se pak náhle může čas vyjevit v původnější nenadálosti a naléhavosti. Každodenně je tu však čas především v kategoriích hodin a dnů, let a abstraktních staletí.

Vztáhneme-li tuto podobu času k situaci bezprostřednosti, ve které je rozhodující náplň předmětnosti, pak je právě tato vyprázdněná, či zabstraktněná podoba času právě tou, která umožňuje věcem, se kterými se

²²³ Interpretace času se textově opírá o *Pojem úzkosti*, viz HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, ss. 98 – 108 passim. Základní argumentace je citována v § 21. Dále srv. CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické drošky, aneb Drobátko filosofie*, ss. 38, 75n. aj. Celkově je vždy se opakujícím motivem vyprázdněnost „prostého“ času proti naplněnosti „okamžiku“, ve kterém se ohlašuje věčnost. Z této kontrapozice následující výklad v §§ 19. a 20. vychází.

²²⁴ Podobně jako „prosté myšlení“ je i „prostý čas“ terminologicky jen můstkem, kterým má být vyjádřena nereflektovanost a bezprostřednost tohoto času, který není postižen jako problém, explicitně není pochopen co do charakteru toho, co znamená „časnost“.

setkáváme, aby vykazovaly charakter trvání. Čas je každodenně indiferentní osou, která je ve své původnosti zakryta pozitivitou předmětnosti. Času nelze rozumět jako naprosté sukcesi právě potud, pokud je smyslem každodennosti suspenze změny.

Vůči takto zakrývané proměnlivosti předmětů zkušenosti jsou jednotlivé časové osy zbaveny bytostného významu. Tím není míněno, že každodenní zkušenost času není zkušeností minulosti, budoucnosti a přítomnosti, ale že tato určení postrádají skutečný význam. Minulost stojí jakoby vedle přítomnosti a přítomnost vedle budoucnosti, jejich diference je kvantitativní, vytvářejí společný prostor zkušenosti, ve kterém to, s čím se jedinec setkává, přechází těmito osami a zůstává v tom, co je rozhodující, mimo ně. V tomto prostoru každodennosti je to, co je minulé, co do významu téhož řádu zkušenosti, jako to, co je přítomné a minulé.

§ 20. Věčnost a časnost

Rozrušení původní jednoty každodennosti, které je smyslem úzkosti, se dotýká i tohoto prostého času. Úzkost jako specifické naladění dává vystoupit času v podobě, která se každodennosti vymyká. Tím, co nechává úzkost sama, ve svém naléhání nálady, vystoupit, je dvojaká podoba přítomnosti. Úzkostí je přítomnost jako taková valorizována, úzkost je právě úzkostným bytím při-tom, kterému se, pokud je zakoušena, nedá uhýbat, ale naopak se prohlubuje a zintenzivňuje. Tato přítomnost je naplněná úzkostí, není tu však jen takto. Tím, co se v úzkosti ozývá, je nicota, která se i v této naprosté přítomnosti nechává zakusit jako tato přítomnost sama. Osamocení přítomnosti, která je naléhavá, se děje vůči jinak každodenně indiferentnímu rozlišení minulost-přítomnost-budoucnost. Přítomnost stojí naprosto osamocena, je nepochybná, na jedné straně jako by zastavena, na druhé se ocitá mezi nicotností minulosti, která uplývá a budoucnosti, která ještě nenastává. Tato přítomnost má dvojaký charakter – je zároveň nicotná, tak jak stojí *uprostřed* naprostého uplývání; tak je zadržena tím, jak vystupuje ve svém osamocení a je naprostým bytím při-tom, jež jedinec zakouší. Tento charakter času vystupující v úzkosti coby niterný prožitek, může být v médiu existence reflektován.

Bytostnou reflexí bylo míněno niterné vědomí neslučitelných extrémů, mezi kterými se existence jedince pohybuje. V tomto rozevření se na jedné straně ukazovala možnost naprostého kladu, naprosté naplněnosti, naprosté positivity, na straně druhé pak naprostá konečnost, nicotnost a bezobsažnost,

negace.²²⁵ Tyto charaktery nacházejí svůj výraz právě tak v reflexi extrémů *časnosti* a *věčnosti*.

Situace bytostné reflexe byla charakterizována ve svém základě jako rozevření extrémů „naprosto existovat“ a „naprosto neexistovat“. Jedinec zakouší možnost naprosto nebýt a naprosto být, a to v ostrém kontrastu k zakoušenému faktu toho, že existuje. Dotýká se ho tak fakt jeho nezpochybnitelného a naprostého existování, na jedné straně pak reflektuje na možnost naprosté neexistence, na druhé na možnost naprosté existence. V této druhé možnosti zahlédá *možnost vůbec*, to, oč mu v jeho existenci naprosto běží. Je tu možnost zadržení, zajištění se, zastavení. Touto možností je věčnost.²²⁶ Dvojím pohybem reflexe, kterým se takto ukazuje možnost věčnosti, se na druhé straně nově realizuje vědomí časnosti, již ne prostého času, ale časnosti vůbec. Proti věčnosti je časnost pochopena jako nezadržitelná a nezachytitelná sukcese, ve které nelze hledat oporu a zajištění.

Čas, kterému jedinec porozumí jako časnosti, je zbaven svojí indiferentní povahy. Naopak, dostává teprve nyní svůj původní význam. Již není v důsledku pouhým prostorem, ve kterém se realizují pozitivní určení věcí, se kterými se jedinec setkává, ale stává se tím, co jakékoli pozitivní určení světského charakteru naprosto vylučuje. Vůči této negaci prosté naplnitelnosti času však zpětně může obdržet čas, rozuměný z časnosti, novou hodnotu.

Věčností se rozumí zadržení této sukcese a potud věčná přítomnost, ve které nejsou pozitivní určení vystavena náporu času. Věčná přítomnost je naplněností, zajištěním určení. Tím, že se takto v médiu existence rozevřely extrémy časnosti a věčnosti, musíme rozumět, že se zároveň dostaly do vztahu, nikoli však do bezprostředního vztahu mezi dvěma.²²⁷ Tento vztah je nesen duchem, jedinec zahlédá své duchovní určení, kdy se vztahuje k vlastnímu určení věčnosti a časnosti. Tento dotyk²²⁸ časnosti a věčnosti

²²⁵ „Východiskem konečnosti je „nic“, neboť v okamžiku, kdy zjistím, že pravdu znám od věčnosti, aniž bych si toho byl vědom, je tento okamžik věčnem a je do něho pojat, takže jej, abych tak řekl, nemohu najít, i kdybych jej hledal; vždyť není žádné „zde“ či „tam“, je jen „všude“ a „nikde“, *ubique et nusquam*.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické drobký, aneb Drobátko filosofie*, s. 33

²²⁶ Srv. „Kdyby v člověku nebylo žádné vědomí věčnosti, kdyby základem dění byla jen divoce kypící moc, jež by zmitána v temných vášních vytvořila vše, věci veliké i věci bezvýznamné, kdyby se pod vším skrývala bezedná a nikdy nedosycená prázdnota, co by byl život jiného než zoufalství.“ SILENCIO, JOHANNES DE, *Bázeň a chvění*, s. 15. „Kdyby v člověku nebylo nic věčného, nemohl by si vůbec zoufat; kdyby však zoufalství mohlo jeho já pohlit, pak vlastně zoufalství vůbec není.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 130

²²⁷ „Der Mensch war also eine Synthese von Seele und Leib, er ist aber zugleich eine *Synthese des Zeitlichen und des Ewigen*. ... Wo ist nun das Dritte?... im »Augenblick«.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s.100

²²⁸ „Der Augenblick ist jenes Zweideutige, in dem Zeit und Ewigkeit einander berühren, und hiermit ist der Begriff der *Zeitlichkeit* gesetzt, in der die Zeit beständig die Ewigkeit abreißt und die Ewigkeit beständig die Zeit durchdringt. Erst hier erhält die besprochene Einteilung ihren Sinn: die gegenwärtige Zeit, die vergangene Zeit und die zukünftige Zeit.“ Tamt., s. 104

v médiu existence, obnovení původní syntézy, nazývá VIGILIUS HAUFNIENSIS *okamžikem*.²²⁹

§ 21. Okamžik

Okamžik náleží jedině duchovní existenci.²³⁰ V okamžiku se dotýká věčnost a časnost, věčnost jako by zadržovala to, co je časné. V určení ducha je tím odkryta možnost vůbec, duchovní existence jako taková je nyní ve vztahu k možnosti vlastní věčnosti. Tato možnost v médiu existence nárokuje tentýž pohyb, který byl z jiných úhlů výše předveden.²³¹ Nyní je výkladovým rámcem jedinec rozuměný ve svém duchovním určení, kdy se sám k sobě vztahuje jako k syntéze časnosti a věčnosti. Ocítá se v médiu existence mezi extrémem vlastní časnosti, ve které se propadá k naprosté nezachytitelnosti toho, jež neustále uplývá a neposkytuje oporu, a extrémem věčnosti coby věčné přítomnosti, která se v tomto okamžiku ohlašuje, a jež je možností vůbec. Veškerý duchovní pohyb je porozuměním okamžiku v tomto jeho významu, kdy se v časné existenci otevírá možnost dotyku věčnosti. Pro tohoto jedince je tím v jeho existenci realizován vztah k věčnému, jehož výrazem je rozhodnutí.²³²

Pohyb existence, v jeho význačných podobách etické a religiozní existence, je výrazem náhledu možnosti vůbec, tedy pozitivním úsilím o vlastní věčnou blaženost. Tento pohyb, má-li být smysluplný, předpokládá možnost

²²⁹ V zájmu úplnosti je třeba odcitovat celou rozhodující pasáž: „Wenn man die Zeit richtig als die unendliche Sukzession bestimmt, so liegt es anscheinend nahe, sie auch als die vergangene, gegenwärtige und zukünftige zu bestimmen. Indessen ist diese Distinktion unrichtig, sowie man meint, sie liege in der Zeit selbst; denn sie kommt erst dadurch zum Vorschein, dass die Zeit in ein Verhältnis zur Ewigkeit tritt und diese sich in jener reflektiert. Könnte man in der unendlichen Sukzession der Zeit einen festen Fußpunkt finden, der die Teilung begründete, ein Gegenwärtiges, so wäre die Einteilung ganz richtig. Weil aber jedes Moment ganz wie die Summe der Momente ein Prozess, ein Vorbeigehen ist, so ist kein Moment wirklich gegenwärtig, und insofern gibt es in der Zeit weder Gegenwart, noch Vergangenheit, noch Zukunft. Glaubt man diese Einteilung festhalten zu könne, so geschieht dies dadurch, dass man ein Moment dehnt (hiermit ist aber die unendliche Sukzession sistiert) ... selbst für die Vorstellung ist die unendliche Sukzession der Zeit nur eine unendlich inhaltlose Gegenwart. ... Das Gegenwärtige ist indessen nicht der Begriff der Zeit, außer sofern es als ein unendlich inhaltloses und so eben wieder als unendliches Dahinschwinden gedacht wird. ... Das Ewige ist hingegen das Gegenwärtige. Gedacht ist das Ewige, das Gegenwärtige als die aufgehobene Sukzession (die Zeit war die Sukzession, die vorbeigeht). Für die Vorstellung ist es ein Fortgehen, das doch nicht von der Stelle rückt, weil das Ewige für sie das unendlich inhaltvolle Gegenwärtige ist. In dem Ewigen ist die Unterscheidung des Vergangenen und Zukünftigen also wieder nicht zu finden, weil das Gegenwärtige nun als die aufgehobene Sukzession ist. Die Zeit ist also die unendliche Sukzession; das Leben, das in der Zeit ist und allein der Zeit angehört, hat kein Gegenwärtiges. ... Der Augenblick bezeichnet das Gegenwärtige als ein solches, das kein Vergangenes und kein Zukünftiges hat; ... Soll dagegen die Zeit und die Ewigkeit sich berühren, so kann dies nur in der Zeit geschehen – und nun stehen wir vor dem Augenblick. ... So verstanden ist der Augenblick nicht eigentlich ein Atom der Zeit, sondern ein Atom der Ewigkeit. Er ist der erste Reflex der Ewigkeit in der Zeit, ihr erster Versuch, gleichsam die Zeit zum Stehen zu bringen.“ Tamt., ss. 100-103 passim.

²³⁰ „Sobald der Geist gesetzt wird, ist der Augenblick da.“ Tamt., s. 104

²³¹ Srv. CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 53

²³² „Má-li tomu být jinak, musí se okamžiku dostat rozhodujícího významu v čase, abych na něj ani na okamžik, jak v čase, tak ani ve věčnosti, nemohl zapomenout; vždyť věčno, jež předtím [/] nebylo, v tomto okamžiku nastává.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické droby, aneb Drobátko filosofie*, s. 34

dosahovat svého věčného určení v čase.²³³ Aby k tomu mohlo dojít, musí se věčnost a časnost dotýkat. Takto je však rozuměno okamžiku. Etická existence je nárokem realizace vlastního (obecného) určení, jež z povahy sebe sama nenáleží časné existenci, ve které nelze tato určení zadržet. Je tedy nárokem na věčné rozhodnutí sebe sama. Tím, oč běží, je právě okamžik, ve kterém se tato jednotlivá existence navždy rozhoduje, činí rozhodnutí, které v čase tento čas přesahuje a určuje ji ve věčnosti.

V okamžiku se odhaluje možnost kontinuity.²³⁴ Jedinec, který se bezprostředně vztahoval k času, zakládá svoji kontinuitu bezprostředně, je předmětnou kontinuitou života, nejde však o dialekticky rozvinutou kontinuitu, která by měla vlastní zajištění. V okamžiku obnovený vztah k časnosti diskvalifikuje ji samu jako možnost kontinuity, naproti tomu ji však objevuje ve věčnosti. Rozhodnutí, jež jsou patosem existence, která se ujímá sebe sama, mají tuto časovou povahu jednotlivé existence přesáhnout, realizovat věčné určení, jež nepodléhá náporu času.

§ 22. *Dialektika okamžiku*

Zůstává-li jedinec v médiu existence, pak je jeho vztah k sobě samému určen vášní, tomuto určení odpovídá jako protipohyb úzkost, zároveň je však okamžikem v jeho jednotlivé existenci.²³⁵ Okamžik však zůstává ve své prchavosti, duchovní určení není stavem, který by byl jednou provždy rozhodnut, ale je nárokem, který se ukazuje jako problém především ve vztahu k času.

Nárok duchovní existence je nárokem rozhodování této vlastní existence, toho, *jak* je vedena, *jak* si jedinec stojí. Právě tak, jako je úsilí úsilím o pozitivní realizaci tohoto určení, kdy se jedinec vášnivě a úzkostně snaží ve své existenci vyjádřit své věčné určení,²³⁶ tak je i děsivým nárokem udržování

²³³ „Existenz ist zusammengesetzt aus Unendlichkeit und Endlichkeit; der Existierende ist unendlich und endlich. Ist ihm eine ewige Seligkeit sein höchstes Gut, so bedeutet dies, dass er die Momente der Endlichkeit ein für allemal handelnd zu etwas herabsetzt was der ewigen Seligkeit gegenüber aufgegeben werden muss.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 79

²³⁴ Srv. „Die Ewigkeit ist wie jener beschwingte Renner unendlich geschwind; die Zeitlichkeit ist eine Schindmähre; und der Existierende ist der Fuhrmann wenn das Existieren nämlich nicht das ist, was man so Existieren nennt; denn dann ist der Existierende kein Fuhrmann, sondern ein betrunkenener Bauer, der im Wagen liegt und schläft und die Pferde sich selbst überlässt. Das versteht sich: auch er fährt, auch er ist Kutscher; und so gibt es vielleicht manchen, der auch existiert. Insofern Existenz Bewegung ist, muss etwas Kontinuierliches da sein das die Bewegung zusammenhält sonst gibt es keine Bewegung.“ : „Tamt.,s. 10

²³⁵ „... die Angst war der *Augenblick* in dem individuellen Leben.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 98

²³⁶ „Der Existierende fragt also, wie er seine Unsterblichkeit durch seine Existenz ausdrücken kann und ob er ihr wirklich Ausdruck gibt;...“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 237

tohoto okamžiku.²³⁷ Aby byl tento nárok skutečně vášnivě a úzkostně přijat, musí být nárokem neustálým, v pohybu úzkosti vždy stejně naléhavým a ohroženým úsilím, které může kdykoli, v jakémkoli okamžiku přijít nazmar.²³⁸ Pohyb existence, pokud nemá ustát, vyžaduje, aby ji jedinec nepustil z ruky ani na okamžik. Čím intenzivněji se tento jedinec pokouší zadržet čas, přestoupit do věčnosti, udržet svou existenci v tomto věčném vášnivém a úzkostném okamžiku, tím tíživěji zakouší nápor času, tím méně si může dovolit polevit, tím obtížnější je jeho situace.²³⁹

Zároveň tento pohyb, pokud zůstává vášnivě úzkostným úsilím, směřuje k možnosti, která je v jeho dialektice vždy skryta. Okamžik, který naprosto valorizuje časné rozhodnutí, které nabývá charakteru věčného, je tímtež okamžikem, ve kterém se nekonečně valorizuje jednotlivá časná vina. Vina, která mohla být jednotlivá a nepatrná z pohledu prostého času, má v okamžiku věčnou hodnotu, které se nelze zbavit, díky které může veškeré úsilí přijít vniveč. Dialektika časnosti a věčnosti nemůže být jednostranná,²⁴⁰ a to právě a jedině, zůstává-li jednotlivec v médiu existence, kterou nelze zjednostranit. Tímtež pohybem, kterým se v rozhodnutí nekonečně zhodnocuje budoucnost, která je osou nastávání věčného,²⁴¹ získává svůj

²³⁷ „... dass das Subjekt seinen Tod denkt, ist eine Handlung. ... Aber ist Subjektivwerden die Aufgabe, so ist es für das einzelne Subjekt nicht so etwas überhaupt, den Tod zu denken, sondern eine Handlung; gerade darin liegt ja die Entwicklung der Subjektivität, dass der Mensch in seinem Nachdenken über seine eigene Existenz sich selbst handelnd durcharbeitet, dass er also denkend vollzieht was er denkt z. B. nicht bloß einen Augenblick denkt: „jetzt musst du jeden Augenblick aufpassen“, sondern jeden Augenblick aufpasst.“ Tamt., s. 231

²³⁸ „Im Medium der Existenz ist und bleibt die absolute Entscheidung doch nur eine Annäherung (jedoch ist dies nicht komparativ zu verstehen: dass man dem Religiösen mehr oder weniger nahe komme als andere; denn dann hat das Individuum seine Idealität verloren); weil der Existierende, der durch das Existieren in Bewegung ist, in dem [/] Augenblick wo ihn das Ewige trifft, das von oben auf ihn zielt, schon einen kleinen Augenblick weiter gegangen ist. Im Medium der Existenz ist der Beginn der absoluten Entscheidung am allerwenigsten „ein für allemal“ etwas Zurückgelegtes. Denn der Existierende wird in dem Erlebte konkret und hat es, indem er weitergeht, bei sich und kann es also jeden Augenblick verlieren: hat es bei sich, nicht, wie man etwas in der Tasche hat, sondern so, dass er dadurch dieses Bestimmte ist als welches er jetzt näher bestimmt ist, und indem er es verliert seine eigne nähere Bestimmtheit verliert. Durch die Entscheidung in der Existenz ist ein Existierender das geworden was er dann ist; zieht er sie zurück, so ist er nicht einer der etwas verloren hat: so hat er nicht sich selbst behalten und nur etwas verloren; so hat er vielmehr sich selbst verloren und muss von vorn anfangen.“ Tamt., s. 163n.

²³⁹ „Sein tägliches Leben in der entscheidenden Dialektik der Unendlichkeit zu haben und doch weiter fortzuleben: das ist die Kunst. ... Aber zu täglichem Gebrauch die Dialektik der Unendlichkeit zu haben und darin zu existieren, ist natürlich die höchste Anstrengung; ... durch Reflexion potenziertes Geistesexistenz.“ Tamt., s. 167 (Anm.), dále: „Zu dieser Geringheit des Menschen gehört nun aber auch, dass er es nicht aushalten kann in der Zeitlichkeit ohne Unterbrechung das Leben der Ewigkeit zu führen. Und ist sein Leben in der Zeitlichkeit, so lebt er eo ipso stückweise; lebt er stückweise, so ist sein Leben ja mit Zerstreung gemischt, und in der Zerstreung ist er von seinem Verhältnis zu Gott entfernt oder doch nicht so darin wie in dem starken Augenblick.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 166

²⁴⁰ Postojem jednostrannosti je především míněn postoj spekulace: „Da der Mensch eine Synthese des Zeitlichen und Ewigen ist, wird die Seligkeit der Spekulation eine Illusion sein, weil der Spekulant in der Zeit bloß ewig sein will.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 145

²⁴¹ Srv. „Das Mögliche ist für die Freiheit das Zukünftige, und das Zukünftige für die Zeit das Mögliche.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 107. Totěž v *Konečném dodatku*: „Wo dagegen alles im Werden ist; wo immer nur so viel von der Ewigkeit zur Stelle ist, dass sie [den Menschen] in der leidenschaftlichen Entscheidung [zwischen Zeit und Ewigkeit] fest[]halten kann, wo die Ewigkeit für den werdenden Menschen das Zukünftige wird: da ist absolute Disjunktion zu Hause. Wenn ich nämlich Ewigkeit und Werden zusammensetze, bekomme ich nicht Ruhe, sondern Zukunft. Daher kommt es, dass das Christentum die Ewigkeit als das Zukünftige verkündigt hat, weil es sie Existierenden verkündigte; und daher nimmt es auch ein absolutes

nekonečný význam i minulé, které, jako to, jež nelze vzít zpět, může být nekonečnou překážkou v úsilí o vlastní věčnou blaženost.

Jedinec, který se v médiu vlastní existence staví do vztahu k vlastní časnosti a věčnosti, může dospět k mezi *nejvyššího* rozvinutí duchovní dialektiky zniterňování a vášně.²⁴² Zhlédá nesouměřitelnost vlastního určení časnosti a věčnosti, dospívá k okamžiku, kdy nedovede překonat paradox,²⁴³ že on sám má ve své existenci teprve dosahovat věčnosti, kterou je niterně určen. Nedovede překonat paradox toho, že se stal časným.²⁴⁴ Tento paradox je finální krizí jeho úsilí o možnost vůbec, kterou je věčná blaženost. Jak může, on sám, svými silami, dosahovat v čase věčnosti?

aut/aut an.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s 6n.

²⁴² „Das Problem ist pathetisch-dialektisch. Das Pathetische liegt in dem Verhältnis zu einer ewigen Seligkeit; denn darin kulminiert die Leiden[.]schaft eines Menschen. Das Dialektische liegt in der Art, wie über die ewige Seligkeit entschieden wird. Und die Schwierigkeit liegt gerade darin, dass das Problem so zusammengesetzt ist.“ Tamt., s. 73n.

²⁴³ Srv. „Der Höhepunkt der Innerlichkeit eines existierenden Subjekts ist Leidenschaft; Leidenschaft macht die Wahrheit paradox; und dass die Wahrheit zum Paradox wird, beruht gerade auf ihrem Verhältnis zu einem existierenden Subjekt.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 255.

²⁴⁴ „Ein Mensch ist seiner Möglichkeit nach ewig und wird sich dessen in der Zeit bewusst: das ist der Widerspruch innerhalb der Immanenz. Dass aber seinem Wesen nach Ewige in der Zeit geboren wird, wächst und stirbt, ist ein Bruch mit allem Denken.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 236

IV. Absurdní existence

§ 23. Retrospektiva niternosti

Paradox není prostým tématem poslední kapitoly,²⁴⁵ ona sama musí být nutně paradoxní. Jako paradoxní se musí ukázat již jen to, že celý dosavadní postup nikam nevede, aby mohl být cestou dál. Zároveň je třeba v celé záležitosti udělat jasno, jen proto, aby se sám problém stal jasným, aby byl nastolen, nikoli vysvětlen.²⁴⁶

Jedinec odkrývá bytostnou reflexí dvojí, totiž svůj „stav“, či situaci, ve které se ve své existenci nalézá a zároveň se mu tento stav rozevírá v téže reflexi do dvou neslučitelných možností. Na jedné straně stojí nutná, neoddiskutovatelná fakticita situace, na druhé možnost, právě jako možnost, kterou myslí, ale která není ničím jiným, než myšlenou skutečností. Reflexe je vztahem, ve kterém se spojuje upřímnost a vášeň vůči situaci s fantazií ohledně možnosti.²⁴⁷ V tomto rozpětí jsou možnosti, které se mu ukazují, kontradikcemi, zároveň však mají jednoznačné etické zabarvení. Jestliže je možností právě tak věčnost, jako časnost, pak je tato kontradikce v médiu existence naprostým nárokem ve směru k věčnosti. Nárokem, kterému jedinec rozumí jako možnosti, pro kterou se může rozhodnout. Tímto rozhodnutím nevykonává jakési teoretické zvážení, ale je cestou jednání, vykročením na cestu seberozhodování, jež provází existenční patos přebírání vlastní existence.²⁴⁸

Tento pohyb je však bytostně pohybem imanence. Jeho intendovaným směrem je nárůst positivity. Že se však jedná o pohyb, nikoli o ustrnutí na jednotlivé pozici, prozrazuje jedinečně nárůst negativity, již v sobě jedinec

²⁴⁵ Nejkoncentrovanější pasáží, ve které je dialektika existence v dánské filosofii předvedena, a o kterou se tento paragraf z velké části opírá, jsou §§ 1.-3 ve IV. kapitole, oddílu B *Konečného dodatku*. Viz CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, ss. 228 – 241 passim.

²⁴⁶ Srv. „Da ich mich weder in den „Brocken“ daran gemacht habe noch jetzt daran mache das Problem zu erklären, sondern es nur aufstelle, ist also mein Vorhaben dies: beständig zu ihm zu kommen, [in] es einzuleiten: doch wohl zu beachten so, dass dieses Einleiten von eigener Art ist, da von der Einleitung kein unmittelbarer Übergang zum Christwerden ist, sondern dieses im Gegenteil der qualitative Sprung ist.“ Tamt., s. 71

²⁴⁷ Srv. „Fantastičnost se nejspíše vztahuje k fantazii; fantazie má vztah k citu, poznání i vůli, takže člověk může mít fantastický cit, poznání i vůli. Vůbec je fantazie prostředníkem k nekonečnosti. ... Kolik má člověk citu, poznání a vůle, záleží konec konců v tom, kolik má fantazie, tj., jak to vše reflektuje právě ve fantazii. Fantazie je reflexe, jež dopomáhá k nekonečnosti; ... Fantazie je možnost vši reflexe a intenzita tohoto média je možnost intenzity lidského já. Fantastické je hlavně to, co člověka uvádí do nekonečna tak, že ho pouze od něho samého vzdálí a tím mu zabrání, aby se sám k sobě mohl vrátit.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 138

²⁴⁸ Srv. „etika ujmající se velení“, CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 163

odkrývá. V tomto smyslu se každá pozice, které jedinec dosahuje, dostává do konfrontace s druhým extrémem, který je vždy přítomný v jeho vlastní syntéze, ke které se vztahuje.²⁴⁹ Blížení se jedné hraniční pozici vyvolává konflikt na druhé straně, je výrazem jednostrannosti, která je v médiu existence nerealizovatelná²⁵⁰ a znamená přepětí druhé složky syntézy. Dialektika existence jako její bytostný pohyb je patrná na tom, jak každý čin má dva důsledky.²⁵¹ Jednání je bytostně utrpením, trpěním vlastní bezmoci.²⁵²

Smyslem pohybu je cíl, ke kterému jedinec usiluje dospět. Jinak je pohyb nemyslitelný, zůstal by jen setrváváním. Tímto cílem se pohyb sám poměřuje,²⁵³ protože vůči němu, jako tomu, co samo zůstává nepohyblivé, je pohyb pohybem.²⁵⁴ Pohyb existence, dokud je pohybem, je jedině spěním,

²⁴⁹ „Die Negativität, die im Dasein ist, ... ist in des Subjekts Synthese begründet: dass es ein existierender unendlicher Geist ist. Die Unendlichkeit und das Ewige ist das einzige Gewisse; aber indem es im Subjekt ist, ist es im Dasein; und der erste Ausdruck dafür ist dieser ungeheure Widerspruch, dass das Ewige wird, dass es entsteht: also ein Trug. Nun muss also das existierende Subjekt für sein Denken eine Form haben, worin es dies ausdrücken kann. ... Das existierende Subjekt ist ewig; aber als existierend ist es zeitlich. Der Trug der Unendlichkeit ist nun, dass in jedem Augenblick die Möglichkeit des Todes da ist. ... werde ich mir aber dessen bewusst, so ist der Gedanke der Unendlichkeit so unendlich, dass er meine Existenz gleichsam in ein verschwindendes Nichts verwandelt.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 163.

²⁵⁰ „Wir Menschen sind so weit von der Realisierung des Ideals entfernt, dass der Platz Numero 2, die kräftige Einseitigkeit, beinahe das Höchste ist was erreicht wird; aber man darf doch nie vergessen, dass es der Platz Numero 2 ist. ... Ein einseitig Glaubender will z.B. nichts mit dem Denken, ein einseitig Handelnder nichts mit Wissenschaft zu tun haben; aber die Einseitigkeit des Denkens bringt den Schein hervor, alles zu haben. So ein Einseitiger hat den Glauben, hat die Leidenschaft als überwundenes Moment, sagt er: und das zu sagen ist ja freilich leicht genug.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 44

²⁵¹ Srv. „Dies ist von äußerster Wichtigkeit für die Deutung des ursprünglichen Zustandes des Menschen. War er nämlich keine Synthese, die in einem Dritten ruhte, so konnte ein Akt nicht zwei Folgen haben.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 57

²⁵² Srv. „Die Wirklichkeit des Leidens bedeutet seine wesentliche Fortdauer; und darin besteht sein wesentliches Verhältnis zum religiösen Leben. Ästhetisch verstanden ist das Leben für die Existenz zufällig. ... Wenn die Schrift sagt, Gott wohne in einem zerschlagenen Herzen, so wird damit kein zufälliges, transitorisch momentanes Verhältnis ausgedrückt (...), sondern die für das Gottesverhältnis wesentliche Bedeutung des Leidens. Ist aber der religiöse Redner in der Sphäre des Religiösen nicht recht zu Hause, so versteht er das Wort so: von außen kommt ein Unglück und zerschlägt des Menschen Herz; da nimmt das Gottesverhältnis seinen Anfang; und dann, so nach und nach, wird der Unglückliche schon wieder glücklich. Halt ein wenig! Wird er durch das Gottesverhältnis glücklich? Nein, denn dann bleibt er im Leiden.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 125

²⁵³ „Měřítkem každého já je to, vůči čemu je já; ale toto není definicí měřítka samého. Tak jako se mohou sečítat jen veličiny stejnorodé, tak také je kvalitativně každá věc tím, čím se měří; to co je kvalitativně jejím měřítkem, je eticky vzato jejím cílem.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 179

²⁵⁴ „Das unbewegliche gehört mit zur Bewegung, als Ziel und Maß der Bewegung; sonst bedeutet das, dass alles in Bewegung sei, eo ipso Stillstand. ... Eine abstrakte Kontinuirlichkeit ist aber keine Kontinuirlichkeit; und das Existieren des Existierenden verhindert die Kontinuirlichkeit wesentlich, während Leidenschaft, indem sie zu gleicher Zeit Hemmung und Impuls der Bewegung ist, die momentweise Kontinuirlichkeit ist. Für einen Existierenden ist Entscheidung und Wiederholung Ziel und Maß der Bewegung. Das Ewige ist die Kontinuirlichkeit der Bewegung, aber eine abstrakte Ewigkeit liegt außerhalb der Bewegung, und eine konkrete Ewigkeit ist im Existierenden die höchste Leidenschaft. Alle idealisierende Leidenschaft ist nämlich Antizipation des Ewigen in [der] Existenz, [also] für einen Existierenden, m zu existieren; die Ewigkeit der Abstraktion gewinnt man, indem man von der Existenz absieht; in das reine Denken kann ein Existierender nur durch einen misslichen Ansatz [zum Denken] hineingekommen sein was sich dann auch dadurch rächt, dass die Existenz des Existierenden unbedeutend wird und seine Rede sinnlos. ... Aber dass ein Existierender in Leidenschaft das Ewige antizipiert, ist doch nicht die absolute Kontinuirlichkeit, sondern nur die Möglichkeit der Annäherung an die einzig wahre, die es für einen Existierenden gibt.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 11.

přibližováním se, jinak je ustrnutím. V situaci ustání pohybu však jedinec nedospívá k cíli.²⁵⁵

Pozitivita vlastního určení, za kterou usiluje jedinec zpět, je pozicí věčné blaženosti, tedy pozicí: být nesmrtelně tímto jedincem, nikým jiným.²⁵⁶ Na cestě za tímto určením je tím, co rozhoduje, pravda o situaci jednotlivé existence.²⁵⁷ Jedinec vychází z bodu, kdy se sám zbavuje poslední opory ve světě.²⁵⁸ Tím je především míněno, že tento jedinec devaluje svět jako „prostor“ možné bytostné pravdy. Odhaluje jej jako jemu „nevlastní“ a cizí, jež není v jeho moci. Naproti tomu však odhaluje tímtež pohybem vlastní nitro. Ze světa ustupuje protipohybem do vlastního nitra. Usiluje o to, aby byl s to spočinout v pravdě ohledně svého určení a tedy aby dovedl dosáhnout stavu, ve kterém si naprosto ví rady, kdy dospěl k pravdě a jistotě.²⁵⁹

Cesta za touto pravdou je sestupem do hlubiny vlastního nitra.²⁶⁰ Pokud je předpokladem, že sám něco zmůže, že tedy může sebe sama zajistit, pak se tím říká dvojí: možnost, že tuto jistotu dovede sám v sobě odhalit a tedy dospěje k vědomí toho, co činit; možnost, že to, co odkryl, dovede realizovat svými silami.²⁶¹ Samotný nárok této cesty vyvolává nekompromisní vztah k vlastnímu nitru. Jestliže má právě ono samo být „místem“ bytostné pravdy, pak je jejím hledáním odkrýváno, odhalováno a v posledku ohrožováno. Čím

²⁵⁵ „Die Existenz selbst (das, dass man existiert) ist Streben, ..., weil streben unendlich ist (d.h. gegen das Unendliche gerichtet, ein Sich-unendlich-machen), was das höchste Pathos bedeutet; komisch, weil Streben ein Widerspruch in sich selbst ist. ... Was aber ist Existenz? Das ist jenes Kind, das vom Unendlichen und Endlichen, vom Ewigen und Zeitlichen erzeugt ist und daher beständig im Werden.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 172.

²⁵⁶ Srv. „Křesťanský heroismus však je – a vidá se opravdu hodně zřídká – odvaha být zcela sám sebou, jednotlivým člověkem, stojícím sám přímo před Bohem, sám v tomto nesmírném vypětí a ohromné odpovědnosti.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 119

²⁵⁷ Srv. „Akkurat so wichtig wie die Wahrheit, und noch wichtiger, ist wie die Wahrheit angenommen wird; und es hülfe nur [/] wenig dass einer Millionen zur Annahme der Wahrheit brächte, wenn sie durch die Art der Annahme in die Unwahrheit versetzt würden.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 296n.

²⁵⁸ „In absoluter Leidenschaft befindet sich der Leidenschaftliche auf der höchsten Spitze seiner konkreten Subjektivität, nachdem er sich aus jeder Relativität der Äußerlichkeit herausreflektiert hat; ein Dritter aber ist eine Relativität.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 180

²⁵⁹ „Für den existierenden Geist als solchen bleibt die Frage nach der Wahrheit; ... Es ist also ein existierender Geist, der nach Wahrheit fragt vermutlich um in ihr zu existieren; aber jedenfalls ist der Frager sich bewusst, ein existierender einzelner Mensch zu sein.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 249.

²⁶⁰ „Die Aufgabe des subjektiven Denkers besteht darin, sich selbst in [seiner] Existenz zu verstehen. ... In all seinem Denken hat er also das mitzudenken, dass er selbst ein Existierender ist. ... Und das ist kein Spaß: denn Existenz ist für einen Denker das Schwierigste, wenn er in ihr bleiben soll; da der Augenblick für die höchsten Entscheidungen kommensurabel ist und doch wieder eine kleine verschwindende Minute in den möglichen 70 Jahren.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 46

²⁶¹ Tomu odpovídá: „Der Inhalt der Freiheit, intellektuell betrachtet, ist Wahrheit, und die Wahrheit macht den Menschen frei.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 159 Pravdě je zde i jinde třeba rozumět v ironické dvojznačnosti – pravda osvobozuje, pokud je pravdou. Tato jednoduchá „pravda“ je však naprosto ohrožena zoufalým hledáním této pravdy.

větší je úsilí o nalezení této pravdy, tím hlubší je odhalení a ohrožení nitra, je čím dál více drásáno a rozkrýváno do dvou nesouměřitelných extrémů.²⁶²

Pohyb zniterňování je pohybem imanence. Základním smyslem imanence je vědomí kontinuity jedince, který právě na ní zakládá možnost věčné blaženosti – být tímto jedincem, nikým jiným; a zároveň je prohlubujícím se vědomím osamocení a uzavřenosti niterného vztahu. Prostředkem je jedinci reflexe, patosem je čin. Výrazem je vášeň a úzkost. Vášni vyjadřuje existence tutéž zátěž, která ji stahuje do hlubiny nitra, kterou lze z druhé strany nazvat úzkostí. Výrazem jednání je utrpení, jeho smyslem vina. Existence se nalézá ve stavu úzkosti ohledně vlastní věčné blaženosti, reflektuje, že je od ní naprosto oddělena, ale že je jí i naprosto přístupna. Nestojí před ničím jiným než před naprostou reflexí syntézy sebe sama, která je právě tak věčností, jako časností. Celá situace se ukazuje zcela jasně – je tu věčnost a časnost, buď a nebo,²⁶³ které nelze zaměnit, mezi kterými však nelze rozhodnout, nelze přestoupit sebe sama.

Pohyb imanence neodkrývá nic jiného než vlastní nitro. Nikoli však jako pozitivní určení, nebo, což znamená v posledku totéž – pozitivní určení toho, být zároveň věčným jako i časným. Nitro se ukazuje ve své podobě nesouměřitelnosti protikladů, které jsou jedinci v jeho existenci vlastní.

Počátkem pohybu je reflexe stavu a odkrytí možností v jejich kontradikčnosti. Jeho směrem je rozhodnutí se pro jedinou možnost, spěním za jediným cílem. Smyslem tohoto pohybu je tedy dosažení cíle. Co však znamená, když namísto toho, aby tento jedinec svého cíle dosáhl, či se mu přiblížil, dospívá jedinečně k vědomí toho, jak se každým krokem vpřed posouvá zpět, s každým přiblížením vzdaluje?²⁶⁴ V čem jiném může být skutečná úzkost a zoufalství?

Jedinec tedy usiluje o spočinutí, zastavení pohybu na skutečné pozici, která by odolala tlaku kontradikcí, chce nalézt existenční oporu, v níž by byly usmířeny, či, jinak řečeno, rozhodnuty. Svou původní oporu, kterou měl každodenně v předmětnosti, ztratil a nikdy ji nemůže přijmout zpět. Věci, o

²⁶² „Při zoufalství je však bytí vzhledem k možnosti bytí pádem; jak nekonečná je přednost možnosti, tak hluboký je pád.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 125

²⁶³ „Wenn ich die Existenz wegnehme, so gibt es kein aut/aut; wenn ich das aut/aut in der Existenz wegnehme, so bedeutet dies, dass ich die Existenz wegnehme aber dann hebe ich es ja nicht in der Existenz auf. ... Wenn er [der Mensch, J.M.] sensu eminenti handelt, ob er sich dann nicht in unendlicher Leidenschaft zum Zukünftigen verhält? Ob da also nicht ein aut/aut ist? Ob die Ewigkeit nicht für einen Existierenden nicht die Ewigkeit ist, sondern das Zukünftige? und die Ewigkeit nur für den Ewigen ist, der nicht wird?“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s.5

²⁶⁴ Srv. „Das Religiöse predigt keinen Ablass, sondern verkündigt dass die größte Anstrengung nichts sei und fordert sie zugleich. Hier ist das Negative wieder das Merkmal: denn die größte Anstrengung erkennt man daran dass man durch sie zu nichts wird; wird man zu etwas, so ist die Anstrengung eo ipso geringer. ... so habe ich, um doch in meiner Verlegenheit etwas zu treiben, nach den mir vergönnten Fähigkeiten meine Feder darin geübt, das Alltägliche, das sehr oft vom Sonntäglichen verschieden ist, so konkret wie möglich darzustellen.“ Tamt., s. 142

kteře se opíral a v kteřých nalézal pocit klidu a míru, jsou mu nyní jen výrazem marnosti jakékoli předmětné opory, jež je bytostně konečná a časná.

Cesta niternosti byla úsilím o nalezení opory ve vlastním nitru. Ale jestliže i ona selhává, jestliže zůstává nepřekonatelně dvojznačná a současně reálná jako fantaskní, pak tím, co zbývá je jen rozervanost nitra, v němž výstup k jednomu z extrémů ohrožuje jedince pádem do druhého z nich.

Existence zůstává vždy nárokem, je tu buď tento nárok, nebo rezignace, vzdor. Co však může tomuto jedinci v situaci, kdy dospěl na samý vrchol zoufalství, pomoci?²⁶⁵ Čím jiným je jeho existence než právě zoufalstvím nad paradoxem, s nímž si jeho rozum neví rady? Pohybuje se cestou reflexe, jež nevede k větší jistotě, ale k naprosté nejistotě.²⁶⁶ Hledá pravdu prostředky sebe sama, jeho nárok na reflexi a vlastní rozumovost, tedy na jeho možnost: „být s to odhalit pravdu“ a nárok na jeho moc nad ním samým, možnost seberealizace, rezultují jedině v tom, že je tato reflexe možnosti vědět a moci dovedena k mezi, za kterou je jedině paradox, který si jedinec zcela jasně a zřetelně uvědomuje, ale nedovede ho pochopit, ani se s ním vyrovnat.²⁶⁷ Celý pohyb, jímž usiloval jedinec rozumět, dospět k pravdě ohledně vlastního určení, vyvolává naprosté vědomí této pravdy, kterou však je buď a nebo, jež nedovede ani rozhodnout, ani realizovat. Je tu vědomí naprosté nevědomosti a bezmoci.²⁶⁸

* * *

Smyslem je nastolit problém. Upozornit na něj, říci zcela jasně, že tudy žádná další cesta nevede. Nikoli však, že žádná další cesta neexistuje. Ale ani ne, že teprve nyní, když budou vyčerpány všechny možnosti, je jasné, která cesta je správná. Reflexi je přístupná jen možnost, jen problém, nikoli řešení. Tím, že má být nastolen problém, se opět nerozumí vysvětlení, nýbrž eskalace tohoto problému, jeho vymezení. Jestliže má být možná jiná cesta, pak tím, oč běží, je ukázat, jak je možná jako možnost, v čem spočívá právě jako možnost, nikoli jako rezultat.

²⁶⁵ „Denn die Verzweiflung weiß als solche keinen Ausweg, weiß also den Widerspruch nicht aufgehoben, und muss ihn daher tragisch auffassen: was gerade der Weg zu dessen Heilung ist.“ Tamt., s. 189

²⁶⁶ „... Paradox und Leidenschaft passen ganz füreinander ... Ja, in der ganzen Welt finden sich keine zwei Liebenden die so zueinander passen wie Paradox und Leidenschaft; ...“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 282

²⁶⁷ Budu-li anticipovat další postup, pak lze naznačit: „... da es sich im Gegenteil darum handelt, diese Einleitungsbetrachtungen, Beweise aus Wirkungen usf. wegzuschaffen, um das Absurde *klar* und *deutlich* vor sich zu haben damit man dann glauben kann, wenn man will.“ [proložil J.M.] Tamt., s. 267.

²⁶⁸ „...die objektive Ungewissheit, festgehalten in einer An[/]eignung die mit der leidenschaftlichen Innerlichkeit vollzogen wird: das ist die Wahrheit die höchste Wahrheit, die es für Existierenden gibt.“ Tamt., s. 259n.

Dosavadní postup měl za svůj záměr předvedení specifické a nové podoby založení problému „lidství“ v dánské filosofii. Směřovalo sice k jedinci, k jeho nitru, nakonec však zůstalo imanencí rozvržení bytostně lidské konstituce. Takto je člověk člověkem vždy, kdykoli a kdekoli, pokud je jedincem, který existuje.

Jedinec se v pohybu niternosti uzavírá před světem, který je mu lhostejný, a stojí osamocen. V tomto osamocení mu nezbyvá žádná další cesta, mimo pochybné naděje, že to nějak dopadne, která mu však nedovolí v klidu ani žít, ani zemřít. Tím, co jedinci zůstává, je jeho vlastní nitro. Postupný sestup do nitra lze vyjádřit z druhé strany jako postupné odumírání bezprostřednosti.²⁶⁹ Tímto odumíráním, jež vyděluje ze světa (a nejde o žádné vnější stranění se světa, ale o niterný pohyb, kterým svět ztrácí pro tohoto jedince význam), odumírá tento jedinec jakým byl v každodennosti. Je to však odumírání, kterým jedinec ani nezemře, ani se znovu nenarodí. Existuje však v úzkosti, která mu nedovoluje ani v klidu žít. Potácí se mezi životem, který nedovede snést a smrtí, kterou nesvede. Odumírání bezprostřednosti je motivem rušení původní bezprostřední transcendence, absolutního vztahu k věcem, předmětnosti. Transcendence sama je tím bytostně devalvována, jedinec stojí sám bezmocný ve svém nitru.

Paradoxem výkladu niternosti je jeho abstrakce. Jedinec není v médiu existence nikdy abstraktní. Výrazem toho je, že jeho život není životem v abstraktním čase, není určen vztahem k abstraktním pojmům. V médiu existence je abstrakce jen polovinou syntézy. Jedinec vyrůstá v dějinách.²⁷⁰

§ 24. Dějiny

Z perspektivy imanence však na dějinách naprosto nezáleží, pokud jim rozumíme jako dějinám, které přesahují tohoto jedince. Jeho jediný vztah k dějinám, který je relevantní, je vztahem k vlastní dějinnosti, již odkrývá

²⁶⁹ „Was soll die Vorstellung von Gott oder von seiner eignen ewigen Seligkeit bei einem Menschen bewirken? Dass er seine ganze Existenz danach umbilde. Durch diese Umbildung stirbt er der Unmittelbarkeit ab. Das geschieht langsam; dann aber wird er sich schließlich in der absoluten Vorstellung von Gott gefangen fühlen. Denn die absolute Vorstellung von Gott hat man nicht en passant, nur in jedem Augenblick. ... Es soll schrecklich sein, wenn der Scheintote, seiner Sinne mächtig, hören kann was die Anwesenden von ihm sagen, aber mit nichts ausdrücken kann dass er noch lebt: noch schrecklicher ist das Leiden der Vernichtung für den Religiösen, wenn er in dem Bewusstsein seiner Nichtigkeit die absolute Vorstellung von Gott hat, aber kein Verhältnis der Gegenseitigkeit mit Gott.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 159

²⁷⁰ „In jedem Augenblick verhält es sich so, dass das Individuum es selbst und das Geschlecht ist. Das ist die Vollkommenheit des Menschen als Zustand gesehen. Zugleich ist es ein Widerspruch; ein Widerspruch aber ist stets Ausdruck einer Aufgabe; eine Aufgabe aber ist Bewegung; eine Bewegung aber, hin zu demselben als Aufgabe, die als dasselbe aufgegeben war, ist eine historische Bewegung. Also hat das Individuum Geschichte; hat aber das Individuum Geschichte, so hat das Geschlecht es ebenfalls.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 35

v okamžiku, kdy se vztahuje k budoucímu jako k nastávání věčnosti a etickým patosem jednání usiluje o věčnost, jež je mu přístupná v tom, co teprve přichází a vztah k minulosti je mu v posledku vztahem k naprosté vině, jež je věčně za ním.

Dějiny samé jedince nemohou v pohybu imanence niterně zajímat. Jeho jediným zájmem, absolutním účelem je jeho vlastní věčná blaženost, kterou se však z dějin vyděluje. Dějiny neposkytují oporu, náleží v posledku k sféře předmětnosti. Z hlediska imanence jim upírá možnost být oporou nahodilost, která se v jednotlivých událostech skrývá.²⁷¹ Jedinec nedovede přisoudit dějinám nutnost, která by mu dovolovala vysvětlit je jako nutný dějinný rámec, který by poskytl jednoznačné rozhodnutí o tom, jaké místo v nich jedinec zaujímá, jaká je jeho pozice, o kterou by se mohl opřít.²⁷²

Dějiny jsou vždy zároveň nutností a nahodilostí,²⁷³ právě tím, jak jedinec naprosto nemůže nabýt jistotu o tom, jak se to s nimi doopravdy má. Jestliže jsou takto rozporné, mohou být jediné příležitostí, ke které se může jedinec svobodně vztahovat. Jejich charakter je dvojnásobný, jejich konkrétnost vyvolává dvojakost příležitosti, kterou poskytují:

V prvním ohledu jsou konkrétní příležitostí, kdy nastává konkrétní a tedy časná možnost, aby jedinec vyjádřil svou existenci obecně, jež se reflexi nabízí jako možnost. Je to pohyb existence, kdy tím, co je konkrétní, vyjadřuje možnost, která však náleží všem dobám a všem kulturám stejně, protože je možností, jež koření v jedinci samém, v jeho duchovním určení. Touto konkrétní příležitostí je prostý ohled časnosti existence jako takové, jež se rozhoduje vždy v konkrétním okamžiku náležejícím času. Tato konkrétní příležitost je konkrétní iluzorní, protože je lhostejné, ve vztahu k jaké historické skutečnosti, jež je příležitostí, dochází k pohybu, jímž usiluje jedinec o věčnou blaženost.

V druhém ohledu, má-li být příležitost skutečně konkrétní, pak toto dějinné, jež je konkrétní ve své jedinečnosti, kterou se vymyká zobecnění,

²⁷¹ CLIMACUS jednoznačně charakterizuje jako naprosté nedorozumění: „... das Ewige ohne weiteres geschichtlich werden zu lassen, und die Notwendigkeit des Geschichtlichen begreifen zu können. Alles was geschichtlich wird, ist zufällig; denn gerade dadurch, dass es wird, bekommt es sein Moment von Zufälligkeit; denn Zufälligkeit ist gerade der eine Faktor in allem Werden. Darin liegt wieder die Inkommensurabilität einer geschichtlichen Wahrheit mit einer ewigen Entscheidung.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 177.

²⁷² Srv. „Všechno vznikání se děje svobodně, nikoli z nutnosti. Nic z toho, co vzniká, k tomu nemá důvod, ale všechno má příčinu. Každá příčina končí ve *svobodně působící příčině*.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické drošky, aneb Drobátko filosofie*, s. 85. A dále: „Vidět před sebou důsledky je výhoda zrovna tak pochybná, jako mít bezprostřední jistotu. Kdo se k důsledkům staví bezprostředně, bude podveden zrovna tak jako člověk, který identifikuje bezprostřední jistotu s vírou.“ Tamt. s. 103

²⁷³ Srv. CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 1, či výše citované místo CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 177

musí být skutečně konkrétní. Tím, co znamená tuto možnost konkrece je nezávislost na imanenci niterného pohybu. Znamená to tedy, že má-li být tato příležitost konkrétní, pak nemůže stát v moci jedince, ale naopak, má-li být příležitostí pro jedince, pak musí jedinec stát mimo ni a musí se k ní vztahovat jako k tomu, nač se musí spolehnout. Jedině pak, takto vnější, je tato příležitost skutečně dějinná.

*Je však možné, aby se dějinná událost mohla stát zdrojem (oporou) věčné blaženosti?*²⁷⁴

Řeč je o historické události, které je třeba vždy rozumět s akcentem na nahodilost, kterou nedovede jedinec zrušit. Jestliže se vztahuje k historické události, pak je mu pravda o této události vždy jen možností, jeho vědění je maximálně aproximací,²⁷⁵ kterou se přibližuje, aniž by nabyl jistotu.²⁷⁶

§ 25. Křesťanství

Tutéž otázku můžeme konkrétně vyjádřit:

*Je možné, aby se křesťanství mohlo stát zdrojem (oporou) věčné blaženosti?*²⁷⁷

Křesťanství je v dánské filosofii základním tématem. Jestliže byl dosud úhel pohledu zaměřen na jedince, jenž byl odhalen jako problém, pak je nyní třeba ukázat, že stejným způsobem vystupuje i křesťanství samo jako problém.²⁷⁸

²⁷⁴ V dikci *Konečného dodatku*: „Kann es einen geschichtlichen Ausgangspunkt für ein ewiges Bewusstsein geben? Wie kann ein solcher mehr als geschichtlich interessieren? Kann man eine ewige Seligkeit auf ein geschichtliches Wissen bauen?“, Tamt., s. 112. Srv. frontispis *Filosofických drobků* - CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické drošky, aneb Drobátko filosofie*, s. 25

²⁷⁵ „In bezug auf das Geschichtliche ist alles Wissen oder Erkennen in seinem Maximum eine Annäherung; selbst das eigne Wissen des Individuums von seiner eignen geschichtlichen Äußerlichkeit. Der Grund liegt teils in der Unmöglichkeit sich mit dem Objektiven absolut zu identifizieren, teils darin, dass alles Geschichtliche, indem man es wissen soll, eo ipso etwas Vergangenes ist und die Idealität der Erinnerung hat.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 232, „Má [poslední generace, J.M.] bezprostředně před sebou následky, do nichž onen fakt musel pojmut vše, a má dosti nablízku důkaz pravděpodobnosti, z něhož není žádný bezprostřední přechod k víře; vždyť víra, jak jsme již ukázali, rozhodně pravděpodobnosti nenadržuje, to bychom víru pomlouvali.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické drošky, aneb Drobátko filosofie*, s. 101

²⁷⁶ „Das Positive im Denken ist: sinnliche Gewissheit, geschichtliches Wissen, spekulatives Resultat. Aber dieses Positive ist gerade das Unwahre. Die sinnliche Gewissheit ist (...) ein Trug; das geschichtliche Wissen ist (...) eine Sinnestäuschung; und das spekulative Resultat ist Blendwerk. All dieses Positive drückt nämlich nicht den Zustand des Erkennenden Subjekts in der Existenz aus; ... die [Gewissheit] sich doch nur in der Unendlichkeit haben lässt, in welcher er als Existierender doch nicht sein, nur beständig ankommen kann. Nichts Geschichtliches kann mir unendlich gewiss werden, ausgenommen das, dass ich da bin (...) was nichts Geschichtliches ist.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 162.

²⁷⁷ „Dass über eine ewige Seligkeit in der Zeit durch das Verhältnis zu etwas Geschichtlichem entschieden werde, war das im Experiment Behandelte, und ist was ich jetzt das Christliche nenne.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 61

²⁷⁸ Srv. „Diese Neigung, dieses Bedürfnis, das Christwerden in die Kindheit zu verschieben, ist ein Beweis dafür, dass das Christentum im Begriff steht auszusterben: man möchte das Christsein in eine schöne Erinnerung verwandeln, während ein Christ zu werden die größte und schwerste Entscheidung ist die es für den Menschen gibt.“ Tamt., s. 255

Že samo musí nejprve být předvedeno jako tento problém, nikoli vysvětleno, ale vyjasněno ve své problematičnosti. Křesťanství je historickou událostí, z pozice jedince je třeba mu rozumět právě jako historické události, které náleží dvojznačnost jako každé jiné události. Její jedinečnost nelze hledat v tomto základním charakteru. Je právě tak nahodilá jako nutná. Je však tato případná nutnost tím, co může poskytnout jedinci možnost samu, oporu? A pokud ne, pak jak se lze na něco takového spolehnout?

Křesťanství vystupuje v dánské filosofii v čtyřech význačných podobách. První tři jsou identifikovány jako nevlastní, či nepřiměřené, vůči nim se teprve ukazuje to, čím vůbec může křesťanství, jako historická událost, jako případná příležitost, být. Jestliže o něm uvažujeme jako o příležitosti, potud o možnosti, pak jde o předvedení jeho možnosti vůbec, vyhranění vůči těm podobám, které možnostmi nejsou. Tím, co zůstává, je však jen možnost, o nic víc ani méně.

První podobou je bezprostřední, či prosté křesťanství.²⁷⁹ Každý jedinec, který náleží křesťanské tradici (konkrétně je řeč o Dánsku poloviny 19. století) je od křtu křesťanem. Jeho křesťanství je rozhodnutou záležitostí, která se odbyla bez něj,²⁸⁰ a která mimo křtu samého znamená především svátečnost nedělní návštěvy kostela.²⁸¹ Ke křesťanství se tento jedinec vztahuje bezprostředně, určuje ho právě tak jako pohlaví a povolání,²⁸² jako políčko na formuláři, je něčím, co není třeba řešit. Tato podoba křesťanství je bezprostřednosti²⁸³ a potud nemůže být z pozice tematické otázky po věčné blaženosti jejím zdrojem, právě proto, že otázka sama není položena, ba dokonce předem rozhodnuta a tím bytostně dopředu zakryta.

Křesťanství může být zdrojem spekulace. Spekulativní křesťanství se pohybuje v médiu obecná a potud je jeho charakter jedinečnosti něčím nepřipadným, ustupuje mediaci, kterou je vysvětleno a devalvováno v ohledu jedinečné historické události.²⁸⁴ Spekulativní křesťanství není niterné a potud nemůže být zdrojem (jedincovy vlastní) věčné blaženosti.²⁸⁵

²⁷⁹ „Estetické“ křesťanství – srv. tamt., s. 222n.

²⁸⁰ Srv. „Das Kindesalter (unmittelbar verstanden) ist also nicht das wahre Alter ein Christ zu werden. Umgekehrt: das ältere Alter, das Alter der Reife ist die Zeit wo es sich entscheiden soll, ob ein Mensch Christ werden will oder nicht.“ Tamt., s. 254

²⁸¹ Srv. ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 157, CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, Zweiter Teil, s. 223

²⁸² Srv. „Hatte der Papismus nicht Objektivität und objektive Bestimmungen, überhaupt das Objektive im Überfluss? Was fehle ihm? Aneignung, Innerlichkeit.“ Tamt., s. 58

²⁸³ Srv. „Aber kein Anonymus kann sich listiger verbergen, kein Mäeutiker sich sorgfältiger dem unmittelbaren Verhältnis entziehen als Gott. ... Das unmittelbare Verhältnis zu Gott ist gerade Heidentum...“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 294

²⁸⁴ „Für das Denken gilt, dass das Ewige höher steht als alles Geschichtliche, da es das Zugrundeliegende ist.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, Zweiter Teil, s. 231

²⁸⁵ „Das Paradox des Christentums ist, dass es beständig die Zeit (das Geschichtliche) in ein Verhältnis zum Ewigen setzt, alles Denken aber liegt in der Immanenz; und was tut nun die menschliche Verständigkeit? Sie

V třetím případě může být křesťanstvím toho, kdo usiluje o realizaci vztahu k absolutnu, jež identifikuje s křesťanským Bohem. Tento vztah je však uvězněn v imanenci duchovního pohybu, je vztahem k absolutnu vůbec, k extrému vlastní syntézy.²⁸⁶ Potud zůstává mimo jedinečnost historické události.²⁸⁷

§ 26. Absurdita křesťanství

Čím je křesťanství křesťanstvím? Čím je jedinečné? Co je tedy tím, od čeho tyto podoby v posledku abstrahují? Je především paradoxem.

Křesťanství v kostce je prostým paradoxem,²⁸⁸ že se totiž absolutní věčný Bůh narodil a zemřel, existoval na zemi jako prostý muž,²⁸⁹ jako jedinec,²⁹⁰ a že tak učinil, aby vykoupil člověka z jeho hříchů.²⁹¹

Křesťanství je jedinečné jako tento paradox, zůstává jím, dokud se nestane něčím, co lze usmířit²⁹² a vysvětlit.²⁹³ Má-li být křesťanství příležitostí, jak založit vlastní věčnou blaženost, pak jedinečným takto, jinak by nebylo historickou událostí a nebylo by třeba, aby se jako příležitost mohlo projevit jen tomu, kdo tuto větu slyšel.²⁹⁴ Křesťanství není žádným nutným momentem

denkt die Immanenz, tut so als ob diese die erste Hälfte der Disjunktion wäre, und so hat sie das Christentum gedacht.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 175.

²⁸⁶ „Das Problem der „Brocken“ ist: wie kann es einen geschichtlichen Ausgangspunkt geben usw. In der Religiosität A gibt es keinen geschichtlichen Ausgangspunkt. Das Individuum bemerkt nur in der Zeit, dass es sich selbst als ewig voraussetzen muss. Der Moment in der Zeit ist daher eo ipso von dem Ewigen verschlungen. In der Zeit besinnt sich das Individuum darauf, dass es ewig ist. Dieser Widerspruch liegt nur innerhalb der Immanenz.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 231

²⁸⁷ „Von der Religiosität A gilt: mag die 6000jährige Geschichte der Welt wahr oder nicht [] wahr sein: das tut dem Existierenden in Sachen seiner Seligkeit nichts zur Sache, denn er ruht im letzten Grunde im Bewusstsein der [eigenen] Ewigkeit.“ Tamt., s. 234n, srv. tamt., s. 231

²⁸⁸ „Das Merkmal des Christentums ist das Paradox, das absolute Paradox.“ Tamt., s. 204

²⁸⁹ „Das Geschichtliche ist, dass der Gott, der Ewige, in einem bestimmten Moment der Zeit als ein einzelner Mensch ins Dasein getreten ist.“ Tamt., s. 235

²⁹⁰ „Der Gegenstand des Glaubens ist daher die Wirklichkeit des Gottes, Wirklichkeit als Existenz verstanden. Existieren bedeutet aber vor allem ein Einzelner sein; ...“ Tamt., s. 23, srv. tamt. s. 24

²⁹¹ Srv. „Podle ní [hypotézy, J.M.] se nemohl vysvobodit sám. (Je tomu opravdu tak, neboť člověk používá síly svobody ve službě nesvobodě, protože je v ní volný, a takto roste spojená síla nesvobody a činí z něj otroka hříchů.) Jak bychom měli nazvat učitele, který by člověku vrátil podmínku a s ní i pravdu? Nazvěme ho *Zachránce*, neboť žáka skutečně od nesvobody zachraňuje – zachraňuje jej od něho samého. Je *Vykupitelem*, neboť vykupuje toho, kdo sám sebe zaprodal; nikdo není tak strašně zaprodán a žádné zajetí není tak neprolomné jako to, v němž individuum drží samo sebe! Ale tím ještě není řečeno všechno, protože nesvobodou na sebe uvalil vinu, a dá-li mu nyní učitel podmínku i pravdu, je mu též *Spasitelem*, jenž odnímá hněv, který na viníkovi spočinul.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické drošky, aneb Drobátko filosofie*, s. 37

²⁹² „Was ist aber das Gegenteil von Vermittlung? Das ist das absolute Paradox.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 69

²⁹³ „Co je tedy to neznámé, na něž rozum v paradoxální vášni naráží a jež nadto narušuje člověkovu znalost sebe samého? Zůstává nepoznané. Není to člověk, kterého zná, nebo nějaká věc. Nazvěme tedy toto neznámé *Bohem*.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické drošky, aneb Drobátko filosofie*, s. 56

²⁹⁴ Toto „tradování“ chápe CLIMACUS jako vztah současníka historické události k následníkům, kterým tuto zprávu předává. „*Chceme-li vyjádřit poměr následovníka k současníkovi co nejkoncisejším způsobem, aniž bychom se*

dialektiky ducha, ke kterému by niterný pohyb jedince dospíval ze sebe sama,²⁹⁵ ale je prostým sdělením, jímž se vyjevuje něco, co nelze rozumem pochopit a zůstává navždy tajemstvím.²⁹⁶

Paradoxem křesťanství jako uvažované možnosti je, že se právě vymyká rozumu.²⁹⁷ Je-li příležitostí, pak se mu vymyká, jestliže mu rozumíme, pak již není touto příležitostí, ale abstrakcí, kterou je pohlceno imanencí. Znamená to však, že se křesťanství může stát příležitostí jen tomu, kdo o tomto problému neví, kdo vlastně nemyslí?²⁹⁸ Naopak, jen tomu, kdo dovede toto vše myslet. Jinak je křesťanství první variantou a jedinec sám o sobě vlastně neví.

Může se pak stát příležitostí, když nikdy nemůže být tou pravdou, která se reflexi niternosti ukazuje jako nenapadnutelná jistota? Může se stát příležitostí, když odporuje tomu, oč niternost usiluje? Copak nakonec není touto možností absurdní vztah k historické události, která se právě tak mohla jako nemusela stát, o které rozum může právě tak pochybovat, jako ji připouštět, která mohla být právě tak pravdou, jako nepravdou?²⁹⁹ Jestliže má být křesťanství příležitostí, pak jedinec jako absurdní.³⁰⁰ A jedinec potud, pokud právě nevíme, jestli jí je, či není.

kvůli stručnosti vzdali správnosti, dá se říci: následník věří prostřednictvím současníkovy zprávy na základě podmínky, kterou sám od Boha dostává.“ Tamt., s. 110

²⁹⁵ Srv. „Historické východisko osobního věčného vědomí dostane i současník, který je právě současný s historií, jež nechce být okamžikem příležitosti; toto historické dění jej bude zajímat jinak než pouze historicky, stane se mu podmínkou věčně blaženosti. ... ona šťastná vášeň, již nyní dáme jméno, i když na něm příliš nezáleží. *Budeme ji nazývat vírou*. Tato vášeň musí být onou zmíněnou podmínkou, kterou dává paradox. Nezapomínejme, že nedává-li paradox podmínku, pak ji asi vlastní žák – ale vlastní-li podmínku on, pak je eo ipso sám pravdou a okamžik je jen příležitostný.“ Tamt., s. 72

²⁹⁶ Srv. „Allgegen[en]wart und Unsichtbarkeit verhalten sich zueinander wie Geheimnis und Offenbarung: das Geheimnis ist der Ausdruck dafür dass die Offenbarung Offenbarung im strengen Sinne ist, so dass das Geheimnis gerade das einzige ist woran man die Offenbarung erkennt. ... Zwischen Geist und Geist ist in bezug auf die wesentliche Wahrheit ein direktes Verhältnis undenkbar.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 296

²⁹⁷ Srv. „Nesnižujme však paradox – je to vašeň myšlenky, a myslitel bez paradoxu je jako milovník bez vášně a ubohý chlap. Nejvyšší silou vášně je chtít samu sebe zničit; tak je také nejvyšší vášní rozumu vyvolat střetnutí, lhostejno zda střetnutí tak či onak povede k jeho zániku. Nejvyšším paradoxem myšlení je chtít objevit něco, co myslet nemůže.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické droby, aneb Drobátko filosofie*, s. 54. A dále: „Rozum na to zřejmě nepomyslí, sám na to nepřijde, a když je paradox zvěstován, nepochopí jej; jen mu připadá, že to bude jeho vlastní zánik. Vlastně má rozum proti němu dost co namítat, ale na druhé straně zase rozum v paradoxní vášni vlastní pád chce. Zánik rozumu žádá i paradox a takto se oba shodnou, ale tato shoda se projeví pouze v okamžiku vášně.“ Tamt. s. 63.

²⁹⁸ Srv. „Weil ein Individuum im Glauben den Verstand aufgibt und gegen den Verstand glaubt, darum soll er vom Verstand nicht gering denken oder sich innerhalb des totalen Umfangs des Verstandes einen höheren Rang erlügen: ein höherer Verstand ist ja doch auch ein Verstand. Darin liegt die Anmaßung des religiös Erweckten.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 224 a dále tamt., s. 225

²⁹⁹ „Der Widerspruch tritt erst ein, wenn das Subjekt im Äußersten seiner subjektiven Leidenschaft, in der Sorge für eine ewige Seligkeit, diese auf eine geschichtliche Erkenntnis gründen soll, deren Maximum eine Annäherung bleibt. Zugegeben, das Geschichtliche des Christentums sei wahr: wenn sich die Geschichtsschreiber der ganzen Welt vereinigen, um [dafür] Gewissheit zu beschaffen, ist es doch unmöglich, es mehr als wahrscheinlich zu machen.“ Tamt., s. 233

³⁰⁰ Srv. „Sonst aber nimmt man an, etwas erklären heiße, es in seiner Bedeutung deutlich werden lassen: dass es dies ist und nichts anderes. Das Paradox erklären würde dann heißen: immer tiefer erfassen, was ein Paradox ist, und dass das Paradox das Paradox ist. ... Gesetzt nun, das Paradox wäre so die Grenze für eines Existierenden Verhältnis zu einer ewigen, wesentlichen Wahrheit, so wird das Paradox auch nicht durch etwas anderes zu erklären sein, wenn die Erklärung Existierenden gelten soll. [...] ... In der gegenwärtigen Generation kann man

Jedince, který dospěl až na samý vrchol dialektického pohybu vlastní niternosti,³⁰¹ můžeme nyní uvažovat v souvislosti s touto absurdní možností. Opět: je to naprosto absurdní možnost. Její absurdita se ukazuje tehdy, pokud je zbavena jakékoli rozumnosti, jakéhokoli kalkulu, kdy by si tento jedinec řekl, že je koneckonců výhodnější brát tuto příležitost jako možnost, než nebrat.³⁰² Je to absurdní možnost a potud není ničím, co by jedince mohlo uklidnit. On sám svou reflexí nedovede zakrýt fakt toho, že naprosto neví. Má-li být křesťanství tomuto jedinci příležitostí, pak jedině tehdy, když naprosto neví, když si je naprosto vědom své nejistoty³⁰³ ohledně pravdy této historické události.³⁰⁴ Když je si naprosto vědom své subjektivní nevědomosti ohledně toho, co je správné.

Má-li být tedy křesťanství příležitostí, pak jí může být jedině tomu, kdo se odhodlá naprosto vše vsadit³⁰⁵ na tuto možnost.³⁰⁶ Tím, co vsází, je on sám. Jeho naprostým zájmem je jeho vlastní věčná blaženost. Právě tu však zcela ohrožuje sázkou na absurdní možnost. Nedovede sám sebe oklamat v tom, že jestliže se rozhodne pro tuto možnost, pak sám sebe naprosto ohrozí.³⁰⁷

Je tu tedy možnost, která se však rozumu naprosto vymyká, je tu i vědomí toho, co tato možnost nárokuje – jedince samého. Aby mohl jedinec tuto možnost brát vážně, pak se přičí všemu rozumu a cesta k ní rozumem nevede, rozum před ní zrazuje. Cesta k ní znamená vzdát se tohoto rozumu,

annehmen, dass jeder Zehnte ein Privatdozent sei, also ist es nur für 9/10 ein Paradox. Und wenn endlich die Fülle der Zeit kommt, jene Zukunft ohnegleichen, wo auf der Erde eine ganze Generation von Dozenten und Dozentinnen leben wird: dann wird das Christentum aufgehört haben ein Paradox zu sein.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 273n., srv. tamt. s. 266

³⁰¹ Srv. „...die Wissenschaft lehrt, der Weg sei objektiv zu werden; während das Christentum lehrt, der Weg sei subjektiv zu werden. Damit man dies nicht für einen Wortstreit ansehe, sei gesagt, dass das Christentum gerade die Leidenschaft gerade die Leidenschaft potenzieren und auf ihren Höhepunkt bringen will,“ Tamt., s. 200

³⁰² „In demselben Augenblick hat er Gott nicht kraft einer objektiven Erwägung, sondern kraft der unendlichen Leidenschaft [/] der Innerlichkeit.“ Tamt., s. 256n.

³⁰³ „Die Schwierigkeit liegt bloß darin, die qualitative Dialektik des absoluten Paradoxes festzuhalten und aller Sinnestäuschung zu trotzen. In Beziehung auf das was das absolute Paradox, das Absurde, das Unverständliche sein kann und soll und will, gilt es Leidenschaft, um die Distinktion der dialektischen Unverständlichkeit festzuhalten.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 222, „... sokratische Rendezvous mit dem Gott auf dem unendlichen Meer der Ungewissheit.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 169, „Bezprostřední smysl a poznání nemá tušení o nejistotě, s níž víra ke svému předmětu přistupuje, ani o jistotě, jež se z nejistoty vyvine.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické drobký, aneb Drobátko filosofie*, s. 91

³⁰⁴ „Kann ich Gott objektiv greifen, so glaube ich nicht; aber gerade weil ich Gott nicht objektiv greifen kann, muss ich glauben; und will ich mich im Glauben halten, so muss ich beständig darauf achten, dass ich die objektive Ungewissheit festhalte...“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 260.

³⁰⁵ Srv. „Wagen ist das Korrelat zur Ungewissheit; sobald die Gewissheit da ist, hört das Wagen auf.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 107

³⁰⁶ „Dass Gott etwas ist was man à tout prix mitnimmt: das ist im Verständnis der Leidenschaft gerade das wahre Verhältnis der Innerlichkeit zu Gott.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 257.

³⁰⁷ „Nun kommt das Christentum und setzt die Disjunktion: entweder eine ewige Seligkeit oder eine ewige Unseligkeit; und die Entscheidung in der Zeit.“ Tamt., s. 174.

překročit přes něj, jemu navzdory, při plném vědomí.³⁰⁸ Jedinec o této možnosti ví, ví proto dvojnásob:

Ví, že je tu tato zpráva, tato tradovaná věta, které nerozumí, jež ale říká, že věčný Bůh existoval jako jedinec, narodil se a zemřel.³⁰⁹ Ví o této nehorázně absurditě a nedovede ji pochopit, nedovede tuto nehoráznost myslet.³¹⁰ Jeho rozum naráží na mez absurdity a jedinci je úzko, úzko z možnosti.³¹¹

Zároveň ví, že může. Je to možnost, která se před ním otvírá, ovšem jako něco, po čem nemůže jen tak sáhnout, nejde o nic, co by bylo volně k dispozici a bez rizik.³¹² Ví totiž, co tato možnost znamená. Dovede tedy myslet tuto možnost, nikoliv ji pochopit, proniknout rozumem a vysvětlit. Tím, čeho je si vědom, je naprosté riziko. Jeho vědomí je právě tím, co nestačí, ví totiž jediné o možnosti, jediné jako o možnosti dovede uvažovat. V tomto uvažování zůstává jako by na prahu, další krok je však skokem³¹³ do neznáma.³¹⁴ Rozumem nedovede dospět dál, zbývá mu tedy jediné navzdory rozumu uvěřit.³¹⁵

§ 27. Víra

³⁰⁸ „... gebraucht aber seinen Verstand [nur] so weit dass er durch ihn auf das Unverständliche aufmerksam wird, und verhält sich dann zu diesem so dass er es gegen den Verstand glaubt.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 227

³⁰⁹ „Aby však učitel mohl podmínku dát, musí být Bohem, a aby ji žák mohl přijmout, musí být člověkem. Tento protiklad je opět předmětem víry, je to paradox, okamžik. ... Protiklad spočívá v tom, že dostává podmínku v okamžiku, a protože jde o podmínku k pochopení věčné pravdy, je eo ipso podmínkou věčnou.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické drobký, aneb Drobátko filosofie*, s. 75

³¹⁰ „...onou šťastnou vášní, kterou jsme nazvali *vírou* a jejímž předmětem je paradox. Právě paradox spojuje protimluv, je zvěčněním historična a zhistorizováním věčna. ... Je lehce vidět (...), že víra není poznání; vždyť poznání platí jako poznání věčného, jež vylučuje časnost a historičnost jako lhostejné, nebo se zase jedná o čistě historické poznání. Předmětem žádného poznání nemůže být absurdnost, že co je věčné, je též historické.“ Tamt., s. 74.

³¹¹ „Das Paradox stößt den Existierenden [indem es sich von ihm nicht unmittelbar zueignen lässt] innerlich ab: erzeugt so in diesem als die ihm entsprechende Innerlichkeit die objektive Ungewissheit, die Unwissenheit. Aber da das Paradox nicht in sich selbst das Paradox ist, stößt es nicht innerlich genug ab; denn ohne Risiko kein Glaube, je mehr Risiko, desto mehr Glaube; ... Wenn das Paradox selbst das Paradox ist, stößt es kraft des Absurden ab, und die entsprechende Leidenschaft der Innerlichkeit ist der Glaube. ... aber für die Innerlichkeit gibt es keinen stärkeren Ausdruck, als (...) mit der Wahrheit als Paradox gegen sich, in der Angst vor der Sünde und mit ungeheurem Risiko der objektiven Unwahrheit zu glauben. ... dieses Absurde in der Leidenschaft der Innerlichkeit festhalten, das ist der Glaube.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 265

³¹² „Ohne Risiko kein Glaube.“ Tamt., s. 260

³¹³ „To, že důkaz pouštím z ruky, také něco znamená, totiž moje přičinění; ať proto není opominut tento pouhý okamžik, jakkoliv krátký – a dlouhý být nemusí, protože to je skok.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické drobký, aneb Drobátko filosofie*, s. 59, sv. HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 39

³¹⁴ „... also sie die Existenz nicht mehr als das zu fassen vermochten was sie in Wahrheit ist, als die Zeit des Sichverliebens, als den begeisterten Lauf aufs Ungewisse...“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 84

³¹⁵ „Der Verstand muss verzweifeln, damit die Bewegung des Glaubens nicht ein Umsatz innerhalb des feilschen Umfangs des Verstandes werde; und soll die Verzweiflung definitiv werden, muss schon der Glaube da sein. Dann muss gegen den Verstand geglaubt werden. Aber gegen den Verstand glauben, das ist ein Martyrium.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 285.

Jestliže nyní postoupíme dále,³¹⁶ pak nejde o nic jiného, než že odkryjeme to riziko, kterého si je jedinec vědom. Tím se nestane křesťanství srozumitelnějším, uvěřitelnějším, nestane se ničím jiným, než čím vždy je – absurdní možností.³¹⁷ Jen tuto absurditu samu je třeba přinést na světlo.³¹⁸ Celá výpověď je jen touto vnější výpovědí o možnosti, dokud a právě tehdy, je-li a zůstává jen možností. Rozum může dospět na tuto mez, dovede si uvědomit absurdnost, ale nikoli ji vysvětlit.³¹⁹

Jedinou cestou do této temnoty je víra.³²⁰ Jedinec se musí vzdát při naprostém, projasněném vědomí svého rozumu, aby mohl uvěřit. Víra není prostým překročením rozumu, není pošetilostí,³²¹ ale vědomím rizika, že totiž tím, co jedinec překračuje, není tento rozum sám,³²² ale on, tento jedinec, tak jak jím je a byl. Vírou se vzdává sebe sama. Jestliže dosud usiloval o vlastní pravdivost, pak vírou musí uvěřit, že je bytostně nepravdou.³²³

³¹⁶ A pokud se tak děje, pak s vědomím toho, že se ztrácí původní smysl interpretace a může se tak dít jen ze samotných textů. V dánské filosofii se tento krok děje paradoxně, právě proto, že tomu nemůže být jinak. Následující citace je třeba číst s ohledem na celkovou perspektivu, jejich obecnost a dvojznačnost: „Der Untergezeichnete, Johannes Climacus, der dieses Buch geschrieben hat, gibt sich nicht für einen Christen aus; ...“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 267, „Pohyb víry provést nedovedu; neumím zavřít oči a vrhnout se do absurda.“ SILENCIO, JOHANNES DE, *Bázeň a chvění*, s. 29.

³¹⁷ „Meine Absicht also ist die, es schwer zu machen ein Christ zu werden: jedoch nicht schwerer als es ist; auch nicht für dumme Menschen schwer und für gute Köpfe leicht, sondern qualitativ schwer und also für jeden Menschen wesentlich gleich schwer.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 218, „Dass ich die Schwierigkeit nachwies (im Experiment, denn das Buch hat kein TELOS) hat auch nicht den Zweck, dass es Laien schwer gemacht werde ein Christ zu werden. Erstens kann ja jeder Christ werden; und zweitens wird hier angenommen, dass jeder der sagt, er sei ein Christ und habe das Höchste getan, ein Christ sei und das Höchste getan habe wenn er nicht durch Wichtigtuerei mit seinem Christentum einen dazu veranlasst, rein psychologisch und um seiner selbst willen genauer nachzusehen.“ Tamt., s. 242

³¹⁸ „Dieser [der Glaubende, J.M.] hat nämlich zwei Aufgaben: in jedem Augenblick die Unwahrscheinlichkeit, das Paradox zu entdecken; um es dann mit der Leidenschaft der Innerlichkeit festzuhalten.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 284

³¹⁹ „Aber wenn der Glaubende seinen ganzen Verstand und jede letzte Wendung der Verzweiflung gebraucht, nur um die Schwierigkeit des Paradoxes zu entdecken, bleibt wahrhaftig kein Teil von ihm übrig, um damit das Paradox zu erklären aber darum kann wohl dem Glauben die Leidenschaft der Innerlichkeit reichlich zum Halt genügen.“ Tamt., s. 277 (Anm.)

³²⁰ „Véra je paradox právě proto, že jedinec jakožto jedinec převyšuje obecno, že vůči němu uplatňuje právo, že mu není poddán, nýbrž nadřazen – avšak jen tehdy, jestliže se mu zprvu jakožto jedinec podřídí. Z prostředku obecna se stává jedincem a je mu jakožto jedinec nadřazen; tj., jedinec má jakožto jedinec absolutní poměr k absolutnu. Toto stanovisko se nedá nijak zprostředkovat, neboť mediace se děje právě pomocí obecna; musí na věky zůstat paradoxem, myšlení nepřístupným. Tento paradox je právě víra...“ SILENCIO, JOHANNES DE, *Bázeň a chvění*, s. 48, „Das einzige, das in Wahrheit gegen die Sophismen der Angst zu wappnen vermag, ist Glaube, der Mut zu glauben, dass der Zustand selbst eine neue Sünde ist, der Mut, der Angst ohne Angst abzusagen. ... nur im Glauben ist die Synthese ewig und jeden Augenblick möglich.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 136

³²¹ „Nikdo nesmí lidem namlouvat, že víra je malá a snadná věc; je to naopak věc ze všech největší a nejtěžší.“ SILENCIO, JOHANNES DE, *Bázeň a chvění*, s. 45

³²² „Ein Glaubender dagegen bricht, um glauben zu können, mit seinem Verstand, und gebraucht diesen nur noch dazu, verstehen zu wollen was das heißt, so mit dem Denken und der Immanenz zu brechen dass man den Letzten Boden der Immanenz (nämlich die Ewigkeit hinter sich) verliert und in das Äußerste der Existenz gestellt kraft des Absurden existiert.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 228

³²³ „Innerlicher kann nicht ausgedrückt werden, dass die Subjektivität die Wahrheit ist, als wenn die Subjektivität fürs erste die Unwahrheit ist und doch die Subjektivität die Wahrheit ist.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 268 Dále: „Musí se [člověk, J.M.] tedy chápat jako někdo, kdo stojí mimo pravdu (...). Je tedy nepravdou.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické drobký, aneb Drobátko filosofie*, s. 35, „Takový je žák, který ví, že bez dané podmínky neviděl nic, neboť to první, co pochopil, bylo, že sám je nepravdou.“ Tamt., s. 77.

Výrazem této nepravdy je, že jedinec sám sebe musí pocítit jako hříšníka,³²⁴ neuvažovat o sobě jako o hříšníkovi, ale být jím.³²⁵ Tím se ale definitivně rozejde sám se sebou,³²⁶ rozlomí svou imanenci,³²⁷ kontinuitu sebe sama a uvěří, že existuje jako hříšník, že se jím narodil, že své věčné určení ztratil.³²⁸

Hřích není identický s vinou. Vina již byla předvedena jako moment pohybu imanence, kdy si jedinec přičítá své vlastní provinění. V hříchu si však jedinec přičítá něco, co je mimo jeho moc,³²⁹ rozchází se sám se sebou a rodí se znovu jako hříšník.³³⁰ Tento hřích nepochází od Boha, vstupuje však zároveň s existencí, ona sama je hříšností.³³¹ Bůh jej neustavil jako hříšnou bytost, ale ve věčnosti, kterou však ztrácí. Tím je však zbaven vztahu k své původnosti.³³²

³²⁴ „Pojem, jímž se křesťanství nejurčetiěji od pohanství kvalitativně liší, je právě hřích, učení o hříchu. Proto má také křesťanství zcela důsledně za to, že ani pohanství, ani člověk od přirozenosti nevědí, co hřích je, a předpokládá, že k objas[ne]ní hříchu je třeba zjevení od Boha.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 188n.

³²⁵ „Der einzelne existierende Mensch muss sich selbst als Sünder fühlen (nicht objektiv, was Unsinn ist, sondern subjektiv, was der tiefste Schmerz ist); mit seinem ganzen Verstand (ob er dessen etwas mehr oder weniger hat, macht keinen wesentlichen Unterschied; ...“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 277

³²⁶ „V okamžiku se žák stává i nepravdou; člověk, který sám sebe zná, sám nad sebou zrozapečít a namísto poznání sebe samého nabude vědomí hříchu atd.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické droby, aneb Drobátko filosofie*, s. 66

³²⁷ „Bruch der Immanenz“ – viz CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 294, CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 229

³²⁸ „Also die Subjektivität, die Innerlichkeit ist die Wahrheit; gibt es dafür noch einen innerlicheren Ausdruck? Ja wenn die Rede: die Subjektivität, die Innerlichkeit ist die Wahrheit, so beginnt: die Subjektivität ist die Unwahrheit. ... Hier dagegen ist die Subjektivität, indem sie beginnen will dadurch die Wahrheit zu werden dass sie subjektiv wird, in der schwierigen Lage, dass sie die Unwahrheit ist. ... Aber das Subjekt kann nicht ewig die Unwahrheit gewesen sein, muss sie in der Zeit geworden sein. ... Nennen wir des Individuums Unwahrheit Sünde. Ewig gesehen kann es nicht Sünde sein; oder: ewig kann nicht vorausgesetzt werden, dass es in Sünde gewesen ist. Also wird es Sünde; und da die Subjektivität von Anfang die Unwahrheit ist, wird es durch die Entstehung Sünde.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 263

³²⁹ „Das Sündenbewusstsein ist das Paradoxe; und im Sündenbewusstsein besteht ganz konsequent das Paradoxe wieder darin, dass der Existierende seine Sündhaftigkeit nicht durch sich selbst entdeckt, sondern von außen her zu wissen bekommt. Damit ist die Identität gebrochen.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 199 (Anm.)

³³⁰ „Wie nun ... der Geist, indem er in der Synthese gesetzt werden oder vielmehr diese setzen soll, als die Möglichkeit des Geistes (d.h. der Freiheit) in der Individualität sich als [] Angst ausdrückte, ebenso wird hier das Zukünftige als die Möglichkeit des Ewigen (d.h. der Freiheit) in der Individualität zur Angst. Indem nun die Möglichkeit der Freiheit sich vor der Möglichkeit zeigt, sinkt die Freiheit zu Boden, und die Zeitlichkeit kommt nun auf dieselbe Weise wie die Sinnlichkeit als Sündhaftigkeit zum Vorschein.“ HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst*, s. 106n.

³³¹ „Dies können wir ja die Erbsünde nennen. ... Die Subjektivität ist die Wahrheit. ... nehmen wir an, dass die ewige, wesentliche Wahrheit selbst das Paradox sei. Wie kam das Paradox zustande? Durch die Synthese der ewigen wesentlichen Wahrheit mit dem Existieren. Wenn wir also diese Synthese in die Wahrheit selbst verlegen, wird die Wahrheit ein Paradox. Die ewige Wahrheit ist da-geworden, ist in der Zeit. Dies ist das Paradox. Wurde zunächst das Subjekt [erst durch das Existieren, dann] durch die Sünde verhindert sich selbst in die Ewigkeit zurückzunehmen, nun braucht es sich darum nicht mehr zu bekümmern; den nun ist die ewige, wesentliche Wahrheit nicht hinter dem Subjekt, sondern kommt damit dass sie selbst existiert oder existiert hat vor dem Subjekt zu stehen so dass das Individuum, wenn es nicht existierend, in der Existenz, der Wahrheit habhaft wird, sie niemals bekommt.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 264. Hřích je „novým médiem existence“, srv. „“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 238n.

³³² „...die [eine Individualität] von Tag zu Tag den Kampf nach rückwärts kämpfe, um jene Ursprünglichkeit zu gewinnen die ihr ewiger Ursprung war!“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 218

Jestliže je tedy křesťanství příležitostí, pak je jedinec musí přijmout jako nutnost. Touto nutností, kterou přijímá, ztrácí svou věčnost, kterou ve svém nitru odkryl, ztrácí ji tím, že existuje a je hříšný.³³³ Křesťanství je však možností a proto jedinec může. Jestliže uvěří, pak nemůže složit ruce do klína, ale stává se novým jedincem, kterému zbývá poslední možnost – že pro Boha je vše možné. Jeho jedinou možností je víra v skutečnost něčeho jiného, než je on sám. Není tím jedincem, který tváří v tvář absolutnu nic nesvede a může proto rezignovat.³³⁴ Je novým jedincem,³³⁵ který věří, že ztratil svou věčnou blaženost svou hříšností, že tedy nemá ani tu poloviční naději, kterou měl. Může jen věřit, že pro Boha je vše možné. Tím jediným, co zbývá, je vášnivá víra, již jedinec naprosto vše riskuje, aby mohl uvěřit možnosti, že křesťanství je touto jedinou možností.

Vírou jedinec vyjadřuje pravdu křesťanství. Jde o převrácení vztahu,³³⁶ který je vlastní imanenci. V ní se jedinec vztahem k věčné blaženosti určuje co do toho, *jak* existuje. Nyní však znamená víra, že jedinec existuje tak, že

³³³ „Pokud tu tedy je žák, je tedy stvořen, a jako takovému mu Bůh musel dát podmínku k pochopení pravdy (jinak by byl zvířetem), a učitel, který mu s podmínkou dal i pravdu, by ho nejprve musel člověkem učinit. Pokud však má mít rozhodující význam okamžik (...), musí být podmínky zbaven a tedy o ni ošizen. Za to neodpovídá božstvo (...), ani náhoda (...); musel to tedy způsobit on sám. Mohl podmínku ztratit ne svou vinou a být ošizen způsobem za nějž nenesl odpovědnost. Pak mohl vlastnit podmínku jen náhodně; ale to by zas byl protiklad, neboť podmínka pravdy je bytostná. Nepravda pak není jen mimo pravdu, ale stojí polemicky proti pravdě, a to se dá vyjádřit tak, že člověk podmínku utratil a utrací. Učitelem je bůh sám, jenž působí jako příležitost a způsobuje, že si žák připomíná, že je v nepravdě, a že to je jeho vinou. Avšak jak tento stav – být nepravdou a být jí vlastní vinou – máme nazvat? Nazveme jej *hříchem*. Učitelem je Bůh sám, jenž dává podmínku a dává i pravdu. ... Pokud je žák v nepravdě vlastní vinou (podle toho, co už jsme řekli, tomu nemůže být jinak), vypadá jako svobodný, neboť být sám u sebe je svoboda. Ale přece je nesvo[ob]odný, vázaný a stojí mimo, neboť svoboda od pravdy je totéž jako být vyloučen, a být sám sebou vyloučen, je být vázán. Jelikož je vázán sám sebou, nemůže se sám vyprostit nebo osvobodit; vždyť to, co mě váže, mě také z vlastní vůle musí osvobodit, ale protože to je člověk sám, musí to také sám udělat. Nejdříve však musí chtít.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické drobký, aneb Drobátko filosofie*, s. 35n.

³³⁴ „Nekonečná rezignace je posledním stadiem před vírou; ... udělá [rytíř víry, J.M.] ještě jeden pohyb, nade všechno úžasnější, neboť si řekne: a přece věřím, že ji [lásku, které se vzdal, J.M.] dostanu! Dostanu ji mocí absurdna, mocí faktu, že pro Boha je všechno možné.“ SILENCIO, JOHANNES DE, *Bázeň a chvění*, s. 40, „Z vlastní síly však nedohmátnu ani na kousíček toho, co náleží věčnosti, protože v rezignaci na všechno ustavičně energii vybijím. ... Ale vírou, - tak říká náš divotvorný rytíř - vírou ji zase dostaneš [princeznu, J.M.] - pomocí absurdna.“ Tamt., s. 43, srv. tamt. s. 41

³³⁵ Srv. „A nyní je tu okamžik! Takový okamžik je zvláštní věc. Je jistě krátký a časový, jak okamžik bývá, prchavý jako každý okamžik, mizí v okamžiku dalším – a přece je rozhodující, přece je pln věčna. Takový okamžik musí mít zvláštní jméno – nazvěme jej *naplněním času*. Je-li učedník nepravdou (...), ale přece člověkem, a dostane-li se mu jak podmínky, tak i pravdy, pak se nejprve nestává člověkem, protože jím už je; stává se jiným člověkem, a ne jen naoko, že by se přeměnil ze stejné dřívější kvality. Nikoli, stane se člověkem jiné kvality, čili, jak by se dalo říci, *novým člověkem*. ... Pokud byl nepravdou a nyní i s podmínkou pravdu přijímá, děje se s ním změna jako z nebytí k bytí. Tento přechod z nebytí k bytí je zrození. Ten, kdo je, se už narodit nemůže, ale přece se zrodí. Nazvěme tento přechod *znovuzrozením*, ...“ CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické drobký, aneb Drobátko filosofie*, s. 38.

³³⁶ Srv. „Die Religiosität A macht das Existieren so angestrengt wie es außerhalb der Sphäre des Paradoxreligiösen überhaupt möglich ist, gründet aber das Verhältnis des Individuums zu einer ewigen Seligkeit nicht auf sein Existieren, sondern lässt das Verhältnis zu einer ewigen Seligkeit die Umbildung der Existenz begründen. Aus dem Verhältnis des Individuums zum Ewigen resultiert das Wie der Existenz, das also nur das vorhandene Verhältnis zum Ewigen ausdrücken kann. In dem Paradoxreligiösen resultiert, umgekehrt, aus dem Wie der Existenz das Verhältnis zum Ewigen: wodurch eben die Existenz paradox betont wird; und wobei dann auch mehr, unendlich mehr herauskommt als eingesetzt wurde.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 232

vyjadřuje tuto pravdu. To, jak existuje, je víra, že je křesťanství pravdou.³³⁷ Existuje v této pravdě tím, jak ji vyjadřuje.³³⁸ Vyjadřuje, že Boha naprosto není hoden, že mezi nimi zeje nepřekonatelná propast, kterou rozevřela jeho hříšnost. Věří však, že pro Boha je vše možné, věří v něj, jako skutečnost, že se stal člověkem a existoval. Vztahuje se tak bezprostředně k něčemu, co je mimo něj samého, rozlamuje svou imanenci a na místě naprostého zájmu na vlastní blaženosti má naprostý zájem na tom, že je křesťanství pravdou. Svoboda víry je touto možností přijmout nutnost, ve které se může znovukonstituovat vztah k moci, která jedince určila, jež mu poskytla věčnost, o niž svou hříšností přišel.³³⁹ Tento vztah není imanencí, není prostou předmětností,³⁴⁰ je bezprostřední³⁴¹ transcedencí víry. Víra je paradoxní transcedencí jedince, který tím, jak existuje vyjadřuje svůj vztah ke skutečnosti něčeho jiného.³⁴²

³³⁷ „Das Christentum ... ist subjektiv, die Innerlichkeit des Glaubens in dem glaubenden ist die ewige Entscheidung für die Wahrheit.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, s. 277

³³⁸ „Die Entscheidung liegt im Subjekt; die Aneignung ist die paradoxe Innerlichkeit, die von aller andern Innerlichkeit spezifisch verschieden [/] ist. Christsein wird nicht durch das Was des Christentums bestimmt, sondern durch das Wie des Christen. Dies Wie kann nur zu einem passen, zum absoluten Paradox.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 262n., srv. tamt. s. 20, CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken*, ss. 256, 259, 296 aj.

³³⁹ „Zoufalství je nepoměr v poměru syntézy, jenž má poměr sám k sobě. Syntéza sama však nepoměrem není, ta je jen možností, čili v syntéze spočívá možnost nepoměru. Kdyby nepoměrem byla syntéza sama, pak by zoufalství vůbec neexistovalo, pak by totiž bylo něčím pro člověka zcela přirozeným, nebylo by už zoufalstvím. Bylo by něčím, co se člověku může přihodit, čím trpí jako nějakou uhnanou nemocí, nebo jako smrtí, jež je údělem všech. Ne, zoufalství spočívá v člověku samém. Kdyby však nebyl syntézou, nemohl by zoufat, a kdyby syntéza nebyla na začátku z Boží ruky taková, jaká má být, zoufat by také nemohl.“ ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti*, s. 125

³⁴⁰ „... bezprostředně [nikdo, J.M.] Boha ani neviděl, ani neslyšel, ale viděl jen člověka nízkého stavu, který o sobě říkal, že je Bohem; jinak řečeno, musel si neustále připomínat, že se ona skutečnost zakládala na protikladu. ... o nějakém bezprostředním božství (i když božství není žádné bezprostřední určení a podmínkou pochopení je, že učitel nejprve dá do pohybu žákův vývoj nejhlubší reflexe o sobě samém a vědomí hříchu jako podmínky chápání), o bezprostřední zázračnosti jeho činů (třebaže [/] zázrak není nic bezprostředního, ale je pouze pro víru, protože nevěřící zázrak vůbec nevidí) – pak je z toho tu i jinde zmatek a je to pouhý pokus o zdržování úvahy hloupými řečmi.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické drobký, aneb Drobátko filosofie*, s. 100n. Dále: „... vždyť víra se netýká bytnosti, ale bytí, a předpoklad, že Bůh je, ho charakterizuje z hlediska věčnosti, nikoli historicky. Historické je, že Bůh vznikl (pro současníka), že se zpřítomnil tím, že vznikl (pro pozdějšího). Ale právě v tom spočívá protiklad. Bezprostředně nemůže být nikdo současníkem tohoto historického faktu (...); je však předmětem víry, neboť se týká vzniku.“ Tamt. s. 96

³⁴¹ Srv. CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 42

³⁴² „Daher ist der Glaube eine ganz eigene Sphäre, die vom Ästhetischen und Metaphysischen paradox verschieden die Wirklichkeit betont, und vom Ethischen paradox verschieden nicht die eigene Wirklichkeit, sondern die Wirklichkeit eines andern betont.“ Tamt., s. 236, srv. tamt. ss. 21, 23

Závěr

V posledním paragrafu již nemohla samotná interpretace dostat svému nároku. Zamýšlené dvojí postavení mezi jednotlivou zkušeností jedince s ním samým a konkrétním textem, který poskytuje vodítko a vyjadřuje specificky tuto zkušenost jiného jedince, je ztraceno.

Problém existence, který byl tematicky hlavním motivem, a o jehož precizaci tato interpretace usilovala, zůstává vždy problémem. Dialektika existence, která tu byla v obecnosti a abstraktní nezaujatosti sledována, není dialektikou spekulace, neposkytuje řešení po způsobu mediace protikladů, nejsou tu vyšší syntézy ve smyslu rušícího povýšení protikladů na nové úrovni, ale prohlubujícího se rozevírání kontradikcí, které jsou imanentními komponentami jednotlivé existence. Taková je a zůstává pozice této interpretace. V dánské filosofii samé je otevření a zintenzivňování problému existence prostředkem, kterým je pohled směřován k *možnosti vůbec*, totiž absurdnímu křesťanství a víře. V tomto smyslu je *možnost* víry pozitivním „řešením“, které staví dánská filosofie proti „řešení“ spekulace. Jde o *proféci*,³⁴³ která zjevuje tajemství, které nelze rozumem proniknout.³⁴⁴

Tato interpretace usilovala o důsledný výklad situace jednotlivé existence v její imanenci. Výrazem toho však je jednoznačná spjatost této v sobě se rozevírající niternosti jedince s úzkostí a zoufalstvím, nárokem existence, která je ohrožena, s vášní, s kterou se jedinec existence ujímá. Dánská filosofie nepodává žádné nové určení člověka po způsobu: co je člověk? Naproti tomu je naprosto novou pozicí, na které se teprve problémem stává: jak jedinec existuje? Zdánlivě banální přenesení důrazu z „co?“ na „jak?“ nevyjadřuje jen odmítnutí substancializace lidství, ale i pozitivní možnost toho, aby tento konkrétní jedinec nezůstal jen exemplářem druhu, ale naopak jedinečnou bytostí, jež vždy ví, *jak* se to s ním má, jak si stojí. Dialektika existence je prohlubováním tohoto sebeporozumění, jež však coby etický nárok vyvolává další zaplétání se s existencí, další prohlubování toho, jak je existence vědomě vedena.

Pozice, která je takto dánskou filosofií nastolena, je radikální. Důvodem toho je absolutní důraz na *problém existence*, vůči kterému je potlačena relevance

³⁴³ KARL JASPERS takto charakterizuje skutečnou filosofii, která stojí v protikladu k „objektivnímu“ či nezaujatému pojednávání (Betrachtung) o problému. Profetická filosofie poskytuje určitý směr, „řešení“. Srv. JASPERS, KARL, *Psychologie der Weltanschauungen*, s. 2.

³⁴⁴ „Wenn [] der Glaubende im Glauben existiert, hat seine Existenz ungeheuren Inhalt, der aber keine Paragraphenausbeute bedeutet.“ CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 70n.

dalších problémů. Důsledkem je, že světská existence zůstává na okraji zájmu, otázka intersubjektivit nemůže být položena se stejným bytostným důrazem jako otázka osamocení jedince.

Oproti imanenci existence, kterou tato interpretace sledovala, přichází dánská filosofie s nepředmětnou transcendencí víry. Její sledování v této interpretaci nabývá charakteru filologického zkoumání, vědomě je proto jen náznakem a sdělením abstraktní možnosti, jejíž konkretizace se bytostně vzpírá diskurzu filosofické interpretace.³⁴⁵

Jde o radikálně novou pozici a JOHANNES CLIMACUS si toho je dobře vědom, když říká:

„Mein lieber Leser! Dass ich es selbst sage: ich bin nichts weniger als ein Teufelskerl in der Philosophie, dazu berufen eine neue Richtung zu schaffen; ich bin ein armer einzelner existierender Mensch mit gesunden natürlichen Anlagen, nicht ohne eine gewisse dialektische Gewandtheit und auch nicht ohne alles Studium.“³⁴⁶

³⁴⁵ „Das Buch ist also überflüssig; darum glaube auch niemand sich auf das Buch berufen zu sollen: wer sich darauf beruft, hat es eo ipso missverstanden.“ Tamt., s. 269

³⁴⁶ Tamt., s. 271

Poznámka k citacím:

Jinak neoznačené pasáže uvedené [v hranatých závorkách] přímo v textu citací pochází od německého překladatele. K tomu viz překladatelův *Doslov*.³⁴⁷

Neoznačená kurzíva či proložení je autorovo.

V citacích uvádím konec stránky [/].

S ohledem na svou neznalost dánštiny byl jsem nucen užívat překladů. Vědomí toho, že se jedná právě jen o překlady mě pak vedlo k tomu, že jsem v případě, že je dostupný český překlad, užíval v zájmu jednoduchosti právě ten, byť se souběžným přehlédnutím těchto míst v německých překladech. Německé překlady pak volím ve zbytku textu.

³⁴⁷ In CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil*, s. 280n.

Použitá literatura

Texty dánské filosofie:

ANTI-CLIMACUS, *Nemoc k smrti* &

SILENCIO, JOHANNES DE, *Bázeň a chvění* in KIERKEGAARD, SÖREN (vyd.) *Bázeň a chvění, Nemoc k smrti*, přeložila MARIE MIKULOVÁ THULSTRUPOVÁ, 1. vydání, Praha: Svoboda-Libertas, 1993

CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Erster Teil* in KIERKEGAARD, SÖREN (Hrsg.) *Gesammelte Werke, Band 6., Philosophische Brocken / Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken / Erster Teil*, über. von CHRISTOPH SCHREMPF und HERMANN GOTTSCHED, Jena: Diederichs, 1925

CLIMACUS, JOHANNES, *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken, Zweiter Teil* in KIERKEGAARD, SÖREN (Hrsg.) *Gesammelte Werke, Band 7., Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken / Zweiter Teil*, über. von CHRISTOPH SCHREMPF und HERMANN GOTTSCHED, Jena: Diederichs, 1925

CLIMACUS, JOHANNES, *Filosofické droby, aneb Drobátko filosofie* in KIERKEGAARD, SÖREN (vyd.) *Filosofické droby, aneb Drobátko filosofie*, přeložila MARIE MIKULOVÁ THULSTRUPOVÁ, 1. vydání, Praha: Votobia, 1997

HAUFNIENSIS, VIGILIUS, *Der Begriff Angst* in KIERKEGAARD, SÖREN, (Hrsg.) *Der Begriff Angst, Die Krankheit zum Tode*, über. von CHRISTOPH SCHREMPF und HERMANN GOTTSCHED, Wiesbaden: Marix, 2005

Ostatní:

BENYOVSZKY, LADISLAV, „Fenomenologická interpretace Fichtova pojednání prostoru v *Nárysu vědosloví zvláštního*“ in BENYOVSZKY, LADISLAV et. al., *Fenomenologické studie k prostorovosti 1.*, RICHARD ZIKA (vyd.), 1. vyd., Praha: UK FHS, 2005

JASPERS, KARL, *Psychologie der Weltanschauungen*, München: Piper, 1985

Bázeň VLADIMÍRA HOLANA *Trest je převzata ze sbírky Na sotnách*, 1. vyd., Praha: Československý spisovatel, 1967